

Brott i nära relationer

2009
Handbok

Brott i nära relationer

Brott i nära relationer
Handbok 2009

ISBN 13-978-91-89475-72-4

Webbversionen av handboken revideras löpande
och senaste versionen finns på Intrapolis

Utgivare

Rikspolisstyrelsen
Box 12256
102 26 Stockholm
Telefon: 08-401 90 00

Beställning

Rikspolisstyrelsen
Kundcentrum
Box 12256
102 26 Stockholm
Telefax: 08-401 93 01

Upplaga: 4 000 ex + 2 000 ex + 2 000 ex

Grafisk form: Anna Yo
Korrektur: Catrin Hellmark
Tryck: Rolf Tryckeri AB, Skövde 2009

Version 090415

Brott i nära relationer

Innehåll

1	Inledning	12
1.1	Syfte och målgrupper	13
1.2	Innehåll och läsanvisning.....	14
2	Bemötande och anmälan	16
2.1	Bemötande av målsägande.....	17
2.2	Bemötande vid sexualbrott.....	18
2.3	Bemötande av misstänkt.....	19
2.4	Polisanmälan.....	19
2.5	Polisanmälan från socialnämnden.....	19
2.6	Polisens anmälningskyldighet till socialnämnden.....	20
2.7	Information till målsägande.....	20
	2.7.1 Målsägandebiträde.....	20
	2.7.2 Särskild företrädare för barn	21
	2.7.3 Stödperson.....	21
3	Inledande utredningsåtgärder	22
3.1	Bevissäkring.....	24
	3.1.1 Person till sjukhus.....	24
	3.1.2 Avspärning.....	24
	3.1.3 Spårsäkring på brottsplats.....	25
	3.1.4 Spårsäkring på person vid sexualbrott.....	25
	3.1.5 Dokumentation av brottsplatsen.....	25
	3.1.6 Dokumentation av personskador.....	26
	3.1.6.1 Läkareundersökning.....	26

3.1.6.2	Video- och fotodokumentation av målsägandens skador.....	27
3.1.7	Dokumentation av alkohol- och drogpåverkan.....	28
3.1.8	Förhör på brottsplatsen	29
3.2	Tvångsmedel.....	30
3.2.1	Gripande.....	30
3.2.2	Husrannsakan	31
3.2.3	Beslag	31
3.2.4	Anhållande.....	31
3.3	RAR-anmälan.....	32
3.3.1	Registrering av anmälan	32
3.3.2	Granskning av anmälan och målsägandekopia.....	34
3.4	Avrapporteringspromemoria.....	34
3.5	Barn som bevittnar våld.....	35
3.6	Barn som avlidit till följd av brott.....	35
4	Den fortsatta utredningen.....	36
4.1	Tidigare domar	37
4.2	Registerkontroll av tidigare brottsanmälningar.....	37
4.3	Hantering av prover från hälso- och sjukvård.....	38
4.4	Rättsintyg.....	38
4.4.1	Rättsläkare och kontrakterade läkare.....	39
4.4.2	Beställning av rättsintyg.....	39
4.4.3	Undantag från kravet på målsägandens samtycke.....	40
4.5	Förhör med målsägande.....	41
4.5.1	Planering av förhör.....	41
4.5.2	Direktiv från åklagaren.....	42
4.5.3	Videoförhör.....	42
4.5.4	Åklagares närvaro	42
4.5.5	Plats för förhör	43
4.5.6	Målsägande som inte vill medverka.....	43
4.6	Förhör med misstänkt.....	44
4.6.1	Planering och genomförande av förhör.....	44
4.6.2	Godkännande av förhör	45
4.7	Övrig bevisning	46
4.7.1	Målsägandens egen dokumentation	46
4.7.2	Vittnesförhör.....	46

4.7.3	Barn som vittnen	47
4.7.4	Rekonstruktion med mera.....	47
4.7.5	Kriminaltekniska rapporter.....	48
4.7.6	Samtal till LKC eller SOS Alarm	48
4.7.7	Uppgifter från ambulanspersonal	49
4.7.8	Dokumentation från skola, socialtjänst, kvinnojourer med mera.....	49
4.8	Tolk	49
4.9	Teknik, miljö och lagringsformat.....	50
4.10	Sekretess	51
4.10.1	Sekretess utifrån intresset att förebygga eller beivra brott	52
4.10.2	Sekretess utifrån skyddet för den enskilde	52
4.10.3	Sekretess gentemot vårdnadshavare.....	53
4.10.4	Sekretess gentemot andra myndigheter.....	53
4.10.5	Uppgift från hälso- och sjukvården och socialtjänsten.....	53
4.10.6	Övrigt om sekretess	54
4.11	Avslutande åtgärder i förundersökningen	55
4.11.1	Slutdelgivning.....	55
4.11.2	Förundersökningen läggs ned.....	56
4.11.3	Återkoppling mellan polis och åklagare.....	56
5	Stöd-, skydds- och säkerhetsarbete.....	57
5.1	Hot- och riskbedömning	58
5.1.1	När ska hot- och riskbedömning genomföras?	58
5.1.2	Exempel på strukturerade manualer för hot- och riskbedömning.....	59
5.1.3	Hur ska hot- och riskbedömningen användas?.....	60
5.2	Stöd- och skyddsåtgärder för brottsoffret.....	60
5.2.1	Besöksförbud	61
5.2.1.1	Definition.....	61
5.2.1.2	Ansökan.....	62
5.2.1.3	Uppföljning	63
5.2.2	Lokalt personsäkerhetsarbete	64
5.2.3	Särskilt personsäkerhetsarbete.....	65
5.3	Sekretessprövning av skyddsärenden	66
5.4	Administration av skyddsärende.....	66
5.4.1	Förutsättningar.....	66
5.4.2	Rutiner för diarieföring.....	67

5.4.3	Rutiner för arkivering.....	69
6	Att särskilt uppmärksamma vid utredning av brott mot barn.....	70
6.1	Barnperspektivet.....	71
6.1.1	Barnkonventionen.....	72
6.1.2	Rättslig reglering.....	72
6.1.3	Särskild företrädare.....	73
6.2	Anmälan.....	74
6.2.1	Polisanmälan från barnet.....	74
6.2.2	Samverkan med andra myndigheter.....	74
6.3	Planering genom samråd mellan olika myndigheter.....	75
6.3.1	Samråd i Barnahus.....	76
6.3.2	Sekretess vid samråd.....	76
6.4	Inför förhören.....	77
6.4.1	Tolk för förhör med barn.....	78
6.4.2	Funktionsnedsättningar.....	78
6.4.3	Sakkunniga.....	78
6.4.4	Kallelser till förhör.....	80
6.4.5	Förbered barn och förhørsledare innan förhöret.....	81
6.4.6	Transport av barn till förhör.....	81
6.5	Förhöret med barnet.....	82
6.5.1	Planera förhöret.....	82
6.5.2	Förhörsmiljön.....	83
6.5.3	Personer närvarande vid förhör.....	84
6.5.4	Förhöret.....	85
6.5.5	Sekretess vid medhörning av samverkansparter.....	87
6.5.6	Sekretess – barn och vårdnadshavare.....	88
6.5.7	Videodokumentation av barnförhör.....	90
6.6	Den fortsatta utredningen.....	90
6.6.1	Myndigheternas parallella processer.....	90
6.6.2	Granskning av förhör.....	90
6.6.3	Utvärdering.....	91
6.7	Beslut.....	91
6.7.1	Åtal.....	91
6.7.2	Nedlagd förundersökning.....	91

7	Brottsområdet	92
7.1	Definition av nära relation och närstående	93
7.2	Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning	94
7.3	Stalkning	96
7.4	Hur vanligt är brott i nära relationer?	97
7.5	Mörkertalet	97
7.6	Hedersrelaterad brottslighet	99
7.6.1	Allmänt	99
7.6.2	Tvångsäktenskap	101
7.6.3	Könsstympning	102
8	Ledning och styrning av Polisens arbete	104
8.1	Bakgrund	105
8.2	Kvalificerad kompetens	105
8.3	Utbildning	107
8.4	Återkoppling	107
8.5	Processororienterat arbete	108
8.6	Analys med hjälp av Polisens underrättelsemodell	111
8.7	Brottsofferstöd	112
8.8	Samverkan mellan myndigheter	113
8.9	Samverkan med ideella organisationer	114
	Litteratur och referenser	115

1

Inledning

1.1 Syfte och målgrupper

I oktober 2007 presenterade regeringen *Handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (Regeringens skrivelse 2007/08:39). Handlingsplanen innehåller ett stort antal regeringsuppdrag till olika myndigheter inklusive Rikspolisstyrelsen. Rikspolisstyrelsen ska intensifiera sina insatser inom området till exempel genom utbildning och andra åtgärder som ska stärka det ordinarie arbetet på lång sikt.

De intensifierade insatserna ska även ses mot bakgrund till de relativt stora variationerna mellan polismyndigheterna avseende resultat för brott i nära relationer, till exempel grov kvinnofridskränkning. Även vilka åtgärder som vidtas och rutiner som används skiljer sig åt. Eftersom det är ett övergripande mål att nationellt förbättra resultaten och kvaliteten i arbetet med brott i nära relationer har Rikspolisstyrelsen med stöd av polismyndigheterna arbetat fram denna handbok.

Syftet med handboken är att beskriva de arbetssätt och åtgärder som Rikspolisstyrelsen vill framhålla för att förbättra Polisens arbete med att utreda och förebygga brott i nära relationer. Den ska ses som ett stöd för myndigheternas eget utvecklingsarbete. Tonvikten ligger på de moment som är särskilt viktiga och avgörande för detta brottsområde – vilka dock inte sällan omfattar åtgärder och rutiner som

gäller för andra våldsbrott. Vissa åtgärder kan också anses vara självklarheter för många som är verksamma inom området. Erfarenheter och studier visar dock att även det mest självklara förbises ibland. Det är också viktigt att presentera åtgärderna i ett sammanhang.

Handboken beskriver rutinerna i rättskedjan vid brott i nära relationer där samverkan sker med ett flertal olika aktörer och där förundersökningarna leds av åklagare. En viktig utgångspunkt för handboken har därför varit Åklagarmyndighetens tre handböcker gällande *Handläggning av fridskränkingsbrotten*, *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn* samt *Hedersrelaterat våld*. Utgångspunkten för det polisiära arbetet är Polisens nationella utredningskoncept och i relevanta delar Polisens underrättelsemodell samt de nationella strategier, till exempel den kriminaltekniska strategin, som Rikspolisstyrelsen arbetat fram. Handboken riktar sig till de poliser och civilanställda som vidtar de inledande utredningsåtgärderna, till exempel på en brottsplats eller vid mottagande av en polisanmälan, samt polisanställda som ägnar sig åt det fortsatta utredningsarbetet. Den beskriver de inledande åtgärder som är särskilt viktiga vid dessa typer av brott samt åtgärder som ska uppmärksammas i det fortsatta utredningsarbetet. Det finns även fördjupningsavsnitt avseende utredningar om utsatta barn. Eftersom handboken även berör frågor om ledning och styrning kan den användas av Polisens ledning i samband med utvecklingen av lokal verksamhet.

Ambitionen är att handboken ska utgöra en plattform för vidare satsningar som till exempel utbildningspaket för olika målgrupper. Det har också utarbetats nationella vidareutbildningar inom området. Inom Rikspolisstyrelsen förvaltas handboken av Polisavdelningen.

1.2 Innehåll och läsanvisning

Handboken består av följande kapitel:

1. Inledning som beskriver syftet med handboken och vem den främst vänder sig till.

2. Bemötande och anmälan handlar om vikten av att bemöta samtliga inblandade på rätt sätt.

3. Inledande utredningsåtgärder beskriver de åtgärder och insatser som är extra viktiga vid brott i nära relationer, till exempel bevissäkring, dokumentation, förhör, utrustning, registrering av anmälan och hur man agerar när barn bevittnat våld.

4. Den fortsatta utredningen avhandlar bland annat provhantering, förhör, bevisning, tolk och sekretess.

5. Stöd-, skydds- och säkerhetsarbete beskriver vikten av hot- och riskbedömningar, besöksförbud samt vilka möjligheter som finns till personskydd.

6. Att särskilt uppmärksamma vid utredning av brott mot barn handlar om hur barn ska bemötas vid brott i nära relationer. Till exempel beskrivs vad som utmärker ett bra förhör med ett barn.

7. Brottsområdet ger definition av begreppet brott i nära relation, samt beskrivning av de olika typer av brott som omfattas inklusive hedersrelaterad brottslighet.

8. Ledning och styrning av Polisens arbete resonerar kring hur polismyndigheterna kan arbeta med brott i nära relationer.

Kapitel 1–5 är avsedda att vara ett handfast stöd för dem som arbetar med att förebygga, upptäcka och utreda ärenden.

Kapitel 6 är en fördjupning av utredningsarbetet vid brott mot barn.

Kapitel 7–8 vänder sig i första hand till den som leder verksamhet kring brott i nära relationer, eller den som står inför uppgiften att utveckla och förbättra sådan verksamhet.

I texten finns även *Att tänka på*-rutor. De kan ses som kom-ihåg-listor för de åtgärder som Rikspolisstyrelsen anser ska vidtas. Listorna ska inte begränsa arbetet, utan utgöra en utgångspunkt för vidareutveckling av den egna myndighetens arbete.

2

Bemötande och anmälan

Mötet med Polisen kan bli en avgörande punkt för hur en person kommer att vilja medverka i utredningen. Det gäller i särskilt hög grad brott i nära relationer där ord ofta står mot ord, teknisk bevisning inte sällan saknas och processen kan vara mycket påfrestande.

”Mötet med Polisen kan bli en avgörande punkt för hur en person kommer att vilja medverka i utredningen.”

2.1 Bemötande av målsägande

Det finns flera brottsofferstudier som visar att det avgörande momentet för målsägandes deltagande i rättsprocessen var att bemötandet från Polisen var empatiskt och professionellt. Att bemöta målsäganden professionellt innebär att visa respekt och förståelse, och undvika att kritisera. Det är även angeläget att tidigt göra klart för målsäganden att polis och åklagare har en skyldighet att vara objektiva och även utreda sådant som talar till den misstänktes fördel. Innan förhöret sätter igång är det viktigt att informera målsäganden om varför känsliga och intima frågor kommer att ställas. När målsäganden informerats om detta blir frågorna mindre provocerande och kränkande.

Viktigt att tänka på vid bemötandet av målsäganden som lever i ett homo- eller bisexuellt förhållande är att benägenheten att berätta kan vara beskuren i ännu högre grad än inom heterosexuella relationer. Personerna kan också ha ett sämre socialt nätverk än övriga

personer, eftersom deras anhöriga och vänner kan ha tagit avstånd från dem. Tänk också på att det kanske är första gången som personen berättar om sin identitet och sexuella läggning.

Var noga med att förklara vilken sekretess Polisen har och hur den fungerar mot anhöriga och andra. Det går bra att fråga om personen är homo- eller bisexuell eller har transerfarenheter eller transidentitet.

2.2 Bemötande vid sexualbrott

Många gånger ingår sexualbrott i de brott som begås i nära relationer vilket ofta kommer fram först senare i förundersökningen.

I det akuta skedet är det vanligast att sexualbrottsoffer söker hjälp inom sjukvården. Kontakten sker oftast på en akutmottagning, gynkologisk mottagning eller vid någon av de specialiserade mottagningar för våldtäktsoffer som finns på vissa orter.

Människor i akuta tillstånd beskrivs ofta som chockade. Deras tidsuppfattning kan ha påverkats och de kan ha svårt att lämna en sammanhängande redogörelse. Att ge målsäganden ett allsidigt omhändertagande i detta skede kan ha stor betydelse för den fortsatta bearbetningen.

Om offret upplever sig ha blivit trodd och väl omhändertaget ökar sannolikheten för att han/hon gör eller fullföljer en polisutredning.

Kontakt med Polisen kan ske både i nära anslutning till övergreppet och lång tid efteråt. Ibland tar offret kontakt med psykiatri eller ideella organisationer för att bryta tystnaden och bearbeta det psykologiska traumat.

Enligt Nationellt centrum för kvinnofrids (NCK) *Handbok – nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*, kan människor som varit utsatta för sexuella övergrepp reagera på många olika sätt. Reaktionsmönstret varierar från förtvivlan till relativt lugn eller avskärmning, även uppsluppenhet och skratt förekommer. Avsaknad av reaktioner som vanligtvis förknippas med trauma motsäger alltså inte att målsäganden har utsatts för ett övergrepp.

2.1 ATT TÄNKA PÅ

- Möt med respekt och förståelse. Målsäganden kan känna sig utlämnad och vara oroad för att inte bli trodd och förstadd.
- Ge tid och omtanke – fråga och lyssna. Fråga vad som hänt. Låt målsäganden berätta och få den tid det tar.
- Undvik att kritisera. Särskilt vid upprepat våld där målsäganden återvänt till relationen är det lätt att ge uttryck för kritik.
- Fråga målsäganden i enrum om han/hon **verkligen** vill att någon annan ska följa med på ett samtal, en undersökning eller ett förhör. Den ”stödande kompisen” kan visa sig vara förövaren.

”Kontakt med Polisen kan ske både i nära avslutning till övergreppet och lång tid efteråt.”

2.3 Bemötande av misstänkt

Hur en misstänkt blir bemött under utredningen kan vara helt avgörande för fortsatt förundersökning. Det handlar inte bara om hur förhållningssättet agerar, utan även om hur andra personer uppträder mot den misstänkte under utredningen.

Ett professionellt förhållningssätt gentemot den misstänkte innebär att bemötandet sker med respekt och utan att moralisera oavsett ålder, kön, sexuell läggning, etniskt ursprung eller religion.

2.4 Polisanmälan

En anmälan kan tas upp av patrull på plats, genom ett personligt besök hos Polisen eller via Polisens kontaktcenter (PKC). Anmälan kan även komma in som ett brev, via e-post eller via Rikskommunikationscentralen (RKC) även om detta är sällsynt vid just brott i nära relationer.

Grundregeln är att PKC ska skicka vidare ärenden till Länskommunikationscentralen (LKC) eller närmaste polisstation för åtgärd. Undantaget är då ärendet inte är akut eller pågående. Då kan PKC ta upp anmälan.

När en person kontaktar LKC och det kan röra sig om brott i nära relationer måste den som tar emot samtalet tänka på vissa saker. Det är till exempel viktigt att fråga om eventuell gärningsman finns i närheten. Det är bra att ha telefonkontakt med den som ringer till dess att polispatrull är på plats. Den som tagit emot samtalet måste också se till att så mycket som möjligt av det som kommit fram i samtalet antecknas, för att kunna användas som stödbevisning under utredningen.

2.5 Polisanmälan från socialnämnden

Socialnämnden har skyldighet att ge skydd och stöd till barn som far illa och har möjlighet att anmäla misstanke om brott mot barn till polis eller åklagare. Socialnämnden ska i varje enskilt fall noga pröva frågan om polisanmälan ska göras.

2.4 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Notera sinnesstämning och eventuella skador hos målsäganden och eventuella andra personer vid polisanmälan. Dessa uppgifter kan vara betydelsefulla senare i utredningen.
- ▶ Ta kontakt med jouråklagaren för beslut om förundersökning ska inledas, direktiv och eventuella tvångsåtgärder.
- ▶ Var observant på att det kan röra sig om hedersrelaterad brottslighet om en familj gör en anmälan om försvunnen person.

2.6 Polisens anmälningsskyldighet till socialnämnden

Av 14 kap. 1 §, 2 st. Socialtjänstlagen (SoL) följer att:

”Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter.”

Att inte anmäla kan medföra ansvar för tjänstefel eller disciplinpåföljd. Den som är skyldig att anmäla har också, enligt samma paragraf, en skyldighet att lämna alla uppgifter som kan vara av betydelse för en utredning om barns behov av skydd. När anmälan till socialnämnden sker inom ramen för en polisanmälan behöver inte blanketten diarieföras särskilt i A-diariet. Det finns dock ingenting som hindrar att anmälan diarieförs för sig i A-diariet. Om så görs kan en kopia av anmälan biläggas polisanmälan.

2.7 Information till målsägande

Precis som vid alla typer av anmälningar om brott, ska målsäganden få information enligt det som framgår av 13 a, 13 b, 13 c, 13 d samt 14 §§ Förundersökningskungörelsen (1947:948) (FuK).

2.7.1 Målsägandebiträde

Ett tidigt förordnande av ett målsägandebiträde innebär att målsägandebiträdet kan stödja målsäganden och delta vid förhör. Det kan vara avgörande för målsägandens fortsatta medverkan i ärenden om brott i nära relationer. Målsäganden ska så snart som möjligt informeras bland annat om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde (13a § FuK). Polisen ska lämna sådan information vid anmälningsupptagningen. Vid anmälningsstillfället kan det dock av olika anledningar vara en turbulent situation för målsäganden och det är inte säkert att han/hon kan tillgodogöra sig all infor-

2.6 ATT TÄNKA PÅ

- Gör alltid anmälan till socialnämnden när barn/ungdom antas vara utsatta för brott, kan antas ha bevittnat våld eller vistas/påträffas i en för dem olämplig miljö.
- Använd Rikspolisstyrelsens blankett: Anmälan till Socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § SoL. Rikspolisstyrelsen har givit ut *Handledning för hur blankett avseende anmälan enligt SoL 14 kap. 1 § skall användas*. RPS PM mars 2007.
- Notera i anmälan samt i utredningsakten att anmälan till socialnämnden har gjorts.

2.7 ATT TÄNKA PÅ

- Informera – om möjligt både skriftligt och muntligt – om de rättigheter målsäganden har och om de möjligheter som finns till skydd, stöd och hjälp.

mation som lämnas vid detta tillfälle. Därför är det viktigt att informera målsäganden igen om detta vid nästa kontakt. Information kan ibland behöva lämnas både muntligt och skriftligt.

Målsägandebiträde ska, om det inte finns särskilda skäl som talar emot, förordnas när förundersökning har inletts (1 § Lag (1988:609) om målsägandebiträde). Målsägandebiträde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Skyldigheten att anmäla målsägandens önskemål om målsägandebiträde till rätten är undantagslös och det är inte tillåtet att vänta med sådan anmälan till exempel för att se hur förundersökningen utvecklas. Det är rättens uppgift att pröva om och när behov av biträde finns (Riksåklagarens beslut, *dnr 2004/0538* och *dnr 2004/0658* samt *JO Ämbetsberättelse 2004/05* s. 90). Den som har utsatts för sexualbrott har med undantag av lindrigare fall närmast undantagslöst rätt till målsägandebiträde. Även den som har utsatts för relationsvåld i övrigt får målsägandebiträde i stor utsträckning.

2.7.2 Särskild företrädare för barn

Barn ska under vissa förutsättningar förordnas en särskild företrädare. Se vidare under kapitlet *Att särskilt uppmärksamma vid utredning av brott mot barn*.

2.7.3 Stödperson

En stödperson kan vara en person som målsäganden känner, en god vän, en släkting, en arbetskamrat eller någon annan till exempel från en ideell organisation. Relationen mellan stödpersonen och målsäganden bör dokumenteras. Målsäganden har rätt till stödpersonens närvaro vid målsägandeförhör under förundersökning om närvaron inte bedöms vara till men för utredningen (23 kap. 10 § Rättegångsbalken (RB)). Förundersökningsledaren avgör om stödpersonens närvaro utgör men eller inte. Förundersökningsledaren har möjlighet att belägga stödpersonen med yppandeförbud. Om stödpersonen har information att lämna som bevis, ska denne inte närvara vid förhör, utan förhöras i ett separat förhör om eventuella egna iakttagelser med anknytning till brottet.

”Målsäganden har rätt till stödpersonens närvaro vid målsägandeförhör under förundersökning om närvaron inte bedöms vara till men för utredningen.”

2.7.2 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Om det finns barn i relationen så säkerställ att barnen tas om hand vid ett eventuellt gripande eller anhållande.
- ▶ Barn som är målsägande ställer ofta särskilda krav på bemötande och ska ges samma respekt som vuxna. Om barnet själv uppsöker Polisen för att anmäla brott ska barnet ges möjlighet att göra sin egen anmälan.
- ▶ Det är viktigt att eventuella barn alltid uppmärksammas. Utgå inte från att en homo-, bi- eller transperson är barnlös. Fråga om det finns barn eller andra familjemedlemmar.

3

Inledande utredningsåtgärder

De inledande utredningsåtgärderna på en brottsplats eller i ett inkommet ärende är ofta helt avgörande för om en brottsutredning ska bli framgångsrik och leda till en fällande dom. Bevisning är ofta sådan att den måste tas om hand så snart som möjligt för att inte gå förlorad. Att iaktta och dokumentera små detaljer – som till exempel ett tappat/avslitet smycke, som från början kan tyckas vara obetydliga – kan få mycket stor betydelse vid en kommande rättegång för att styrka de olika parternas berättelse.

När det finns en skäligen misstänkt är åklagaren förundersökningsledare vid brott i nära relationer. Även om det inte finns en skäligen misstänkt person (till exempel vid hedersrelaterad brottslighet eller brott mot barn då den misstänkte kan vara en av flera i familjekretsen) kan det finnas anledning för åklagare att överta förundersökningsledningen.

Frågor om ledning av förundersökning regleras i *Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål, FAP 403-5*.

”De inledande utredningsåtgärderna på en brottsplats eller i ett inkommet ärende är ofta helt avgörande för om en brottsutredning ska bli framgångsrik och leda till en fällande dom.”

3.1 Bevisinsamling

3.1.1 Person till sjukhus

Om någon av de inblandade parterna förts till sjukhus är det angeläget att en polis skickas till sjukhuset för att vidta nödvändiga åtgärder. Om personens kläder ska beslagtas ska de läggas i papperspåsar som märks med datum, tid, plats, innehåll och namn på personen. Kontaminering mellan material måste undvikas. Fråga sjukhuspersonalen om vem som eventuellt tagit av personens kläder och hur de har förvarats.

Spår ska säkras på målsägande och misstänkt. Vid våldtäkt eller annat sexualbrott ska polispatrullen se till att en "Spårsäkringssats efter sexualbrott" (Rape-kit) finns tillgänglig och används av undersökande läkare. Det är Polisens uppgift att ge läkaren sådan information som är av vikt för att utvärdera vilka spår som bör säkras och ibland också hur snabbt detta bör göras. Vid till exempel skottlossning måste eventuella tändsatspartiklar säkras på personens händer inom tre timmar.

Se till att misstänkt, och eventuellt målsägande efter samtycke, kontrolleras beträffande alkohol- och narkotikapåverkan genom provtagning.

Kontrollera även att skador dokumenteras.

3.1.2 Avspärrning

Om det inte finns tid eller personal för att undersöka eller dokumentera brottsplatsen direkt i samband med ingripandet, eller för att bevis inte ska förstöras, finns det möjlighet att spärra av brottsplatsen (27 kap. 15 § RB). Dokumentation av den orörda brottsplatsen kan göras vid senare tillfälle men bör ändå göras så snart som möjligt.

I samband med avspärrningen är det angeläget att uppmärksamma behovet av alternativt boende för de berörda.

"Vid våldtäkt eller annat sexualbrott ska polispatrullen se till att en 'Spårsäkringssats efter sexualbrott' (Rape-kit) finns tillgänglig och används av undersökande läkare."

3.1.1 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Se till att Rape-kit används vid våldtäkt och andra sexualbrott.
- ▶ Var noga med förvaring av beslagtagna kläder och undvik kontaminering.
- ▶ Informera läkaren om vilken typ av spår som behöver säkras.
- ▶ Se till att skador dokumenteras.

3.1.3 Spårsäkring på brottsplats

En bedömning ska alltid ske om det finns anledning att låta kriminaltekniker undersöka brottsplatsen för att säkra värdefull men svårupptäckt bevisning. Spårsäkring kan behövas för att exempelvis säkra fingeravtryck, blod, saliv, sperma eller DNA i annan form både på brottsplatsen och på målsägandens eller misstänkts kläder.

3.1.4 Spårsäkring på person vid sexualbrott

Vid sexualbrott är det viktigt att dokumentera om målsäganden har duschat eller badat, bytt tampong eller trosor/kalsonger, bytt kläder, borstat tänderna, ätit eller druckit efter övergreppet, då detta kan förklara eventuell avsaknad av förväntade spår vid läkarundersökningen. För att undvika att tester och prover analyseras i onödan måste det ställas frågor kring om målsäganden hade sex tillsammans med någon som han/hon ville ha sex med strax innan eller efter målsäganden blev utsatt för sexualbrottet.

Sannolikheten att finna spår på kroppen efter sexuella övergrepp påverkas av tiden som förlöpt mellan övergreppet och undersökningstillfället och spårsäkring bör därför göras så tidigt som möjligt. Det finns dock ingen absolut tidsgräns för spårsäkring. De första 72 timmarna ses ofta som det akuta tidsintervallet, men även efter 7–10 dagar kan ibland DNA från gärningsmannen påvisas hos offret. En komplett spårsäkring bör därför alltid göras om mindre än 10 dagar har gått sedan övergreppet skett, men kan även vara meningsfull om längre tid än så har gått (NCK *Handbok – nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*). I sådana fall är det angeläget att utredaren ger undersökande läkare information om vilken typ av spår eller fläckar som särskilt ska eftersökas.

3.1.5 Dokumentation av brottsplatsen

I syfte att säkra bevisning är det viktigt att alltid göra någon form av dokumentation av hur det ser ut på brottsplatsen. Dokumentation av brottsplatsen sker lämpligast genom videofilmning och/eller fotografering. En närmare undersökning av brottsplatsen genom att video-

3.1.3 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Spärra av brottsplatsen och tillkalla eventuellt tekniker för bevissäkring och dokumentation av brottsplatsen. Detta är särskilt viktigt vid hedersrelaterad brottslighet eftersom brottet kan inbegripa många misstänkta.
- ▶ Se till att bevissäkra spår på kläder och kroppar och ta DNA-prov.

”Dokumentation av brottsplatsen sker lämpligast genom videofilmning och/eller fotografering.”

filma/fotodokumentera är att betrakta som en husrannsakan enligt reglerna om reell husrannsakan (28 kap. 1 § RB) då syftet med åtgärden är att utröna omständigheter av betydelse för brottet.

Vid videofilmning av bostaden bör det i första hand dokumenteras sådant som direkt har samband med brottet, exempelvis tillhyggen som kan ha använts samt blodspår, hårtussar med mera. Det är också av betydelse att filmen ger en helhetsbild av hur bostaden ser ut. Det är även värdefullt med en skiss över brottsplatsen.

Det krävs särskild uppmärksamhet för att kunna förstå och upptäcka hedersrelaterat våld. Olyckor och självmord kan vara arrangerade i form av exempelvis fallolyckor. Trafikolyckor eller brännskadeolyckor med bland annat olja och fotogen eller bensin förekommer. Det är också känt att gärningsmannen under tvång eller hot förmår brottsoffret att inta överdoserade preparat eller mediciner som leder till döden. Håret hos kvinnan har ett symbolvärde och bestraffning sker genom att hår klipps eller skärs av.

För mer information, se *Fälthandboken för kriminaltekniska platsundersökningar* (Rikspolisstyrelsen).

3.1.6 Dokumentation av personskador

För att nå framgång i dessa ärenden är det viktigt att dokumentera skador. Fotografera, videofilma eller dokumentera på annat sätt personskador. Det kan vara angeläget att också dokumentera avsaknad av skador för att styrka respektive parts berättelse. Dokumentera målsägandens medgivande om att inhämta journalanteckningar och rättsintyg.

3.1.6.1 Läkarundersökning

Läkarundersökning kan bli aktuellt för både målsäganden och den misstänkte. En läkarundersökning för dokumentation av skador ska genomföras snarast möjligt. Vissa skador, exempelvis blåmärken, syns inte förrän viss tid efter skadans uppkomst och det finns ibland anledning att upprepa undersökningen, eller avvakta några dagar med ny undersökning, när skadan blir mer synlig. Spårsäkringen på person bör som regel alltid ske vid första läkarundersöknings-

”För att nå framgång i dessa ärenden är det viktigt att dokumentera skador.”

3.1.5 ATT TÄNKA PÅ

Följande kan vara tecken på hedersrelaterad brottslighet:

- ▶ Verktyg som orsakat skador på kroppen.
- ▶ Brännskador orsakade genom heta föremål.
- ▶ Frätskador.
- ▶ Doft av starka rengöringsmedel eller brännbara vätskor.
- ▶ Hårtussar eller avskurna flätor.
- ▶ Avsaknaden av föremål. Bilder som har avlägsnats ur fotoramar. Kläder eller personliga saker som tillhör offret saknas.

tillfället och därmed i normalfallet göras vid samma tidpunkt som skadedokumentationen.

För en misstänkt person kan läkarundersökningen genomföras och rättsintyg inhämtas tvångsmässigt med stöd av reglerna i Rättegångsbalken om kroppsbesiktning (28 kap. 12 § RB).

För läkarundersökning av målsäganden krävs samtycke och som huvudregel krävs dessutom målsägandens samtycke för att få del av journalanteckningar och inhämta rättsintyg enligt Lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

Undersökning av skador på den misstänkta personen i syfte att utreda omständigheter som kan vara av betydelse för utredning av brottet kräver ett beslut om kroppsbesiktning (28 kap. 12 § RB). Sådana skador bör dokumenteras redan i ett inledningsskede så att det inte föreligger någon osäkerhet om när de uppkommit. Dokumentationen är också viktig för att bedöma invändningar om nödvärn eller för att styrka eller motbevisa ett påstått händelseförlopp, till exempel riv-, bit- och klösmärken från målsäganden. Även avsaknad av skador kan vara av intresse att dokumentera.

Även om det sker en läkarundersökning/ behandling så är det angeläget att göra en bedömning om rättsläkare/kontraktsläkare i ett tidigt skede ska kallas för undersökning av målsägande och misstänkt. Läkarundersökning för dokumentation av skador är det absolut viktigaste underlaget för utfärdande av rättsintyg jämfört med journaldokumentation från ett vanligt läkarbesök. Journaldokumentationen har ett annat syfte då den ska utgöra stöd för behandling av skada eller sjukdom.

3.1.6.2 Video- och fotodokumentation av målsägandens skador

Video- och fotodokumentationen av målsägandens skador ska göras med hans/hennes samtycke men kan också ske utan sådant. Om utredningen gäller brott där fängelse ingår i straffskalan kan dokumentationen göras utan samtycke. Något tvång kan dock inte användas. Beslutet fattas av åklagaren med stöd av 28 kap. 14 § RB jämfört med 2 och 4 § förordningen (1992:824) om fingeravtryck med mera.

”Läkarundersökning för dokumentation av skador är det absolut viktigaste underlaget för utfärdande av rättsintyg jämfört med journaldokumentation från ett vanligt läkarbesök.”

”Video- och fotodokumentationen av målsägandens skador ska göras med hans/hennes samtycke men kan också ske utan sådant.”

För att en videodokumentation av målsägandens skador ska kunna åberopas som bevisning i rätten måste skadorna dokumenteras separat. Om skadedokumentationen tas upp på video ska det ske utan att målsäganden lämnar en berättelse om själva händelseförloppet. Den som filmar skadorna beskriver dessa noggrant under upptagningens gång.

Anledningen till att både video- och fotodokumentation bör användas är att man vill vara säker på att få så bra kvalitet som möjligt på dokumentationen.

Videodokumentation av skador är som regel av för dålig kvalitet för att kunna utgöra underlag för bedömning. Fotografering av hud innebär ofta svårigheter för kameran att hitta fokus. Lagg därför in linjal som fokuseringshjälp och fotografera inte på ett avstånd som underskrider kamerans minsta näravstånd (ofta 0,6–0,8 meter). Ta både detalj- och översiktsbilder eftersom det annars är svårt att orientera sig på bilderna.

Om skadorna inte dokumenterats på video eller foto är det angeläget att det framgår i en avrapporteringspromemoria varför det inte gjorts.

”Om skadorna inte dokumenterats på video eller foto är det angeläget att det framgår i en avrapporteringspromemoria varför det inte gjorts.”

3.1.7 Dokumentation av alkohol- och drogpåverkan

Det kan vara svårt att inledningsvis i en förundersökning bedöma betydelsen av att utreda berusningsgraden hos både misstänkt och målsäganden vid gärningstidpunkten. Det kan dock vara nödvändigt för att styrka bägges utsagor. Det finns därför skäl att regelmässigt överväga ett beslut om kroppsbesiktning av den misstänkta personen för att utröna om han/hon är påverkad av alkohol eller andra droger. För att ta alkohol- och drogprover på målsäganden krävs samtycke.

Sjukvården tar alkohol- och drogprover och dessa analyser kan med fördel läggas till i ett rättsintyg.

3.1.8 Förhör på brottsplatsen

Parterna ska skiljas åt på brottsplatsen och förhöras i olika rum eller på annat sätt skilda utrymmen, till exempel olika polisbilar, för att inte kunna påverka varandras beskrivningar av händelseförloppet. Inledningsvis är det kanske inte helt uppenbart vem som är misstänkt eller målsägande.

Ett målsägandeförhör bör hållas vid anmälningstillfället. Det har stor betydelse om det första förhöret videofilmas i anslutning till brottet. Det visar på sinnesstämningen hos målsäganden som då dessutom har bäst förutsättningar att minnas det som hänt. Berättelsen blir mer autentisk än vid senare förhör då känslorna kan ha lagt sig och målsäganden kanske bagatelliserar våldet. I det första förhöret får målsäganden berätta vad som hänt och tala om var han/hon har skador och vem som misshandlat honom/henne. Den spontana berättelsen är att föredra. För att det ska bli så hög kvalitet som möjligt på förundersökningen bör detta första förhör kompletteras med ett efterföljande förhör.

Det är angeläget att det inledande förhöret är av god kvalitet och inte endast en kortare redogörelse för det som sägs ha inträffat. I de fall målsäganden inte vill medverka efter det första förhöret kan detta förhör tillsammans med dokumenterade skador och eventuell annan stödbevisning utgöra tillräcklig bevisning för att ändå driva saken vidare. Förhöret bör belysa samtliga relevanta brottsrekvisit och andra omständigheter som har eller kan ha betydelse för saken. Om målsäganden orkar och situationen i övrigt så tillåter bör tidigare händelser gås igenom om målsäganden berättar att sådana förekommit. Det kan finnas bland annat journalanteckningar som styrker förekomsten av äldre skador.

Förhöret ska videofilmas separat och skilt ifrån videodokumentationen av skador. Anledningen till detta är att möjligheten att åberopa det videofilmade förhöret med målsäganden i huvudförhandling är begränsad. Videoinspelat förhör kan endast åberopas som bevis när de uppgifter målsäganden lämnar muntligt i rättsalen avviker från förhörsuppgifter under förundersökningen, eller om målsäganden förklarar att han eller hon inte kan eller vill uttala sig.

Ur rättssäkerhetssynpunkt bör även den misstänktes uppgifter dokumenteras med hjälp av video eller bandspelare när målsägan-

”Ett målsägandeförhör bör hållas vid anmälningstillfället. Det har stor betydelse om det första förhöret videofilmas i anslutning till brottet.”

”Ur rättssäkerhetssynpunkt bör även den misstänktes uppgifter dokumenteras med hjälp av video eller bandspelare.”

dens uppgifter dokumenteras på det viset. Om det finns vittnen på platsen bör dessa identifieras ordentligt. Det finns möjlighet att låta dem följa med eller ta med dem till förhör (23 kap. 8 § RB). Det är även betydelsefullt att så tidigt som möjligt försöka identifiera andra personer som på något sätt kan ha kännedom om vad som hänt nu och tidigare, till exempel grannar, släkt och vänner: för att kunna lämna uppgifter som kan utgöra eventuell stödbevisning.

Om barn är på plats så ska iakttagelserna av deras uppträdande, reaktioner och spontana utsagor dokumenteras i en PM och vid avrapporteringen ska en anmälan till socialnämnden skrivas enligt 14 kap. 1 § SoL.

Socialtjänsten kan omedelbart göra omhändertagande av barn genom ordförandebeslut både under och efter kontorstid.

3.2 Tvångsmedel

Mot bakgrund av att det är åklagaren som är förundersökningsledare i dessa ärenden är det denne som prövar frågan om tvångsmedel. Det gäller dock inte gripande som är ett polisiärt beslut och som alltid fattas av polis på platsen där en misstänkt anträffas. I princip finns det alltid en skäligen misstänkt i dessa ärenden varför åklagare träder in som förundersökningsledare. Även om det inte finns en skäligen misstänkt kan det finnas skäl för åklagare att leda förundersökningen.

Vid ett ingripande eller en anmälan i dessa ärenden bör polis i ett tidigt skede ta kontakt med åklagare, vid behov med jouråklagare, för att åklagaren ska ges möjlighet att inleda eller överta förundersökningen, pröva frågan om något tvångsmedel är aktuellt eller ge direktiv för fortsatta utredningsåtgärder.

3.2.1 Gripande

Om det finns skäl att anhålla någon får en polisman i brådskande fall gripa en person även utan anhållningsbeslut (24 kap. 7 § RB). Normalt är det ett sådant brådskande fall vid ingripande mot en misstänkt i de akuta ärenden av pågående brottslighet som omfattas av den här handboken.

3.1.8 ATT TÄNKA PÅ

- Sära på parterna.
- Ta reda på och dokumentera om det rör sig om en eller flera gärningsmän.
- Förhör parterna, helst med videokamera: vad, när, var, hur, vem, varför?

”Vid ett ingripande eller en anmälan i dessa ärenden bör polis i ett tidigt skede ta kontakt med åklagare, vid behov med jouråklagare, för att åklagaren ska ges möjlighet att inleda eller överta förundersökningen, pröva frågan om något tvångsmedel är aktuellt eller ge direktiv för fortsatta utredningsåtgärder.”

3.2.2 Husrannsakan

Ett beslut om husrannsakan bör inhämtas för att undersöka brottsplatsen och där eftersöka vapen, tillhyggen, fotografier, datorer och andra föremål som ska beslagas om dessa skäligen kan antas ha betydelse för brottsutredningen.

Husrannsakan är en förutsättning för video- eller fotodokumentation av en brottsplats.

3.2.3 Beslag

Beslag av föremål vid husrannsakan kan, förutom som bevis, få betydelse i den vidare utredningen vid förhör med såväl misstänkt som målsägande, då beslagen kan användas strategiskt i förhören för att ifrågasätta eller bekräfta förhörsuppgifternas tillförlitlighet.

Beslag av skriftligt meddelande mellan misstänkt och honom/henne närstående eller mellan närstående inbördes får inte ske vid misstanke om fridskränkingsbrott, eftersom straffminimum inte uppgår till fängelse två år (27 kap. 2 § RB).

3.2.4 Anhållande

När ärendet föredras för åklagaren inför ett eventuellt anhållande, ska det beaktas att även om den misstänkte inte tidigare lagförts kan till exempel fridskränkingsbrottets särdrag av upprepat beteende medföra en risk för återfall (recidivfara) i brott mot samma målsägande.

Ofta föreligger en risk att den misstänkte påverkar målsäganden (kollusionsfara), men också andra förhörspersoner som kan finnas i misstänkts och målsägandens bekantskapskrets. Även en målsägande som i ett inledningsskede inte velat lämna uppgifter om händelsen kan, i händelse av att den misstänkte med stöd av övrig bevisning frihetsberövas och därmed fråntas möjligheten att påverka brottsoffret, ändra inställning om sin medverkan.

I ett inledningsskede kan misstanke om drogpåverkan eller misstänkts aggressiva sinnesstämning läggas till grund för bedömningen att den misstänkte riskerar återfalla i brottslighet innan han/hon nyktrat till eller lugnat ned sig. Se även Lag

”Även en målsägande som i ett inledningsskede inte velat lämna uppgifter om händelsen kan, i händelse av att den misstänkte med stöd av övrig bevisning frihetsberövas och därmed fråntas möjligheten att påverka brottsoffret, ändra inställning om sin medverkan.”

(1976:511) om omhändertagande av berusade personer med mera (LOB) alternativt 13 § Polislagen (1987:387). Att vara väl påläst vid föredragning för beslutsfattande åklagare och ha läst in ärendet genom att ta del av händelserapporter och förhör samt avrapporteringspromemorior underlättar den fortsatta processen och samverkan. Var beredd att redogöra för bevisläget och registersökningar på eventuellt tidigare nedlagda utredningar eller insatser på brottsplatsen. Det är bra att ha MR- och BR-utdrag tillgängliga vid föredragningen.

3.3 RAR-anmälan

Vid registrering av anmälan i RAR är det av vikt att i fritexten ange vilka poliser som varit på platsen. Det bör anges vilken patrull, för- och efternamn på samtliga inblandade poliser eller respektive polisbricksnummer. Detta underlättar till exempel om utredaren behöver ha någon kompletterande uppgift eller om åklagaren ska åberopa poliser som vittnen vid en kommande rättegång.

För att rättssäkerheten ska upprätthållas är det angeläget att de som är skäligen misstänkta för brott i nära relationer registreras som skäligen misstänkta, för att de ska kunna underrättas om misstanke och förordnas en försvarare.

Det ska också anges i anmälan om det finns till exempel beslagsprotokoll, förhör eller promemorior.

3.3.1 Registrering av anmälan

Nedan följer förslag på vilka rubriker som bör vara med i fritexten.

Brottet

Skriv vilket brott gärningsmannen eller den misstänkte gjort sig skyldig till och en kortfattad gärningsbeskrivning.

Händelseförloppet

Beskrivningen av händelseförloppet ska vara kortfattad. Förhör ska inte tas med i anmälan utan dessa ska redovisas i särskilda förhörsprotokoll. En anmälan är allmän handling. Uppgifter i en an-

3.3 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Skildra kort händelseförloppet – förhör redovisas separat.
- ▶ Dokumentera om barn finns i relationen och om de har bevittnat händelsen.

mälan kan omfattas av sekretess enligt 5 kap 1 § och 9 kap 17 § sekretesslagen (1980:100). Samma sekretess gäller för uppgifter i en anmälan som förts över till Åklagarmyndigheten. Sekretesslagen (1980:100) (SkrL).

Vittnen

Utomstående ögonvittnen finns sällan och målsäganden bör därför alltid tillfrågas om denne för någon berättat eller antytt misstanke om brott. Barn som funnits i bostaden när brottet skett ska alltid registreras som vittnen i RAR-anmälan.

Personskador

Eventuella iakttagelser av skador på målsäganden och den misstänkte bör anges kortfattat i anmälan. Ytterligare dokumentation av skadorna bör ske i form av bland annat fotografering och videofilmning. En beskrivning av skadorna ska innehålla till exempel placering, storlek, färg, svullnad och ömhet.

Notera vilken polis som har observerat skadorna samt när/i vilket skede polisen gjorde sina observationer.

Skadegörelse

Beskrivning av skadegörelse bör vara kortfattad i anmälan för att i stället dokumenteras mer utförligt i en promemoria och genom videofilmning eller fotografering. En skiss över brottsplatsen är också till stor hjälp för dokumentationen av skadegörelse.

Signalement

I vissa fall bör signalement på den misstänkte skrivas in i anmälan, till exempel om han/hon har avvikit från brottsplatsen och det kan bli aktuellt att efterlysa den misstänkte.

Åtgärder, övrigt

Här beskrivs kortfattat vad patrullen/patrullerna gjort på plats, till exempel gripit den misstänkte, transporterat målsäganden till sjukhus. Här kan också anges om patrullen kallat in till exempel kriminaltekniker, LOKUS-personal, räddningstjänst, socialtjänst med mera alternativt att detta avrapporterats i ett PM.

”Eventuella iakttagelser av skador på målsäganden och den misstänkte bör anges kortfattat i anmälan. Ytterligare dokumentation av skadorna bör ske i form av bland annat fotografering och videofilmning.”

”Den omständigheten att barn bevittnat våld är även grund för straffskärpning (29 kap. 2 § 8 p. Brottsbalken (BrB)). Därför ska det även framgå om barn befunnit sig på brottsplatsen eller om de vistats någon annanstans.”

Den omständigheten att barn bevittnat våld är även grund för straffskärpning (29 kap. 2 § 8 p. Brottsbalken (BrB)). Därför ska det även framgå om barn befunnit sig på brottsplatsen eller om de vistats någon annanstans.

Det bör även anges att anmälan enligt Socialtjänstlagen gjorts till socialnämnden. För att åklagaren ska kunna åberopa lagrummet krävs ovan nämnda utredning i ärendet.

Alla åtgärder som vidtagits ska avrapporteras mer i detalj i promemoria eller liknande men bör beskrivas kortfattat i fritexten i RAR-anmälan.

”Samtliga poliser som varit med vid ett ingripande vid brott i nära relationer dokumenterar sina iakttagelser från brottsplatsen i var sin avrapporteringspromemoria ...”

3.3.2 Granskning av anmälan och målsägandekopia

Kopia på en RAR-anmälan får inte skickas till målsäganden i ärenden där närstående utsatts för brott av någon boende på samma adress. Den polisiära förundersökningsledare som granskar och godkänner anmälan måste notera detta före granskning och godkännande, utskrift och vidare hantering.

3.4 Avrapporteringspromemoria

I de fall en förundersökning drar ut över tiden och då en förundersökning läggs ned och senare återupptas, är ofta en promemoria av avgörande betydelse. Det är därför viktigt att samtliga poliser som varit med vid ett ingripande vid brott i nära relationer dokumenterar sina iakttagelser från brottsplatsen i var sin avrapporteringspromemoria vilket också åklagarnas handböcker betonar.

Exempel på sådant som tas upp i avrapporteringspromemoria är:

- Vilka åtgärder som vidtagits och av vem och varför.
- Spontana uttalanden och av vem.
- Sinnessillstånd hos de inblandade, till exempel hos målsäganden, hos den misstänkte och/eller hos barn som bevittnat våld.
- Kort beskrivning av brottsplatsen, till exempel tecken på bråk.
- Eventuella skador som iakttagits.

3.5 Barn som bevittnar våld

Barn som bevittnar våld är inte målsägande i juridisk mening. Genom en lagändring i Brottskadelagen (1978:413) som trädde i kraft den 15 november 2006 har dock barn som bevittnat våld mot en närstående möjlighet att få brottsskadeersättning. Rätten till sådan ersättning kräver att det finns dokumentation kring barn som bevittnat våld. I de förhör som hålls med målsägande och misstänkt ska därför frågor ställas om barnets/barnens närvaro och reaktioner. Därutöver ska barnets/barnens egna spontana berättelse och reaktioner beskrivas i en avrapporteringspromemoria. Något regelrätt förhör med barnet/barnen ska dock inte hållas på brottsplatsen.

Barn som bevittnat våld är att betrakta som brottsoffer och har som nämnts rätt till brottsskadeersättning. Saknas dokumentation kring vad barnet upplevt kan inte ersättning betalas ut. Det finns därför ett värde i att barnet i särskilt förhör får berätta om vad det sett och hört och hur det påverkats i sitt mående av detta. Om och hur barn ska förhöras avgörs av åklagaren. Beakta dock om barnet ska vittna mot en vårdnadshavare.

Det är viktigt att Polisen informerar om rätten till brottsskadeersättning. Problem uppstår när en av vårdnadshavarna även är gärningsman. Barnet betraktas som brottsoffer men har inte målsägandestatus och har därför i dag ingen rätt till att förordnas företrädare. En ansökan om brottsskadeersättning ska undertecknas av båda vårdnadshavarna. Uppstår tvist kring underskrift kan en så kallad god man utses.

Lämpligast kan vara att vid förnyad kontakt med målsägande informera om barnets rätt till brottsskadeersättning.

3.6 Barn som avlidit till följd av brott

Har någon under 18 år, det vill säga ett barn, avlidit har polis och åklagare enligt Lag (2007:606) om utredningar avseende barn som har avlidit i anledning av brott (LUB), skyldighet att informera Socialstyrelsen om detta. Socialstyrelsen har sedan den 1 januari 2008 i uppdrag att göra en utredning i de ärenden där barn avlidit till följd av brott samt vanvård.

”Genom en lagändring i Brottskadelagen (1978:413) som trädde i kraft den 15 november 2006 har dock barn som bevittnat våld mot en närstående möjlighet att få brottsskadeersättning.”

4

Den fortsatta utredningen

4.1 Tidigare domar

Om det till exempel finns ett pågående ärende enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller en vårdnadstvist bör socialtjänstens handlingar liksom eventuella domar från läns- och kammarrätt inhämtas. Det förekommer att föräldrar inför dessa domstolar har lämnat uppgifter som de sedan utelämnar i polisförhör.

Det är viktigt att förhörspersonerna kan konfronteras med sådan information, och den kan även utgöra bevisning i ärendet. Även tidigare domar avseende den misstänkte från tings- och hovrätt kan vara av intresse.

4.2 Registerkontroll av tidigare brottsanmälningar

Det kan finnas nedlagda förundersökningar eller andra pågående ärenden som kan ha betydelse för bedömningen i det aktuella ärendet. Därför kan det vara av stor vikt att kontrollera om målsäganden tidigare anmält att han/hon har varit utsatt för brott. Förundersökningsledaren beslutar om tidigare nedlagda ärenden ska återupptas.

4.3 Hantering av prover från hälso- och sjukvård

Spårsäkringssats efter sexuella övergrepp, även kallat Rape-kit, med tops, papperspåsar, tejpfolier samt rör för blod- och urinprover, är ett färdigförpackat set utvecklat av Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL). SKL ansvarar för sakinnehållet och instruktionerna i spårsäkringssatsen.

SKL analyserar spårsäkringsprover och Rättsmedicinalverket (RMV) blod- och urinprov som tagits för alkohol- och droganalys.

Många som blivit utsatta för brott i nära relationer och/eller sexualbrott har varit hos hälso- och sjukvården oavsett om en polisanmälan gjorts eller ej. Vid en anmälan om brott i nära relationer ska polisen/utredaren fråga om målsäganden har uppsökt sjukvård vid tidpunkten för brottet, senare eller vid annat tillfälle som ej polisanmälts. Det kan finnas prover för bevissäkring och journalanteckningar att inhämta.

4.4 Rättsintyg

En rättsmedicinsk undersökning är inriktad på dokumentation av alla relevanta skador, såväl färskas som av äldre datum, och utmynnar i ett rättsintyg. Den rättsmedicinska undersökningen besvarar vidare frågan om orsaken till skadebilden, det vill säga huruvida de fynd eller avsaknaden av fynd kan sägas överensstämma med målsägandens eller misstänkts uppgifter. Detta har betydelse till exempel vid invändningar om nödvärn.

Rättsintyg bör alltid inhämtas för dessa brott. Som huvudregel krävs målsägandens samtycke för att få del av journalanteckningar och inhämta rättsintyg enligt Lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

Ett läkarbesök i hälso- och sjukvården med kroppsundersökning innehåller även provtagning. Begär från rättsläkare att resultatet från denna provtagning också ska anges i rättsintyget. Klamydia, gonorré, syfilis, hiv, hepatit och i förekommande fall graviditet kan orsaka mycket allvarligt lidande för offret.

”Det kan finnas prover för bevissäkring och journalanteckningar att inhämta.”

”Rättsintyg bör alltid inhämtas för dessa brott.”

4.4 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Rättsintyg bör alltid inhämtas och journalanteckningar används endast som underlag för rättsintyg.
- ▶ Informera målsäganden om vad ett rättsintyg är samt dokumentera samtycket.
- ▶ Se till att begäran om rättsintyg innehåller konkreta frågeställningar om vad rättsintyget förväntas ge svar på.

4.4.1 Rättsläkare och kontrakterade läkare

Rättsintyg ska som huvudregel inhämtas från Rättsmedicinalverkets egna rättsläkare eller från kontrakterade läkare som enligt avtal med Rättsmedicinalverket har åtagit sig att utfärda rättsintyg.

De kontrakterade läkarna arbetar på olika orter i Sverige och har fått särskild utbildning av Rättsmedicinalverket som har huvudansvaret för verksamhet med utfärdande av rättsintyg.

Rättsintyg kan inhämtas av annan legitimerad läkare om det finns särskilda skäl.

Särskilda skäl kan vara:

- Sexualbrott. Omedelbar spårsäkring krävs. För en kvinna: gynekologisk undersökning. För en man: undersökning på till exempel akuten. Spårsäkringssats (Rape-kit) bör användas.
- Brott mot barn. I dessa fall kan det ibland vara av värde att även utnyttja annan specialistkunskap såsom barnmedicin, ortopedi eller röntgenologi. Ett lämpligt förfaringssätt kan vara att kontakta rättsläkare/rättsintygsskrivande läkare och avtala hur och eventuellt tillsammans med vem undersökningen ska göras.
- Akuta situationer. Vårdande insatser behövs omedelbart, annars försvåras eller omöjliggörs undersökningen.
- Särskild specialistkunskap krävs, till exempel tandläkare eller ögonläkare.
- Ingen kontrakterad läkare inom Rättsmedicinalverket finns tillgänglig och rättsintyg kan omöjligen avvaktas.

4.4.2 Beställning av rättsintyg

En polismyndighet som vill beställa ett rättsintyg skickar en begäran om rättsintyg tillsammans med de utredningshandlingar, till exempel förhör och PM, som behövs för rättsintyget. Begäran om rättsintyg ska innehålla konkreta frågeställningar om vad rättsintyget förväntas ge svar på. Särskild beställningsblankett och lista över kontrakterade läkare finns på Intrapolis.

Om rättsintyget endast grundas på skriftlig dokumentation, ett så kallat yttrande, är det polismyndigheten som ska lämna dokumentationen till rättsläkaren. Det kan vara journaler, skisser, fotografier,

”Begäran om rättsintyg ska innehålla konkreta frågeställningar om vad rättsintyget förväntas ge svar på.”

anmälan och eventuella förhör där detaljer om brottet lämnats. Det åligger polismyndigheten att informera målsäganden om vad ett rättsintyg är och inhämta eventuellt samtycke före undersökningen. Samtycket ska dokumenteras i rättsintyget.

4.4.3 Undantag från kravet på målsägandens samtycke

Polismyndighet eller åklagare som med samtycke från målsäganden fått del av uppgifter – till exempel i en läkarjournal från ett besök inom sjukvården – behöver inte inhämta ytterligare samtycke från målsäganden för att begära ett rättsintyg över dessa uppgifter. Ett inhämtande av läkarjournal med målsägandens samtycke bör därför prioriteras tidigt i utredningen för att kunna säkra denna bevisning.

Enligt Lag om rättsintyg i anledning av brott krävs inte heller samtycke från målsäganden:

- Vid misstanke om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, till exempel grov misshandel, eller försök till brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år, bland annat försök till våldtäkt.
- Vid misstanke om försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § Smittskyddslagen (2004:168).
- Vid misstanke om brott mot 3,4 och 6 kap BrB eller vid brott som avses i lag (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor, mot någon som inte har fyllt 18 år.

Samtycket kan återkallas av målsäganden fram till dess att rättsintyg som grundas på undersökning utförd av rättsläkaren eller motsvarande distribuerats av läkaren till polismyndigheten eller åklagarmyndigheten. Om rättsintyget däremot utgår från redan inhämtade journalanteckningar, som målsäganden redan har samtyckt till, kan målsäganden inte dra tillbaka sitt samtycke.

”Polismyndighet eller åklagare som med samtycke från målsäganden fått del av uppgifter – till exempel i en läkarjournal från ett besök inom sjukvården – behöver inte inhämta ytterligare samtycke från målsäganden för att begära ett rättsintyg över dessa uppgifter.”

4.5 Förhör med målsägande

Betydelsen av målsägandeförhöret som bevismedel gör att det finns anledning att fundera särskilt kring formerna för genomförande och dokumentation av förhöret under förundersökningen. Det är viktigt att tänka på de svårigheter som målsäganden i egenskap av närstående till den misstänkte kan uppleva.

Målsäganden ska uppmärksammas på sin möjlighet att biträdas av målsägandebiträde och/eller stödperson vid förhörstillfället.

4.5.1 Planering av förhör

Förhørsledaren bör ha tillgång till så mycket uppgifter att ett förhör kan ske utifrån de regler som måste följas. Det är av största vikt att beakta objektivitets-, hänsyns-, skyndsamhets- samt proportionalitetsprinciperna.

Ett längre och mer omfattande förhör ska alltid planeras ordentligt genom att förhørsledaren innan förhöret tänker igenom vilka frågor som bör ställas. Särskilt viktigt är naturligtvis att ställa frågor, gärna detaljfrågor, kring själva gärningen/gärningarna. Vidare bör utredas om målsäganden har berättat om gärningen/gärningarna för någon eller om det finns någon som sett eventuella skador. Förhørsledaren bör vara uppmärksam på om målsäganden ändrar sin berättelse och i så fall ställa adekvata följdfrågor.

Om målsäganden även berättar om andra brott som tidigare förekommit är det angeläget att förhørsledaren ställer frågor även kring dessa gärningar.

En dialog med brottsplatsundersökaren innan förhör kan ge information om ett preliminärt händelseförlopp. Det är viktigt att det sker en dialog och återkoppling mellan förhørsledaren och brottsplatsundersökaren under utredningens gång.

Finns barn i relationen är det viktigt att från målsägande få information kring vad barnet sett och hört samt hur detta påverkat barnet. Det är angeläget bland annat för att göra en bedömning av och möjlighet till att barn som lever i våldsam miljö ska kunna få skydd och stöd men även för att barnet ska kunna få brottsskadeersättning.

4.5 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Videofilma om möjligt samtliga förhör med målsäganden.
- ▶ Utred om målsäganden har berättat om gärningen/gärningarna för någon eller om det finns någon som sett eventuella skador.
- ▶ Ha regelbunden kontakt med målsäganden.
- ▶ Se till att genomföra förhör på ett ställe som målsäganden uppfattar som en lugn plats.
- ▶ Om målsäganden säger att han/hon inte vill medverka, ta inte emot den uppgiften per telefon.

4.5.2 Direktiv från åklagaren

Det är en polisiär uppgift att hålla förhör under förundersökning. Åklagaren har emellertid möjlighet att tillsammans med förhørsledaren planera och påverka upplägget för och innehållet i de förhör som ska hållas.

Åklagaren kan i direktiv försäkra sig om att frågor ställs till exempel om målsägandens sociala situation, i syfte att i fridskränkingsbrotten utreda om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan och att finna eventuell stödbevisning, liksom frågor om barn varit närvarande vid brotten.

4.5.3 Videoförhör

Det finns flera fördelar med att dokumentera samtliga målsägandeförhör på videofilm ur såväl lagföringssynpunkt som brottsofferperspektiv. Det kan framför allt innebära en god möjlighet att driva förundersökningen vidare även om målsäganden inte vill medverka.

För målsäganden kan vetskapen om att förhörsuppgifterna är inspelade på videofilm innebära en trygghet under hela processen – uppgifterna finns väl dokumenterade om han/hon inte skulle orka berätta själv. Under pågående förundersökning kan ofta en sammanfattning av det videofilmade förhöret i en promemoria som förhørsledaren upprättar utgöra tillräckligt beslutsunderlag för förundersökningens fortsatta bedrivande. Det finns även möjlighet att skriva ut delar av förhör i sammanfattning och delar i dialogform.

”För målsäganden kan vetskapen om att förhörsuppgifterna är inspelade på videofilm innebära en trygghet under hela processen – uppgifterna finns väl dokumenterade om han/hon inte skulle orka berätta själv.”

4.5.4 Åklagares närvaro

För att en riktig bedömning av uppgifterna ska kunna ske krävs ibland att åklagare närvarar vid förhör med målsäganden. Genom att närvara vid förhöret får åklagaren tillgång till ett bättre beslutsunderlag, bland annat genom möjligheten att ställa kompletterande frågor direkt till målsäganden.

4.5.5 Plats för förhör

Förhör med målsäganden kan hållas på en utredningsavdelning med möjlighet till videospelning av förhöret, men det kan även hållas på en annan plats med utgångspunkt i målsägandens önskemål i syfte att verka för en lugn förhörsmiljö. Med en ökad flexibilitet för förhörsplatsen kan förhör i större utsträckning hållas i målsägandens bostad, på målsägandebiträdes kontor eller på annat ställe som för målsäganden är praktiskt tillgängligt och uppfattas som en lugn plats. Målsägandeförhör som har hållits i anslutning till ett anmälningstillfälle med anledning av ett akut ingripande, exempelvis i målsägandens eller misstänkts bostad, bör kompletteras med ett efterföljande förhör i en för målsäganden lugn miljö.

Telefonförhör med målsägande och misstänkt bör inte ske mer än i undantagsfall och i så fall bara för att komplettera enstaka tidigare lämnad uppgift.

4.5.6 Målsägande som inte vill medverka

Målsägandens vilja och/eller förmåga att medverka i en utredning kan växla under utredningens gång och vara beroende av många olika faktorer, till exempel bemötande från myndigheters och anhörigas sida, förekomsten av bevisning som stöder hans/hennes uppgifter samt den sociala situationen med barn, försörjning och bostad, vilka alla kan förändras relativt snabbt.

Om målsäganden uttryckt att hon/han inte kan eller vill medverka i förundersökningen bör det göras en samlad värdering av den bevisning som finns för att avgöra vilken betydelse målsägandens inställning har för förundersökningens vidare bedrivande. Kan brott styrkas genom de förhörsuppgifter och övrig bevisning som redan har säkrats? Finns det utredningsåtgärder att vidta oavsett målsägandens medverkan?

Det har betydelse när i förundersökningen den ändrade inställningen från målsäganden uppkommer. Det är svårare att driva en förundersökning vidare om det exempelvis inte hållits ett ordentligt målsägandeförhör. Målsägandens inställning kan dock inte tillmätas ensamt avgörande betydelse för den fortsatta handläggningen. Ny stödbevisning eller en förändrad social situation för målsäganden

”Målsägandens vilja och/eller förmåga att medverka i en utredning kan växla under utredningens gång och vara beroende av många olika faktorer.”

kan bidra till att motivera honom/henne att medverka i utredningen igen.

Om målsägandens ovilja eller oförmåga att medverka bedöms ha en omedelbart avgörande betydelse för utredningens fortsatta bedrivande bör målsäganden alltid kallas till ett förhör. Uppgifter från målsäganden om att han/hon inte vill medverka i förundersökningen ska helst inte tas emot per telefon. Anledningen är att målsäganden kan vara under press, till exempel från den misstänkte, vid telefonsamtalet och därmed ha svårt att förklara sin situation.

Vid förhöret ska målsäganden tillfrågas om de uppgifter som hon/han eventuellt redan lämnat i utredningen är korrekta eller inte och om anledningen till att målsäganden ändrat sin inställning till medverkan.

Om målsägandebiträde ännu inte har förordnats, vilket i normalfallet ska göras tidigt i utredningen, är det viktigt att åklagaren överväger att inför detta förhör göra en framställan om ett sådant och särskilt försäkra sig om att målsägandebiträdet har möjlighet att träffa målsäganden inför eller att närvara vid förhöret.

4.6 Förhör med misstänkt

4.6.1 Planering och genomförande av förhör

En förundersökning ska inte läggas ned utan att en person som är skäligen misstänkt är förhörd. Förutom möjligheten att den misstänkte i förhöret erkänner brott, så kan den misstänkte i förhöret lämna uppgifter som för utredningen framåt på annat sätt.

Att få en bra kontakt med den misstänkte är en betydelsefull faktor för ett framgångsrikt förhör. Ett bra bemötande genom att visa den misstänkte respekt och empati, utan att för den skull acceptera brottet som skett, är en viktig del i att skapa en bra kontakt.

Det kan vara nödvändigt att lägga upp förhørsstrategin olika, beroende på om den misstänkte tidigare är känd av Polisen eller om det är en sedan tidigare helt okänd person. Om det är första gången den misstänkte har kontakt med Polisen vet han/hon kanske inte något om hur en polisutredning går till och vad som kan hända. Den misstänkte kan behöva mer tid för att ställa egna frågor och kan vara

”Uppgifter från målsäganden om att han/hon inte vill medverka i förundersökningen ska helst inte tas emot per telefon.”

”En förundersökning ska inte läggas ned utan att en person som är skäligen misstänkt är förhörd.”

orolig för konsekvenserna av det brott misstanken gäller.

Det är angeläget att förhørsledaren undviker fördömande ord och uttryck i förhöret och är uppmärksam på sitt eget kroppsspråk. Det är också viktigt att förhørsledaren väljer tidpunkt för delgivning av bevismaterial till den misstänkte. Om till exempel ett föremål ska visas för den misstänkte kan det vara av betydelse när i förhöret föremålet visas. Detta är av vikt för att bygga upp en kontakt och för att nå maximal effekt med det material som finns.

Förhørsledaren ska i en promemoria eller i slutet av förhørsprotokollet anteckna att den misstänkte och dennes försvarare beretts tillfälle att ställa kompletterande frågor eller att de avstått från det.

Med fördel kan videospelning av förhöret användas för att på samma sätt som för målsäganden ha tillgång till detta förhör i rätten, om den misstänkte ändrar sina uppgifter i domstolen eller vägrar att uttala sig.

4.6.2 Godkännande av förhör

Om en part inte medverkar vid huvudförhandlingen eller lämnar en berättelse som motsäger tidigare uppgifter kan under vissa förhållanden utskrifterna av polisförhören tillsammans med övrig bevisning läggas till grund för en fällande dom. Förhörsuppgifternas exakta ordalag kan i sådana fall få mycket stor betydelse. Förhørsprotokollet ska alltid antingen läsas upp av förhørsledaren eller läsas igenom av den hörde. Sist i förhørsprotokollet ska det då antecknas att det är uppläst och godkänt eller genomläst och godkänt, vilket godtas av rätten. Om den hörde vill göra några ändringar eller har några synpunkter på det utskrivna förhöret, ska detta också antecknas i slutet av förhørsprotokollet. Ändringar bör inte göras inne i protokollet utan läggas till på slutet i förhørsprotokollet för att påvisa hur den hörde ändrat sin utsaga.

Ytterst finns möjligheten att förhørsledaren förhörs som vittne om omständigheterna kring förhöret.

4.6.1 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Videospela förhöret för att använda om den misstänkte ändrar sina uppgifter i domstolen eller vägrar att uttala sig.
- ▶ Skapa kontakt med den misstänkte genom att visa den misstänkte respekt och empati, utan att för den skull acceptera brottet som skett.

4.7 Övrig bevisning

4.7.1 Målsägandens egen dokumentation

Dokumentation som målsäganden själv har tillgång till i form av till exempel dagboksanteckningar, telefonmeddelanden och sms kan utgöra värdefullt stöd för hans/hennes berättelse. För att säkra denna bevisning kan det krävas att målsägandens mobiltelefon undersöks och informationen på den kopieras. Om målsäganden frivilligt väljer att lämna ut informationen på till exempel mobiltelefonen eller från dagboksanteckningar, kan Polisen kopiera detta och därefter lämna tillbaka godset till målsäganden utan att dokumentera det som ett beslag. Det kopierade innehållet ska dokumenteras och läggas till utredningen.

4.7.2 Vittnesförhör

Stödbevisning i dessa ärenden utgörs ofta av vittnesförhör med vänner till den misstänkte och målsäganden eller med närstående. För närstående gäller att de inte är skyldiga att avlägga vittnesmål i rätten och de får inte avlägga ed (36 kap. 3 och 13 §§ RB). Närstående är däremot skyldiga att infinna sig till polisförhör (23 kap. 6 § RB). Polisförhör bör hållas även om de närstående inte behöver vittna i rätten. Förhöret kan medföra att viktiga upplysningar om till exempel andra vittnen lämnas.

Att släktskap ska utredas följer av att det i förhørsprotokollet ska antecknas vilken relation den hörde har till misstänkt/målsägande.

Det är angeläget att övriga personer som kan ha upplysningar att lämna angående brottet också förhörs. Även om de inte befunnit sig på brottsplatsen kan sådana personer många gånger lämna uppgifter om vad målsäganden eller den misstänkte sagt och hur de uppträtt före eller efter den misstänkta gärningen. Målsäganden kan till exempel ha haft synliga skador som bortförklarats av honom/henne.

4.7 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Se till att även personer som inte befunnit sig på brottsplatsen lämnar uppgifter om hur målsäganden eller den misstänkte uppträtt före eller efter den misstänkta gärningen.
- ▶ Inspelningar av telefonsamtal som målsäganden eller annan gjort i ett akutskede kan utgöra bra stödbevisning.
- ▶ När barn bevittnat våld finns en särskild straffskärpningsregel.

”Polisförhör bör hållas även om de närstående inte behöver vittna i rätten. Förhöret kan medföra att viktiga upplysningar om till exempel andra vittnen lämnas.”

4.7.3 Barn som vittnen

Frågan om huruvida minderåriga barn kan förhöras som vittnen vid brottsmisstanke som rör ena föräldern mot den andre, måste avgöras av omständigheterna i det enskilda fallet. Om och hur barn ska förhöras avgörs av förundersökningsledaren (åklagaren).

Med barnets bästa som utgångspunkt är det tveksamt om ett barn ska behöva förhöras i bevissyfte mot sin förälder. Om barnet däremot uttryckt en tydlig vilja att bidra med information om brottsmisstanken och bedömningen görs utifrån barnets ålder och mognad, kan detta utgöra skäl att förhöra barnet. Även brottets svårhetsgrad kan få betydelse vid den samlade bedömningen av om ett barn ska förhöras som vittne eller inte. Detta utesluter förstås inte möjligheten att som till exempel första patrull på plats dokumentera vad barn som var på plats spontant berättar om det som hänt. Det är även möjligt att, i avsikt att klarlägga om barnet har utsatts för brott, fråga vad som har hänt, vem som gjorde vad och att dokumentera detta i en promemoria. Ha också i åtanke att det kan vara svårt för barn att självmant uttrycka att de vill eller inte vill berätta om vad som hände.

När barn bevittnat våld finns även särskild straffskärpningsregel. Dessa barn är brottsoffer och har även rätt till brottsskadeersättning. Det finns därför ett värde i att barnet får berätta om vad det sett och hört och hur det påverkats av detta för att brottsskadeersättning ska kunna betalas ut.

4.7.4 Rekonstruktion med mera

Rekonstruktioner kan användas för att utröna tillförlitligheten i olika uppgifter i en förundersökning. Rekonstruktioner kan från olika syften delas in i fyra olika typer. Dessa är vallning, platsrekonstruktion, teknisk rekonstruktion och händelserekonstruktion (Rikspolisstyrelsen *Rapport 1990:3 Konfrontation och rekonstruktion*).

En videoinspelning från en rekonstruktion är en bra form av redovisning av händelsen eller berättelsen. Videofilmen kan användas både under utredningsarbetet och vid rättegången.

”Dokumentera vad barn som var på plats spontant berättar om det som hänt.”

4.7.5 Kriminaltekniska rapporter

När det finns förutsättningar för en brottsplatsundersökning vid brott i nära relation bör i största möjliga utsträckning brottsplatsen dokumenteras av kriminaltekniker. Om det är osäkert om det ska eller kan göras en brottsplatsundersökning kan jourhavande kriminaltekniker kontaktas för rådfrågning. Vid en brottsplatsundersökning ska det beslutas om vilka kriminaltekniska åtgärder som ska utföras och med vilken metod undersökningen ska utföras för att ge bästa resultat.

På varje myndighet bör det klargöras vem som ansvarar för spår och annat bevismaterial som ska skickas till SKL och vem som är ansvarig för kontakten med SKL under förundersökningen. SKL ser helst att det är en kriminaltekniker som kan ha en helhetsbild av de olika delarna i bevisningen vilket bättre kan redovisas till utredaren och till förundersökningsledaren.

4.7.6 Samtal till LKC eller SOS Alarm

Inspelningar av telefonsamtal som målsäganden eller annan gjort i ett akutskede kan utgöra bra stödbevisning. Dessa inspelningar inhämtas antingen från polismyndigheternas LKC eller från SOS Alarm.

Det finns skilda rutiner i olika delar av landet när det gäller inspelning av inkommande telefonsamtal till LKC. Vissa polisområden gör rutinmässigt inspelningar av inkommande samtal medan andra inte gör det. Om inspelningar saknas i ett enskilt ärende kan i stället upprättade händelserapporter innehålla värdefull information om till exempel vem som ringt ett visst larmsamtal och vad som sagts.

SOS Alarm är ett aktieföretag som på statens uppdrag svarar för nödnumret 112 inom Sverige. Eftersom bolaget inte är en myndighet och inte heller ett företag som i Sekretesslagens mening är jämförbart med myndighet, så gäller inte Sekretesslagens bestämmelser för information som är lagrad hos SOS Alarm. Det finns inte någon lagstadgad skyldighet för SOS Alarm att tillhandahålla polismyndigheter material eller uppgift om enskilda telefonsamtal.

”På varje myndighet bör det klargöras vem som ansvarar för spår och annat bevismaterial som ska skickas till SKL och vem som är ansvarig för kontakten med SKL under förundersökningen.”

4.7.7 Uppgifter från ambulanspersonal

Uppgifter från eventuell ambulanspersonal alternativt förhör med dessa kan vara av stor vikt. Det kan framkomma uppgifter om att ärendet är exempelvis hedersrelaterat samt andra uppgifter av betydelse för utredningen. Det händer att uppgifter från polis- och ambulanspersonal om den allra första kontakten ger upplysningar om familjen och om vad som hänt. Den informationen kan vara svår att få fram i ett senare skede.

4.7.8 Dokumentation från skola, socialtjänst, kvinnojourer med mera

Information från skolpersonal, vårdpersonal, personal vid skyddade boenden, tjänstemän inom socialtjänsten, Migrationsverket, tjej- och kvinnojourer och olika brottsofferjourer kan utgöra stöd för målsägandens berättelse även om handlingarna i och för sig inte innehåller uttryckliga uppgifter om att målsäganden sagt sig vara utsatt för brott. Exempelvis kan Migrationsverkets utredningar innehålla mycket information om familjen.

De skyddsbedömningar som de skyddade boendena upprättar kan innehålla viktiga uppgifter och de kan begäras in med målsägandens samtycke.

4.8 Tolk

Polismyndigheterna måste ge en tydlig kravspecifikation vid beställning av tolk, till exempel att kravet är en auktoriserad rättstolk. Det kan bli ett rättssäkerhetsproblem om tolken inte kan tolka korrekt eller om han/hon har svårt med det svenska språket och har svårt att översätta varje ord exakt.

Det kan även behövas tolk vid en rättsmedicinsk undersökning.

Tolken måste förstå sitt uppdrag. För att försäkra sig om det, bör förhørsledaren förklara och förtydliga tolkens roll i början av eller innan förhöret har satt igång och i närvaro av den som ska förhöras, att tolken bara får översätta det som sägs i rummet, inte själv lägga till eller dra ifrån något och inte heller ställa egna frågor till förhörspersonen. Förhørsledaren bör vara noga med att instruera tolken att

”Uppgifter från eventuell ambulanspersonal alternativt förhör med dessa kan vara av stor vikt.”

”Polismyndigheterna måste ge en tydlig kravspecifikation vid beställning av tolk, till exempel att kravet är en auktoriserad rättstolk.”

översätta allt som sägs, både under och utanför förhörssituationen. Förhørsledaren ska också försäkra sig om att tolk och förhörsperson förstår varandra genom att fråga dem om detta. Det är av vikt att förhørsledaren frågar om detta och att det dokumenteras på ljudinspelningen och i förhørsprotokollet.

Alla förhör med tolk bör dokumenteras med hjälp av ljudband. I extra känsliga ärenden bör säkerhetsklassade tolkar användas. Sådana tolkar anlitas normalt vid användandet av hemliga tvångsmedel.

Vid misstanke om hedersrelaterad brottslighet kan den hörde vara rädd för att tolken för vidare vad som sagts vid förhöret. Ett sätt att underlätta kan därför vara telefontolkning som kan ge den hörde trygghet genom att tolken inte är personligt närvarande. Ibland finns det även möjlighet att välja en tolk med samma språk, men med annat ursprungsland än den hörde.

När tolk används i ärenden som rör könsstympning bör det beaktas att tolkar från de aktuella länderna själva kan vara påverkade av den kultur som traditionellt praktiserar kvinnlig könsstympning. I de flesta fall är en kvinnlig tolk att föredra i dessa ärenden. Ange, om möjligt, vid beställningen av tolk att förhöret kommer att handla om kvinnlig könsstympning så att tolken har möjlighet att förbereda sig eller avböja uppdraget. Det är viktigt att tolken inte används som kunskapskälla eller får besvara personliga frågor. För mer information se *Handledning om kvinnlig könsstympning för polis och åklagare* (Socialstyrelsen).

4.9 Teknik, miljö och lagringsformat

Det är en förutsättning för den fortsatta rättsprocessen att bild-, video- och ljudupptagningar är av bra teknisk kvalitet. Exempelvis spelar ett videoförhör med barn en central roll vid rättegång eftersom barnet oftast inte närvarar personligen i domstolen.

Oavsett vilken teknik som används är det avgörande att kameror och mikrofoner är av hög kvalitet samt rätt monterade och installerade. Kameror bör inte vara för högt placerade i rummet. En placering nära taket medför att den som förhörs blir filmad snett uppifrån och det blir svårt att se ansiktsuttryck och kroppsspråk. Placering strax över ögonhöjd brukar vara lämpligt. Placeringen i sidled får sedan

”Exempelvis spelar ett videoförhör med barn en central roll vid rättegång eftersom barnet oftast inte närvarar personligen i domstolen.”

anpassas efter inredningen. I barnförhörssrum där två kameror och bild-i-bild funktion används kan det finnas anledning att montera vidvinkelobjektiv på den kamera som dokumenterar förhørsledaren och barnet eftersom det annars kan vara svårt att få med tolkar eller andra närvarande i bild.

Vad avser ljudet räcker det med små dolda mikrofoner förutsatt att de är av hög kvalitet och kopplade via förstärkare. En röstprocessor som jämnar ut olika typer av röster och filtrerar bort störande ljud som pappersprassel och liknande bör användas i samband med barnförhör. Röstprocessorn kräver professionell installation och kalibrering. Montering bör göras så att användarna inte av misstag ändrar grundinställningen.

Vid dokumentation med digital videokamera, kamera eller bandspelare rekommenderas följande:

- Spara videofiler i formaten MPEG2 eller MPEG4.
- Spara bildfiler i formaten TIFF eller JPEG.
- Spara ljudfilerna i ursprungsformatet DSS, eller i MP3 om det är ursprungsformatet.
- Lagring av filerna bör ske på cd eller dvd, om ingen lokal serverlösning för lagring av bild, ljud- och videofiler används av polismyndigheten. IT-systemet BIP (Bilder inom Polisen) ska användas för lagring av stillbilder på de polismyndigheter som har börjat använda systemet.

Mer information finns i *Arkivhandbok för polismyndigheterna* som finns tillgänglig på Intrapolis.

4.10 Sekretess

Avsnittet ger en översikt av de olika former av sekretess som berör brotten i nära relation utifrån olika perspektiv. Sekretess behandlas dels här, dels i fördjupningsavsnittet om barn.

4.10.1 Sekretess utifrån intresset

”En röstprocessor som jämnar ut olika typer av röster och filtrerar bort störande ljud som pappersprassel och liknande bör användas i samband med barnförhör.”

att förebygga eller beivra brott

En av de viktigaste sekretessbestämmelserna för Polisens verksamhet finns i 5 kap. 1 § SekrL. Där framgår bland annat:

- Att sekretessen är knuten till uppgiften, det vill säga sekretessen gäller oavsett i vilken verksamhet och hos vilken myndighet uppgiften finns.
- Att skyddet gäller pågående, avslutade eller nedlagda förundersökningar.
- Att skyddet gäller både uppgifter av betydelse för den specifika utredningen och uppgifter av generell betydelse för brottsutredning.
- Att skyddet normalt upphör då åklagaren har väckt åtal i målet.
- Att skyddet kvarstår i en nedlagd förundersökning för uppgifter som har generell betydelse för brottsutredning samt för konkreta uppgifter vars röjande kan antas motverka syftet med redan vidtagna eller förutsedda åtgärder om förundersökningen skulle återupptas.

Det bör nämnas att det gäller ett så kallat rakt skaderekvisit, vilket innebär att offentlighet är regel och sekretess undantag.

4.10.2 Sekretess utifrån skyddet för den enskilde

Sekretess gäller enligt 9 kap. 17 § SekrL i bland annat förundersökning för uppgift om enskilds personliga och ekonomiska förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider skada eller men. Här gäller ett så kallat omvänt skaderekvisit, vilket innebär att huvudregeln är sekretess och offentlighet är undantag.

Sekretessen enligt 9 kap. 17 § SekrL upphör att gälla, om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal, såvida inte sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen eller uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet eller finns i handling som har erhållits från annan myndighet där sekretess gäller för uppgiften (9 kap. 18 § SekrL).

Sekretess gäller hos domstol i bland annat sexualmål för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan

antas att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider skada eller men om uppgiften röjs.

4.10.3 Sekretess gentemot vårdnadshavare

Sekretess gäller till skydd för en underårig också i förhållande till vårdnadshavaren, om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgifterna röjs för vårdnadshavaren enligt 14 kap. 4 § 2 st. SekrL. En sekretessprövning måste därför alltid göras innan en sekretessbelagd uppgift om den underårige lämnas till en vårdnadshavare.

Se även fördjupningsavsnittet om barn.

4.10.4 Sekretess gentemot andra myndigheter

Om andra myndigheter begär att få ta del av uppgifter från förundersökningen ska prövning ske om uppgifterna kan utlämnas utifrån 14 kap. 3 § SekrL.

4.10.5 Uppgift från hälso- och sjukvården och socialtjänsten

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men, 7 kap. 4 § SekrL.

Sekretess inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagare eller polis, om misstanken avser brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år eller försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § Smittskyddslagen.

Vidare gäller att sekretessen inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten inte hindrar att uppgift som angår misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB eller brott som avses i Lag med förbud mot köns-

”Sekretess gäller till skydd för en underårig också i förhållande till vårdnadshavaren, om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgifterna röjs för vårdnadshavaren.”

stympling av kvinnor, som begåtts mot någon som inte fyllt 18 år, lämnas till åklagare eller polis, se 14 kap. 2 § SekrL.

4.10.6 Övrigt om sekretess

För att undvika att obehöriga inom Polisen får tillgång till ärenden gällande brott i nära relationer och sexualbrott, bör ärendena åtkomstskyddas snarast möjligt. Med obehöriga menas personal som inte arbetar med ärendet.

I uppdragsbegäran till SKL framgår oftast inte om en persons identitet är skyddad eller inte, och det framgår sällan om ärendet är omgärdat av annan sekretess än förundersökningssekretess. SKL genomför som oberoende laboratorium en egen prövning vid frågan om utlämning av uppgifter i ett ärende som avslutats. För att underlätta SKL:s prövning bör information om till exempel skyddad identitet alltid ingå i information som skickas till SKL.

Om det av särskild anledning kan antas att en person eller närstående till denna lider men om uppgift om personens personliga förhållanden röjs, kan folkbokföringssekretess (7 kap. 15 § SekrL) aktualiseras. Folkbokföringssekretess innebär att en sekretessmarkering införs i Skatteverkets folkbokföringsregister efter ansökningsförfarande. Omständigheter som kan läggas till grund för beslut om folkbokföringssekretess är exempelvis att en person utsatts för våld, hot om våld eller andra allvarliga trakasserier. Sekretessmarkeringen betyder att de myndigheter som har tillgång till de skyddade uppgifterna – till exempel polis och åklagare – inte får lämna ut dessa utan en särskild sekretessprövning. Prövningen bör göras med hänsyn till samma omständigheter som lagts till grund för beslutet om folkbokföringssekretess.

4.11 Avslutande åtgärder i förundersökningen

4.11.1 Slutdelgivning

Vad som ska ingå i protokollet avgörs av förundersökningsledaren. Om förundersökningsledaren vid sammanställning av förundersökningsprotokoll inför åtalsbeslut gör bedömningen att visst material som inhämtats med anledning av brottsmisstanken inte ska ingå i protokollet, ska misstänkt och eventuell försvarare underrättas om att det finns sådant överskottsmaterial.

Om den misstänkte är frihetsberövad, lämnar utredaren ett utskrivet förundersökningsprotokoll till honom/henne på häktet och skickar ett exemplar till försvararen. I de fall det finns dvd-, cd-skivor eller dylikt som ingår i förundersökningsprotokollet som bevisning ska den misstänkte och hans/hennes försvarare få ta del av detta. Om den misstänkte är frihetsberövad är det lämpligt att visa detta bevismaterial på häktet i närvaro av försvararen. I anslutning till detta kan utredaren samtidigt föra anteckningar till ett förhørsprotokoll med kommentarer från den misstänkte och försvararen.

Om den misstänkte inte är frihetsberövad kan denne och försvararen komma till utredaren för att få titta igenom bevismaterialet. Utredaren kan då föra anteckningar till ett förhørsprotokoll med kommentarerna. Om förundersökningsledaren bedömer att det är lämpligt kan försvararen i annat fall få kopia på skivan/filmen. Dvd-skivor ska då spärras för kopiering. Det saknas bestämmelser i Rättegångsbalken som tillåter inskränkningar i en parts rätt att förfoga över material i ett mål eller ärende. Det innebär att ett utlämnande av ett sådant material inte får ske med förbehåll av den typ som finns i Sekretesslagen. Om en misstänkt eller tilltalad begär att videoförhör med målsäganden ska utlämnas, kan ett utlämnande inte förenas med förbehåll att banden inte får lämnas vidare, att förhöret inte får visas för annan än den tilltalade eller dennes försvarare eller att banden senare ska återlämnas (NJA 2002 s. 433).

Om den misstänkte och dennes försvarare har angett ytterligare utredning som de anser är önskvärd, är det åklagaren som beslutar om det ska genomföras eller inte. Dessa eventuella åtgärder ska utföras innan förundersökningsprotokollet färdigställs och därefter skickas det till åklagare, försvarare och målsägandebiträdet.

4.11.2 Förundersökningen läggs ned

4.11 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Strukturera förundersökningsprotokollet och bestäm tillsammans med förundersökningsledaren vad som ska utgöra överskottsmaterial.
- ▶ Ge återkoppling från förundersökningsledaren/utredaren till målsägande/misstänkt om det fortsatta arbetet och varför ett ärende läggs ned.
- ▶ Ge återkoppling till utredande polis, som i sin tur återkopplar till ingripande patrull, anmälningsupptagaren och/eller kriminaltekniker.
- ▶ Se till att återkalla ärendet på SKL om ärendet läggs ned.

Om en förundersökning läggs ned är det angeläget att både målsägande och misstänkt förstår innebörden av beslutet.

Det är ur brottsoffersynpunkt oftast värdefullt om målsäganden får en personlig underrättelse. Även om det är en åklagare som utformar beslutsmotiveringen kan det hända att åklagaren delegerar till Polisens utredare att underrätta målsäganden om nedläggningsbeslutet. En sådan underrättelse kan ske muntligen via telefon eller vid ett personligt möte med målsäganden och målsägandebiträdet.

4.11.3 Återkoppling mellan polis och åklagare

En viktig del i arbetet med att förbättra förundersökningars kvalitet är att det sker en återkoppling mellan polis och åklagare avseende det utförda arbetet. Sådan återkoppling bör innefatta dels konstruktiv kritik i avsikt att undvika upprepningar av misstag, dels positiv kritik när ett ingripande eller en utredningsåtgärd varit särskilt bra.

Återkopplingen kan ske i samband med utbildningsinsatser riktade mot utredare eller poliser vid ingripandeverksamheten. Ett annat sätt att återkoppla är att polismyndigheten kommer överens med åklagarmyndigheten om rutiner som innebär till exempel att det vid åtals väckande expedieras ett exemplar av stämningsansökan till Polisens utredare och att åklagaren därefter på samma sätt skickar ett exemplar av domen för kännedom.

Även mellan utredare, ingripande polispatrull samt kriminaltekniker är det för kvalitetssäkringens skull viktigt att ha rutiner för konstruktiv återkoppling.

Mot bakgrund av den betydelse som korrekt utförda inledande utredningsåtgärder har för förundersökningen i dessa ärenden är det extra angeläget att återkoppling sker mellan polis och åklagare i enskilda ärenden.

”Mot bakgrund av den betydelse som korrekt utförda inledande utredningsåtgärder har för förundersökningen i dessa ärenden är det extra angeläget att återkoppling sker mellan polis och åklagare i enskilda ärenden.”

5

Stöd-, skydds- och säkerhetsarbete

5.1 Hot- och riskbedömning

Syftet med hot- och riskbedömningarna är att få ett strukturerat underlag för att vidta rätt skyddsåtgärder som ska förhindra ny eller upprepad brottslighet och allvarliga trakasserier.

En förutsättning för att kunna vidta relevanta skyddsåtgärder för målsäganden är att Polisen har kunskap om eventuella hotbilder, sårbarhetsaspekter hos målsäganden och andra omständigheter som påverkar insatsernas art och intensitet. Genom att göra strukturerade hot- och riskbedömningar uppmärksammas även om det finns barn i förhållandet, om barnet bevittnat eller själv blivit utsatt för brott och att en anmälan till socialtjänsten har upprättats enligt 14 kap. 1 § SoL.

Hot- och riskbedömning ska hållas skild från brottsutredningen eftersom partsinsyn gäller för förundersökningen.

5.1.1 När ska hot- och riskbedömning genomföras?

Huvudprincipen är att hot- och riskbedömningar ska genomföras i samtliga ärenden gällande brott i nära relationer. Tidigare utvärderingar har visat att risken för upprepad utsatthet vid brott i nära relationer är särskilt stor i nära anslutning till brottet. En första

hot- och riskbedömning bör därför göras i ett så tidigt skede som möjligt. Den dokumenterade bedömningen kan ligga till grund för beslut om vilket slags skydd, stöd, hjälp inklusive brottsförebyggande information som ett enskilt brottsoffer ska ha. I en akut situation kan det vara tillräckligt med uppgifter om tidigare brottslighet, innehav av vapen, eventuella missbruksproblem, problem i relationen, parternas sociala situation och om det finns barn med i bilden. Denna information bör så snart som möjligt kompletteras med en strukturerad hot- och riskbedömning.

Bedömningarna är ”färskvara” och bör därför omprövas regelbundet till dess att risken för ny eller upprepad brottslighet kan anses vara över. Det gäller oavsett om en brottsutredning pågår eller inte. Vid ansökan om besöksförbud bör hot- och riskbedömningen omprövas när beslut tas om besöksförbud, vid överträdelse och när förutsättningarna ändras.

5.1.2 Exempel på strukturerade manualer för hot- och riskbedömning

I dag finns strukturerade manualer för hot- och riskbedömningar för många typer av ärenden gällande brott i nära relationer. Exempel på manualer är:

SARA:SV (Spousal Assault Risk Assessment: Screening Version) kan användas vid samtliga anmälningar om partnerrelaterat våld. Den kan även användas vid ansökan om besöksförbud som gäller en partner eller före detta partner.

SAM (Stalking Assessment and Management) riktar sig till personer som utsatts för upprepade trakasserier, så kallad stalkning. Den kan användas vid fall av upprepade trakasserier och förföljelser och då upprepade överträdelse av besöksförbud äger rum, för att komplettera den tidigare hot- och riskbedömningen.

PATRIARK är en manual som kan användas när det gäller hedersrelaterad brottslighet.

”Bedömningarna är ’färskvara’ och bör därför omprövas regelbundet till dess att risken för ny eller upprepad brottslighet kan anses vara över.”

5.1.2 ATT TÄNKA PÅ

Ett strukturerat hot- och riskbedömningsinstrument har flera fördelar:

- ▶ Det ger en helhetsbedömning och en allsidig belysning av sakförhållanden i ärendet.
- ▶ Det ger underlag för Polisens rekommendationer av skyddsåtgärder och stödjande åtgärder.
- ▶ Det ökar samstämmigheten i hur poliser gör sina bedömningar, vilket leder till att beslut fattas på likvärdiga grunder.
- ▶ Det ökar kvaliteten i bedömningarna.

Den som använder ovanstående manualer bör ha genomgått särskild utbildning. Det finns inte strukturerade manualer för alla typer av ärenden, bland annat saknas det för våld mot barn.

5.1.3 Hur ska hot- och riskbedömningen användas?

Resultatet av den strukturerade hot- och riskbedömningen kan ligga till grund för åtgärder både mot gärningsmannen och för brottsoffret.

För brottsoffrets del handlar det om eventuella stöd- och skyddsåtgärder som ska vidtas samt omfattningen av dessa. Hot- och riskbedömningen kan utgöra underlag till allt från omedelbara åtgärder för att skydda liv och hälsa till att informera om vilka ytterligare åtgärder som den enskilde själv kan vidta för att minska riskerna för att bli utsatt för upprepade brott. Det kan också utmytna i samtal med gärningsmannen.

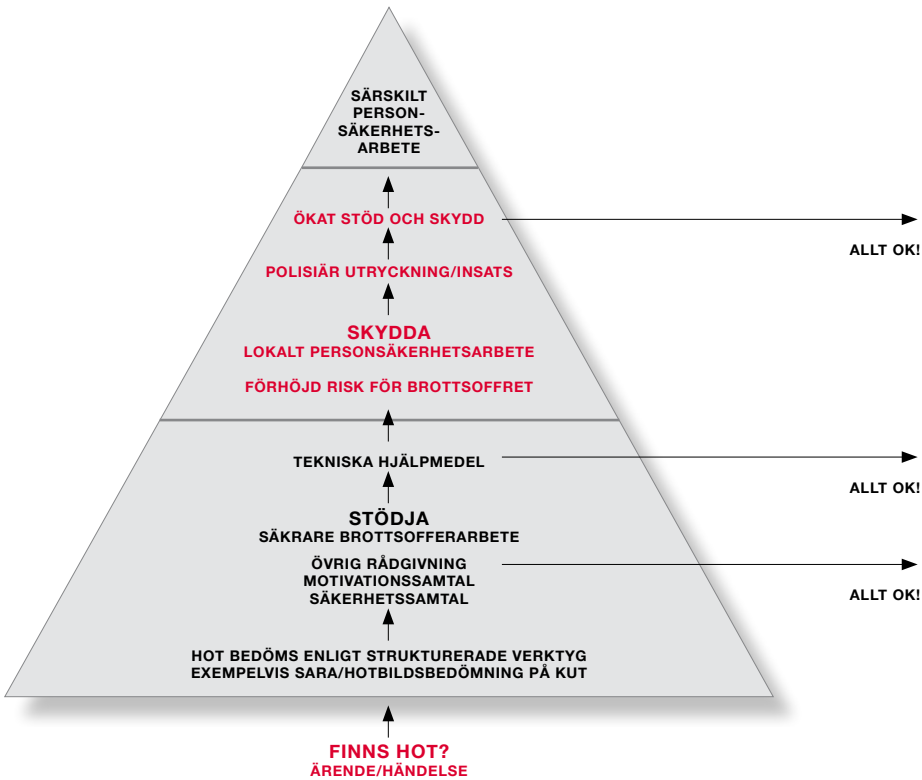
5.2 Stöd- och skyddsåtgärder för brottsoffret

Resultatet av hot- och riskbedömningen kan leda till olika typer av stöd- och skyddsåtgärder. I vissa fall bedöms det tillräckligt med stödjande åtgärder som ett säkerhetssamtal med information om vilka åtgärder den som ska skyddas själv kan vidta.

Brottsoffersamordnaren har en mycket viktig roll i den stödjande verksamheten och kan också vara en länk mellan brottsutredningen och det lokala personsäkerhetsarbetet.

Inom Polisen finns både ett lokalt personsäkerhetsarbete som bedrivs på alla polismyndigheter och ett nationellt personsäkerhetsarbete, som kallas ”särskilt personsäkerhetsarbete” och som regleras i Förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete med mera och i Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd, FAP 480-1.

Se grafik till höger.

5.2.1 Besöksförbud

5.2.1.1 Definition

Ett besöksförbud innebär att en person (förbudspersonen) inte får besöka eller på annat sätt ta kontakt med den person som ska skyddas (skyddspersonen). Det grundläggande syftet med lagen är att den ska förebygga brott mot och skapa trygghet för personer som förföljs och trakasseras, särskilt vad gäller kvinnor som utsätts för våld eller hot i en partnerrelation eller tidigare partnerrelation.

Det finns fyra typer av besöksförbud:

- Besöksförbud; förbud mot att besöka eller på annat sätt ta kontakt med eller följa efter skyddspersonen.
- Utvidgat besöksförbud; förbud mot att besöka eller befinna sig i närheten av skyddspersonens bostad eller arbetsplats eller annan plats där den brukar vistas.
- Särskilt utvidgat besöksförbud; förbud mot att vistas i områden som ligger i anslutning till skyddspersonens bostad, arbetsplats eller annan plats där skyddspersonen brukar vistas.
- Besöksförbud i gemensam bostad; förbud mot att uppehålla sig i en bostad som brukas gemensamt med skyddspersonen.

5.2.1.2 Ansökan

Två tredjedelar av dem som ansöker om besöksförbud är kvinnor som har eller har haft en partnerrelation till den som ansökan avser (Brå Rapport 2007:2 *Besöksförbud. De berörda och deras erfarenheter*). Det är även viktigt att uppmärksamma andra grupper som kan ha behov av besöksförbud, till exempel stalkade personer som förföljs eller trakasseras av en gärningsperson som är bekant eller obekant.

Ansökan om besöksförbud görs till polismyndigheten eller till åklagarmyndigheten. Det bör finnas skriftliga rutiner för hur polismyndigheten ska arbeta med information, ansökningsförfarande och uppföljning av besöksförbud samt samverkan med åklagare och andra aktörer. Det bör även finnas rutiner för hur information ska överlämnas om skyddspersonen flyttar till ett område som tillhör en annan polismyndighet.

Det är viktigt att det i ansökan tydligt noteras vilket av besöksförbuden ansökan avser, eftersom det i dag saknas blankett som åtskiljer ansökan om besöksförbud i gemensamt hem och ett så kallat vanligt besöksförbud. Ansökan ska registreras i A-diariet. Ärendet ska skyndsamt överlämnas till åklagare enligt 6 a § Lag (1988:688) om besöksförbud. Beslut om besöksförbud fattas av åklagare eller domstol.

De som ansöker om besöksförbud ska informeras om vilka kriterier som gäller för ett beviljande och vilka krav som ställs. Vid varje ansökan om besöksförbud bör en strukturerad hot- och riskbedöm-

”Det bör finnas skriftliga rutiner för hur polismyndigheten ska arbeta med information, ansökningsförfarande och uppföljning av besöksförbud samt samverkan med åklagare och andra aktörer.”

ning genomföras. Polisen bör ha ett klargörande samtal om förbudets innebörd med både förbudspersonen och skyddspersonen. Även ett så kallat säkerhetssamtal med skyddspersonen bör hållas, där det förklaras om olika enklare skyddsåtgärder som personen själv kan vidta.

5.2.1.3 Uppföljning

Polisen bör utse en kontaktperson till den som beviljats besöksförbud (skyddspersonen). Kontaktpersonen ska kontakta skyddspersonen en tid efter att förbudet utfärdats för att höra hur det fungerar. Kontaktperson kan även behövas för förbudspersonen. Det är viktigt att de som åläggs besöksförbud informeras om var de kan få stöd och behandling för att förändra sitt beteende, till exempel mansmottagning.

Ett klargörandesamtal används ofta vid besöksförbud för att informera förbudspersonen om vad ett besöksförbud innebär och vad det kan bli för konsekvenser vid överträdelse. Klargörandesamtalet syftar även till att förebygga brott genom att diskutera och lösa praktiska problem som besöksförbudet kan leda till. Vid eventuell överträdelse bör nytt klargörandesamtal ske med förbudspersonen.

Polisen bör utveckla sin samverkan med socialtjänsten i de fall barn är inblandade och när det gäller besöksförbud i gemensam bostad. Dessutom bör Polisen regelmässigt erbjuda dem som ansökt om besöksförbud att förmedla kontakt med socialtjänsten och/eller brottsofferstödande organisation. Syftet är att socialtjänsten ska få möjligheten, som lagen kräver, att erbjuda stöd och hjälp till brottsoffer.

Beslut om besöksförbud bör göras tillgängliga och sökbara för att underlätta spridningen av informationen som rör besöksförbud och för att göra besluten operativt tillgängliga. Detta kan ske genom att i STORM registrera uppgifter om skyddspersonen. Efter beslut av datainspektionen får Polisen dock inte lägga in personuppgifter om förbudspersonen i STORM.

Av 4 a § Förordning (1988:691) om tillämpning av lag (1988:688) om besöksförbud följer att det är åklagaren som är skyldig att underätta socialnämnden vid besöksförbud där den som förbudet avser att skydda och den som förbudet riktar sig mot har gemensamma barn under 18 år eller gemensam bostad. Mot bakgrund av hot- och riskbedömningarna bör åtgärder vidtas för att förhindra överträdelser av

”Polisen bör utse en kontaktperson till den som beviljats besöksförbud (skyddspersonen).

5.2.1.3 ATT TÄNKA PÅ

- Frågor om besöksförbud ska handläggas skyndsamt enligt 6 a § Lag om besöksförbud.
- Överträdelser av besöksförbud bör alltid leda till en omedelbar reaktion för att tydligare statuera det brottsliga med gärningen och för att förebygga ytterligare överträdelser.
- Ofta föreligger gripandeskäl vid överträdelse av besöksförbud.

besöksförbudet. Det bör finnas en plan för att vidta åtgärder när det gäller överträdelser av besöksförbud. I de fall risken för överträdelser bedöms som hög kan exempelvis hundförare rasta sina hundar för att bevaka området runt den skyddade.

5.2.2 Lokalt personsäkerhetsarbete

Om hot- och riskbedömningen visar att brottsoffret behöver mer ingripande skyddsåtgärder är det viktigt att ärendet överförs till den lokala personsäkerhetsverksamheten. De flesta personer som drabbats av brott i nära relationer skyddas inom ramen för det lokala personsäkerhetsarbetet vid respektive myndighet.

Syftet med lokalt personsäkerhetsarbete är att erbjuda hotade personer det skydd, den hjälp och det stöd de har rätt till (1 och 2 §§ Polislagen (1987:387)). Det lokala personsäkerhetsarbetet kan användas för alla individer i samhället som är i behov av skyddsinsatser, men som av olika anledningar inte blir föremål för det nationella särskilda personsäkerhetsarbetet. Exempel på vem som kan komma ifråga är personer utsatta för brott i nära relationer, inklusive hedersrelaterat våld, kommunpolitiker, journalister, egenföretagare, restaurangägare, stalkningsoffer, bevispersoner, poliser och åklagare.

Det är viktigt att inte blanda ihop personsäkerhetsarbetet med utredningsarbete för att avlasta utredningsverksamheten samt upprätthålla brottsutredarens objektivitet i ärendet.

Exempel på skyddsåtgärder kan vara:

- Omlokalisering, akut eller mer långsiktigt, alternativt permanent
- Sekretesskydd: kvarskrivning, spärrmarkering, hemligt telefonabonnemang, eftersändning och hantering av post
- Id-byte: fingerade personuppgifter, namnbyte
- Trygghetsutrustning
- Besöksförbud
- Skalskydd
- Säkerhetshöjande åtgärder i hemmet
- Personskydd
- Säkerhetssamtal med målsäganden
- Klargörandesamtal med gärningsmannen

”Det är viktigt att inte blanda ihop personsäkerhetsarbetet med utredningsarbete för att avlasta utredningsverksamheten samt upprätthålla brottsutredarens objektivitet i ärendet.”

Målsättningen med skyddsarbetet bör alltid vara att försöka undanröja hotet och göra det möjligt för skyddspersonen att återgå till sitt vanliga liv och i förekommande fall sin bostad.

Polismyndigheten ska samverka med andra myndigheter och organisationer i samband med det lokala personsäkerhetsarbetet och bör alltid upprätta en gemensam skyddsplan. Socialtjänsten ansvarar för att göra en bedömning av behovet av socialt och ekonomiskt stöd, medan polismyndigheten ansvarar för de säkerhetshöjande åtgärderna. Skattemyndigheten ansvarar för sekretesskyddande åtgärder. I det fall en skyddsperson som ska avtjäna fängelsestraff är föremål för lokalt personsäkerhetsarbete bör kriminalvården och frivården informeras, eftersom de ansvarar för säkerheten under avtjäningstiden.

Polisen bör också försäkra sig om information från kriminalvården, främst rörande permissioner och avslutade straff.

5.2.3 Särskilt personsäkerhetsarbete

Det särskilda personsäkerhetsarbetet syftar till att säkra rättsprocessen och avser främst bevispersoner i ärenden rörande grov organiserad brottslighet, informatörer angående sådan brottslighet, personer anställda inom rättsväsendet som på grund av sitt arbete utsatts för hot samt närstående till tidigare nämnda grupper. Även andra personer som bedöms vara i behov av ett särskilt skydd kan omfattas, till exempel vid hedersrelaterat våld.

I Förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete med mera finns bestämmelser om nationellt särskilt personsäkerhetsarbete enligt 2 a § Polislagen. Under åren 2006–2007 upprättades särskilda personsäkerhetsenheter i Stockholm, Västra Götaland, Skåne och Västerbotten. Även Rikskriminalpolisen har en särskild personsäkerhetsenhet som samordnar det särskilda personsäkerhetsarbetet i landet och ansvarar för att två kontaktpersoner eller koordinatörer utses vid varje polismyndighet samt att de får den information och utbildning som krävs. Dessa två koordinatörer ska ansvara för kontakterna mellan det lokala och det särskilda personsäkerhetsarbetet (FAP 480-1).

”Polismyndigheten ska samverka med andra myndigheter och organisationer i samband med det lokala personsäkerhetsarbetet och bör alltid upprätta en gemensam skyddsplan.”

5.2.2 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Håll personsäkerhetsarbetet frikopplat från brottsutredningen men ha alltid en nära kontakt och dialog mellan de olika handläggarna.
- ▶ Uppdatera hot- och riskbedömningar regelbundet.
- ▶ Dokumentera ansvar och roller mellan polis, socialtjänst och skyddsperson.

5.3 Sekretessprövning av skyddsärenden

Varje polismyndighet ska göra en prövning utifrån Sekretesslagens bestämmelser. Vid förfrågningar om att få uppgifter från skyddsärenden, till exempel information från hot- och riskbedömningar, är det viktigt att speciella befattningshavare hos varje polismyndighet beslutar om uppgifter ska lämnas ut eller inte. På de flesta myndigheterna finns det särskilda befattningshavare, sekretesshandläggare, som ska göra sekretessprövningen. Myndigheter som inte har sekretesshandläggare bör se till att sekretessprövningar görs av jurister eller erfarna förundersökningsledare/handläggare med god kunskap i sekretesslagstiftningen.

Lagstöd:

- 5 kap. 1 § 1 st. 4 p. SekrL, till skydd för det allmännas verksamhet.
- 7 kap. 1 a § SekrL, till skydd för uppgifter om den enskildes bostadsadress och andra kontaktuppgifter.
- 9 kap. 17 § 1 st. 4 p. SekrL, till skydd för enskilds personliga och ekonomiska förhållanden i polismyndighets verksamhet i övrigt för att bland annat förebygga brott.

För uppgifter inom ramen för personsäkerhetsarbete enligt 2 a § Polislagen gäller 7 kap. 50 § SekrL. Det finns bestämmelser för dessa slag av ärenden i Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd, FAP 480-1.

5.4 Administration av skyddsärende

5.4.1 Förutsättningar

Diariet föringen regleras i 18 § FAP 480-1. Där föreskrivs att ett särskilt hemligt diarium för registrering av handlingar i personsäkerhetsärenden (skyddsärenden) bör inrättas vid respektive personsäkerhetsenhet. Hur diariet föringen är organiserad skiljer sig åt mellan polismyndigheterna. Även mängden skyddsärenden påverkar rutinerna. Oavsett vilka rutiner som införts är det viktigt att beakta sekretessen och att åtskilja handlingarna i skyddsärendet som registreras i A-dariet från ärendet i K-dariet. Det gäller även checklistan/

”Oavsett vilka rutiner som införts är det viktigt att beakta sekretessen och att åtskilja handlingarna i skyddsärendet som registreras i A-dariet från ärendet i K-dariet.”

bedömningsunderlaget. Åtkomsten till skyddsärendet bör begränsas till behöriga handläggare, till exempel genom att använda ett hemligt diarium eller införa ett så kallat specialdiarium till A-dariet.

Ansvar för diarieföring, dokumenthantering och arkivering bör fastställas i tjänsteföreskrift eller motsvarande och inbegripa hanteringen av skyddsärendets handlingar – från det att ärendet öppnats till avslut och arkivering.

5.4.2 Rutiner för diarieföring

Allmän handling eller inte

Den tomma blanketten som utgör bedömningsunderlag till hot- och riskbedömningen (SARA, PATRIARK, SAM eller motsvarande checklista eller underlag) är att betrakta som allmän handling.

Den ifyllda checklistan kan vara allmän handling. Om alla sakuppgifter på listan skrivs in i ett sammanfattande PM kan den rensas bort inför arkiveringen. Finns det däremot sakuppgifter på checklistan som inte finns i riskbedömningen blir checklistan allmän handling och ska tillföras ärendet då detta avslutas och även arkiveras tillsammans med övriga handlingar. Alla handlingar som arkiveras blir allmänna handlingar och kan bli föremål för utlämnande. Även om checklistan inte diarieförs men arkiveras blir den allmän handling. Vid förfrågan om utlämnande prövas alltid sekretessen. Varje polismyndighet bedömer om checklistan, trots att uppgifterna överförts till ett PM, ska arkiveras och bevaras för forskning. Bevarandet bör då vara konsekvent och helst regleras i lokala föreskrifter eller motsvarande.

Lämna ut allmän handling

Så länge ärendet är öppet kan de enskilda handlingarnas status variera. Därför måste de bedömas var för sig vid frågan om utlämnande. Om en handling inkommit eller är avsänd från myndigheten (expedierad) är den allmän och kan bli offentlig efter sekretessprövning. Inskränkningar i rätten att ta del av allmänna handlingar regleras i Sekretesslagen (eller i lag som Sekretesslagen hänvisar till). Det kan till exempel gälla skyddet för enskilda personliga förhållanden.

Diariet för hot- och riskbedömningen i allmänna diariet (A-dariet)

Skyddsärendet initieras och diariet för av polismyndigheten. Ofta är handläggaren densamme som granskaren av kriminalärendet (K-ärendet). Myndigheten anges som ingivare i diariet. Den sammanfattande promemorian tillförs ärendet och eventuellt också checklistan (se föregående sida). En handling som färdigställts, expedierats eller inkommit diariet för löpande i ärendet.

Som tidigare nämnts är det mycket viktigt att hot- och riskbedömningar särskiljs från brottsutredningen. Det gäller även bedömningsunderlaget/checklistan. Hänvisning till K-ärendet ska antecknas när skyddsärendet diariet för. Ingen omvänd hänvisning (det vill säga från K-ärende till skyddsärende) får göras. Diariet föringen i A-dariet sker oavsett om hot- och riskbedömningen genererar en säkerhetsåtgärd eller ej. Om hot och/eller våld upprepas vid senare tillfälle finns historiken dokumenterad.

Det finns två olika sätt att diariet för:

– 1. Hänvisning till hemligt diarium från A-dariet

Diariet för skyddsärendet i A-dariet. Ärenderubriken ska vara så allmänt hållen att det sekretesskyddade innehållet inte röjs, men ska samtidigt göra ärendet sökbar. Hänvisa till det hemliga diariet, där ärendet registreras på nytt med unikt löpnummer. Observera att i A-dariet noteras detta löpnummer men aldrig den nya hemliga ärendemeningen.

Notera K-ärendets diarienummer i det hemliga diariet (H). Byte av handläggande enhet registreras i diariet.

– 2. Samlingsärenden med hänvisning till hemligt diarium från A-dariet

Ett årligt samlingsärende kan också läggas upp i det öppna A-dariet och hänvisa till H-dariet där varje skyddsärende registreras var för sig. I rubriksättningen ingår då ordet ”samlingsärende”. Även här ska ärenderubriken vara allmänt hållen. För att underlätta sökning och för att åtskilja skyddsärendena från övriga ärendetyper som diariet för under saknummer 489, bör en standardiserad och gemen-

sam ärendemening användas, till exempel ”skyddsärenden – samlingsärende 2008”.

Eftersom brottsutredningen och skyddsärendet pågår parallellt och ska hållas åtskilda, bör skyddsärendet till exempel förvaras i en tydligt märkt mapp för att undvika sammanblandning med brottsutredningen.

Diarierna får inte användas för annat ändamål än diarieföring. Eftersom allmänheten har insynsrätt till bland annat åtgärdsraderna i diariet bör därför ett dagboksblad, en logg eller motsvarande användas i stället. Dagboksbladet/loggen eller motsvarande förvaras i ärendeakten.

Saknummer

Rikspolisstyrelsen rekommenderar att skyddsärenden diarieförs i A-dariet på saknummer 489 som tillhör undergrupp 48, brottsförebyggande verksamhet.

5.4.3 Rutiner för arkivering

När ärendet avslutats ska det arkiveras. Innan dess ska handläggaren rensa akten. En slutlig genomgång av ärendet görs, där även handlingar som inte diarieförts kan tas om hand för arkivering, till exempel minnesanteckning som tillfört ärendet sakuppgift. Har handläggaren missat att diarieföra någon handling finns möjlighet till det i samband med att ärendet avslutas.

K-ärenden respektive A-ärenden arkiveras separat och skyddsärenden får inte i något avseende arkiveras tillsammans med K-ärenden.

När skyddsärendet är avslutat ska det arkiveras enligt gällande bestämmelser. Förvaring av arkiverade handlingar ska uppfylla Riksarkivets föreskrifter. För att ytterligare begränsa åtkomsten kan läsbara skåp eller vagnar ställas i arkivlokalen. Vid begäran om utlämnande av arkiverade handlingar ska en sekretessprövning göras i varje enskilt fall.

För allmänna och praktiska råd vid diarieföring och arkivering hänvisas till *Arkivhandbok för polismyndigheterna* och *Diariehandboken*. Handböckerna finns tillgängliga på Intrapolis.

”För allmänna och praktiska råd vid diarieföring och arkivering hänvisas till *Arkivhandbok för polismyndigheterna* och *Diariehandboken*.”

6

Att särskilt uppmärksamma vid utredning av brott mot barn

6.1 Barnperspektivet

Barn har inte samma möjlighet som vuxna att påtala brott och vet inte alltid att en handling är brottslig. Detta gäller i än högre grad när förövaren är en person som står barnet nära. Barnets intresse av skydd och omvårdnad och brottsutredningens syfte att klarlägga vem som begått brottet innebär vissa speciella intressekonflikter. Det rättsliga utredningsintresset ska vägas mot barnets intresse av skydd, omvårdnad och integritet.

Även om barns rätt som målsägande bevakas av en särskild företrädare alternativt vårdnadshavare och åklagare bör Polisen ge åldersanpassad information till barnet. Polisen bör tänka på att utifrån barnets ålder och mognad ge samma förutsättningar och information som till en vuxen målsägande.

Följande bör särskilt beaktas:

- Barnets rätt att aktivt delta vid huvudförhandling om barnet så önskar.
- Barnets rätt till insyn i utredningen.
- Barnets rätt till likvärdiga villkor, att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut och att säga sin mening och få den respekterad.

”Det rättsliga utredningsintresset ska vägas mot barnets intresse av skydd, omvårdnad och integritet.”

- Barnets rätt att välja att inte berätta, både som målsägande och vittne.
- Behovs- och proportionalitetsprincipen, det vill säga att den skada och olägenhet som följer av ett ingrepp eller åtgärd inte får stå i missförhållande till dess syfte.

6.1.1 Barnkonventionen

Sverige har erkänt FN:s konvention om barns rättigheter. Av konventionen framgår att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. I och med erkännandet har Sverige åtagit sig att vidta alla lämpliga lagstiftnings-, utbildnings-, administrativa och sociala åtgärder för att skydda barn mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld. Dessutom ska barnet skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål ska alla lämpliga åtgärder vidtas för att förhindra att barn förmås eller tvingas att delta i olaglig sexuell handling. Av betydelse är också att barnets rätt att komma till tals är absolut. Barnets åsikter ska beaktas i förhållande till dess mognad och ålder.

Beslut som berör barn ska föregås av en analys av vilka konsekvenser beslutet får för barnet. Den analysen har sin utgångspunkt i barnkonventionens artikel 3 om att barnets bästa ska komma i främsta rummet och artikel 12 om att barnets åsikter ska beaktas. Dessa aspekter ska därför alltid uppmärksammas i Polisens arbete vid biträde till andra myndigheter.

”Beslut som berör barn ska föregås av en analys av vilka konsekvenser beslutet får för barnet.”

6.1.2 Rättslig reglering

Förundersökningar om övergrepp mot barn ska bedrivas skyndsamt. Enligt förundersökningskungörelsen ska en förundersökning där målsäganden vid tiden för anmälan inte har fyllt 18 år bedrivas särskilt skyndsamt, om brottet riktats mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid och om brottet kan ge fängelse i mer än sex månader. Förundersökningen ska vara avslutad och beslut fattat i åtalsfrågan så snart det kan ske och inom tre månader efter den tidpunkt då det finns någon som är skäligen misstänkt för brottet.

Tidsfristen får överskridas bara om det är motiverat med hänsyn

till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Skälen kan till exempel vara att flera barnförhör behöver hållas eller att det finns flera målsägande eller misstänkta i samma ärende. Organisatoriska svårigheter eller bristande resurser utgör däremot inte sådana skäl (JO *Ämbetsberättelse 2005/06* s. 95, särskilt s. 99).

Förhör med barn bör hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften (18 § FuK). Ett förhör med någon som är under 18 år ska planeras och verkställas så att det inte finns risk för att den hörde tar skada. Särskild försiktighet bör tas om förhöret rör sexuallivet. Det bör också noga ses till att det inte väcks uppseende kring förhöret. Förhöret får heller inte göras mer ingående än omständigheterna kräver, och det ska präglas av hänsyn till barnets bästa och ge det möjligheter att under goda betingelser berätta om sina upplevelser (17 § FuK).

”Förhör med barn bör hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften (18 § FuK).”

6.1.3 Särskild företrädare

En särskild företrädare för barn ska förordnas när det finns anledning att anta att ett brott med fängelse i straffskalan har begåtts mot ett barn och där en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet. Detsamma gäller när det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas (till exempel en sambo eller annan närstående) inte kommer att ta till vara barnets rätt (Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn).

En särskild företrädare för barn utför delvis samma uppgifter som ett målsägandebiträde. En väsentlig skillnad finns dock: den särskilde företrädaren har möjlighet att verka på egen hand, utan samtycke från vårdnadshavaren.

En särskild företrädare för barn eller en vårdnadshavare som förordnats att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången, beslutar om samtycke till läkarundersökning, om barnet ska förhöras, skadeståndstalan och andra frågor som kan bli aktuella. Den särskilde företrädaren tar helt över vårdnadshavarnas rätt att besluta för barnet när det gäller det rättsliga förfarandet. Kallelser och underrättelser som annars skulle ha skickats till vårdnadshavarna ska skickas till den särskilde företrädaren (proposition 1998/1999:133 s. 44).

Vid interimistiskt beslut om förordnande av särskild företrädare ska åklagaren underrätta vårdnadshavaren om utredningsåtgärderna så snart det kan ske utan men för utredningen. Åklagaren kan efter samråd med utredaren delegera underrättandet av vårdnadshavaren till Polisen. Normalt ska underrättandet ske i anslutning till förhöret eller läkarundersökningen. Med hänsyn till skyndsamhetskravet bör informationen lämnas omgående, till exempel per telefon. Förundersökningsledaren bedömer när och vilken information som ska lämnas till vårdnadshavare.

6.2 Anmälan

6.2.1 Polisanmälan från barnet

Barn har samma rättigheter som vuxna att anmäla brott. När ett barn kontaktar Polisen ska en anmälan upprättas. Detta oavsett om det finns tillgång till familje- och/eller barnutredare (9 § Polislagen).

6.2.2 Samverkan med andra myndigheter

De flesta anmälningar avseende misstanke om brott mot barn kommer till Polisen från socialnämnden.

Vid misstanke om övergrepp mot barn krävs samarbete mellan berörda myndigheter. Det är därför angeläget att polis samverkar med företrädare för främst åklagarmyndigheten, socialtjänsten samt hälso- och sjukvården. Sådan samverkan förutsätter att varje myndighetsutövare agerar inom sitt ansvars- och kompetensområde och att myndigheternas olika roller är klara och tydliga. Varje myndighet genomför självständigt sina utredningar och ansvarar för sina beslut.

Det finns en lagstadgad skyldighet för myndigheter att samverka. I 6 § Förvaltningslagen (1986:223) står att varje myndighet ska hjälpa andra myndigheter inom ramen för den egna verksamheten. I 5 kap. 1 a § SoL står att socialnämnden ska samverka med andra myndigheter i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Det är också socialnämnden som har huvudansvaret och aktivt ska verka för att samverkan kommer till stånd. Samverkan finns för Polisen reglerat i Polislagen.

”Vid misstanke om övergrepp mot barn krävs samarbete mellan berörda myndigheter. Det är därför angeläget att polis samverkar med företrädare för främst åklagarmyndigheten, socialtjänsten samt hälso- och sjukvården.”

6.3 Planering genom samråd mellan olika myndigheter

Planeringen av nödvändiga åtgärder i en förundersökning bör ske genom samråd. Det finns flera syften med samråd. Genom samråd planeras arbetet bättre vilket gör det lättare att hålla tidsfrister. Det underlättar även åtgärderna i myndigheternas parallella utredningar.

I de flesta kommuner finns i dag samrådsgrupper med representanter från socialtjänst, polis, åklagare, barnhälsovården samt barn- och ungdomspsykiatri för att underlätta samverkan i ärenden vid brott mot barn. Samrådsgruppen kan användas för konsultation i avidentifierade ärenden och för samordning av insatser och planering för att tidigt klargöra i vilken ordning de inblandade myndigheterna bör vidta sina respektive åtgärder när en anmälan om brott har gjorts eller kommer att göras.

Socialtjänsten inleder en utredning för att bedöma barnets behov av skydd och stöd i samband med en polisanmälan om misstanke om brott. Enligt 11 kap. 2 § SoL ska socialtjänsten informera vårdnadshavarna om att utredning har inletts. Socialtjänsten bör dock samråda med polis eller åklagare innan vårdnadshavaren underrättas (Socialstyrelsen *Allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga*).

Polis och åklagare har i vissa fall ett intresse av att påbörja en förundersökning och hålla förhör med ett barn utan att vårdnadshavaren känner till det. Det möjliggörs genom att domstol under vissa förutsättningar interimistiskt kan förordna om särskild företrädare för ett barn utan samtycke från vårdnadshavaren. Domstolen får sedan vänta som längst till och med fjärde vardagen efter fattat beslut med att expediera beslutet till vårdnadshavaren. På så sätt kan polis och åklagare hålla förhör med barnet utan att vårdnadshavaren informerats om det.

En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna avvakta med att underrätta vårdnadshavaren om inledd utredning är att förundersökningen inleds omgående och det inte finns något omedelbart skyddsbehov för barnet. Hur länge socialtjänsten kan avvakta med sin kontakt får bestämmas utifrån varje enskilt fall och i samråd med Polisen, men det får inte bli fråga om någon längre tid som vårdnadshavaren hålls ovetande om den inledda utredningen.

”Genom samråd planeras arbetet bättre vilket gör det lättare att hålla tidsfrister.”

6.3.1 Samråd i Barnahus

Under perioden 1 januari 2006 till och med 31 december 2007 pågick på ett flertal orter i Sverige försöksverksamheter med så kallade Barnahus. (Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen och Åklagarmyndigheten *Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn*). Verksamheterna är i dag permanenta.

I Barnahus samråder och samverkar socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin, barnmedicin och barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Samverkan sker framför allt i det inledande skedet av förundersökningen och den sociala utredningen när det gäller utredningar kring barn som misstänks ha varit utsatta för allvarliga brott, till exempel misshandel eller sexuella övergrepp. Syftet med Barnahus är att de olika myndigheternas utredningar ska anpassas till barnets behov. Barnet ska inte behöva lämna sin berättelse till flera personer vid ett flertal tillfällen i olika miljöer utan komma till ett ställe.

”Barnet ska inte behöva lämna sin berättelse till flera personer vid ett flertal tillfällen i olika miljöer utan komma till ett ställe.”

6.3.2 Sekretess vid samråd

Sekretesslagstiftningen kan vara svår att tillämpa vid samråd i sammanträdesform, eftersom den främst är utformad för skriftligt uppgiftslämnande. Samma sekretess gäller vid samrådsmöten som om myndighetsrepresentanterna befann sig inom sin egen verksamhet och övervägde att lämna ut viss information.

Att lagstiftningen främst är utformad för skriftligt uppgiftsutbyte framgår bland annat i förarbetena. Inför en ändring i sekretesslagstiftningen uttalades det att uppgiftslämnande om brott i så stor utsträckning som möjligt bör ske i skriftlig form. Vidare sades att den skriftliga formen ter sig naturlig inte minst för att det bör vara möjligt att kontrollera bland annat vilka uppgifter som har lämnats ut och vem som har svarat för uppgiftslämnandet. Det sades dock vidare att det inte är uteslutet att uppgifter lämnas ut muntligen och att detta kan vara motiverat exempelvis när det är fråga om ett brådskande ärende eller om uppgifter som lämnas vid ett sammanträde. I sådana fall är det viktigt att en protokollsanteckning eller tjänsteanteckning görs och att den mottagande myndigheten dokumenterar uppgifterna.

En konkret fråga kring samråd är vilka uppgifter som kan lämnas till polis och åklagare vid misstanke om brott.

Enligt doktrin förstås med ”uppgift som angår misstanke om brott”, enligt 14 kap. 2 § 4, 6 st. SekrL, inte enbart anmälan om brott. En myndighet kan även lämna uppgift om iakttagelser som myndighetens personal har gjort, av vad målsäganden har sagt eller om vad som finns antecknat i journaler. Brottet behöver inte heller ha begåtts inom myndighetens ansvarsområde. Det avgörande är att myndigheten har fått vetskap om brottet i sin verksamhet (Dahlqvist, A-L *Sekretess inom rättsväsendet*).

Mellan hälso- och sjukvården och socialtjänsten finns möjlighet att utbyta information om det krävs för att ett barn ska få stöd (14 kap. 2 § 9 st. SekrL).

Däremot är det inte lika klart att uppgifter om brott, som finns hos socialtjänsten och som vid samrådet lämnas till polis och åklagare, även kan lämnas till hälso- och sjukvården. Det är inte heller självklart att rättsväsendet vid ett samrådsmöte kan lämna uppgifter till socialtjänsten med stöd av 14 kap. 1 § SekrL, med hänvisning till anmälnings- och uppgiftsskyldigheten i SoL, när representanter för hälsooch sjukvården är närvarande.

Vid prövningen av en utlämnandefråga ska den mottagande myndighetens behov av uppgifterna vägas mot det intresse som sekretessskyddet tillgodoser. Det är inte något villkor att en uttrycklig begäran från en annan myndighet föreligger.

6.4 Inför förhören

Förhör med barn bör hållas så snart som möjligt. Endast undantagsvis och då det föreligger särskilda skäl bör förhör med barnet hållas senare än två veckor efter det att åklagaren beslutat att inleda förundersökning eller att överta förundersökningsledningen från Polisen.

Viss forskning (Cederborg *Barnintervjuer – vägledning vid utredningsarbete*) visar att barn tenderar att glömma fortare än vuxna. Risker finns också för att barnets uppgifter påverkas av andra samtal.

Ytterligare skäl att hålla förhöret så snart som möjligt är att barnet ska kunna påbörja eventuell terapeutisk behandling.

”Viss forskning (Cederborg *Barnintervjuer – vägledning vid utredningsarbete*) visar att barn tenderar att glömma fortare än vuxna.”

6.4.1 Tolk för förhör med barn

Vid bokning av tolk för förhör med barn ska man uppge att förhöret gäller barn och att det kommer att videofilmas samt brotts-typen. Vidare ska tolken informeras om att denne inte får hjälpa barnet att uttrycka sig eller med andra ord förklara eller förtydliga det som sägs. Det som sägs ska översättas ordagrant.

Det är inledningsvis viktigt att försäkra sig om att barnet och tolken förstår varandra och att tolken kan tolka det barnet säger på rätt sätt utifrån barnets språkanvändning, uttryckssätt med mera. Det är också viktigt att allt som sägs i rummet före, under och efter förhöret översätts.

Vid en rättegång åberopas det videoinspelade barnförhöret som bevisning. Om det barnet sagt i förhöret är feltolkat har barnet inte någon möjlighet att i domstolen förklara eller förtydliga det som sagts.

6.4.2 Funktionsnedsättningar

Innan ett barn med funktionsnedsättningar förhörs är det särskilt angeläget att informera sig om hur dessa påverkar barnet i förhöret. Ett barn med funktionsnedsättning kan ha extra svårt att uttrycka sig och behöver kanske särskilt stöd för att lämna sin berättelse. I dessa fall är det extra viktigt med ett förberedande möte mellan barn och förhørsledare.

”Ett barn med funktionsnedsättning kan ha extra svårt att uttrycka sig och behöver kanske särskilt stöd för att lämna sin berättelse.”

6.4.3 Sakkunniga

Det är viktigt att särskilja de två former av sakkunniga som kan vara aktuella. Dels finns sakkunniga som biträder under förundersökningen, främst i samband med barnförhöret, dels finns sakkunniga som vid rättegång yttrar sig angående till exempel barnets trovärdighet och tillförlitligheten i barnets uppgifter.

Inför ett förhör med små barn behöver åklagare och förhørsledare kännedom om utvecklingsnivå, allmän ordförståelse och minnesförmåga. Komlicerade förundersökningar kan behöva tillföras extern kunskap från områden som exempelvis barnpsykologi och barnpsykiatri.

Barn med fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar behöver uppmärksammas särskilt. I dessa fall kan det vara bra att anlita psykologisk sakkunskap för att rättssäkert säkerställa barnets berättelse i förundersökningen. Sådan sakkunnig förordnas av åklagaren genom beslut under förundersökningen.

Nedan ges några exempel på var sakkunniga kan sökas:

- Barnmedicin – de större sjukhusens akutmottagningar.
- Barns normala utveckling – barnpsykolog hos BUP som arbetar kliniskt med barn i olika åldrar.
- Barns språkutveckling – universitetens psykologiska institutioner och institut för språkutveckling.
- Barn med förståndshandikapp – habiliteringen inom respektive landsting eller kommun.
- Barn med ADHD/ADD – barnläkare och forskare inom området som ofta kan nås via universitetens psykologiska institutioner.
- Barns genitalier – barnläkare, gynekolog respektive rättsläkare.
- Barns sexualitet – BUP.
- Asperger respektive autism – Göteborgs universitets psykologiska institution har forskare som särskilt studerat dessa områden. Socialstyrelsen har också gett ut en forskningsöversikt över ämnet.
- Religion och religiöst utövande – universitetens institutioner för religion, kulturanthropologi och/eller etnologi.
- Kultur- respektive familjemönster – universitetens institutioner för kulturanthropologi.

Innan en sakkunnig anlitas är det viktigt att åklagaren och utredaren klart formulerat vad de vill ha svar på. Den sakkunnige måste även upplysas om att det skriftliga utlåtande som ska lämnas kan komma att användas i förundersökningen samt att den sakkunnige kan komma att kallas till en eventuell rättegång.

Den misstänkte eller hans försvarare ska ges tillfälle att yttra sig om valet av sakkunnig.

6.4.4 Kallelser till förhör

Enligt reglerna i FuK ska förhöret hållas på tid och plats som kan antas medföra minsta olägenhet för den som ska förhöras. Barn är inte undantagna från denna regel. Tid och plats ska bokas via vårdnadshavaren eller den särskilda företrädaren. Hänsyn ska tas till för barnet viktiga skol- och fritidsaktiviteter.

Vårdnadshavaren eller den särskilda företrädaren bör få en skriftlig kallelse som komplement till en muntlig överenskommelse. Barnet bör, om ingen särskild företrädare är förordnad, också få en egen personligt utformad kallelse där barnet informeras om att det kommer att videofilmas. Kopia av kallelsen ska läggas i förundersökningens överskottsmaterial.

Om den som ska förhöras är under 15 år, bör vårdnadshavare närvara vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen (23 kap. 10 § RB). Det innebär inte att vårdnadshavaren har rätt att sitta med vid förhöret men bör finnas tillgänglig omedelbart före och efter förhöret. Erfarenheter visar att eftersom vårdnadshavare ofta har information kring barnets reaktioner och första berättelse är det många gånger till men för utredningen att de är med vid förhöret. Det kan även vara negativt då de sakuppgifter barnet berättar ska kunna kontrolleras, liksom det är olämpligt om den misstänkte finns i familjen. Det kan också vara svårt för barnet att berätta om känsliga detaljer inför vårdnadshavaren.

Åklagaren bedömer att kallelse till förhör för barn som uppnått tillräcklig ålder och mognad inte ska ske genom vårdnadshavarna (Åklagarmyndigheten *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – Handbok*). Polisen inhämtar och lämnar relevant information till förundersökningsledaren som utifrån barnets förutsättningar beslutar om kallelse och kontakt kan gå direkt till barnet. En utgångspunkt är att en 15-åring i normalfallet kan kallas personligen till förhör. Vidare kan, i fråga om läkarundersökning, samtycke lämnas av barnet självt.

”Barnet bör, om ingen särskild företrädare är förordnad, också få en egen personligt utformad kallelse där barnet informeras om att det kommer att videofilmas.”

6.4.5 Förbered barn och förhørsledare innan förhöret

Erfarenheter visar att det i vissa fall kan vara lämpligt att förhørsledaren träffar barnet innan förhöret. Besök kan ske i hemmet, skolan eller på annan lämplig plats. Syftet är att etablera kontakt och att få en uppfattning om barnets språkliga och mentala utvecklingsnivå och eventuell funktionsnedsättning.

Vid besök kan barnet och förhørsledaren tillsammans rita ett träd som bygger på uppgifter om hur barnets familje- och kamratkrets ser ut samt vilka platser barnet brukar besöka.

All kontakt mellan barnet och förhørsledaren ska dokumenteras i ett PM, som misstänkt och försvarare ska få ta del av.

Information kring barnet och eventuell funktionsnedsättning kan finnas hos socialtjänst om familjen sedan tidigare där är känd eller i skolan hos lärare och eventuella assistenter till barnet. Barn- och ungdomspsykiatri kan, om barnet genomgår eller genomgått behandling, lämna värdefull information.

Inhämtande av information får ske först efter det att beslut tagits av förundersökningsledare.

6.4.6 Transport av barn till förhör

Det uttalas varken i lagstiftningen eller i förarbetena vem som har rätt och ansvar för att transportera ett barn till förhör. Möjligen har det avsiktligt avståtts från att uttala sig om vem som har ansvaret eftersom det i varje enskilt ärende bör övervägas vad som är bäst för barnet och utredningen.

Det förekommer i vissa polismyndigheter även att transport till förhör genomförs med hjälp av socialtjänst och/eller polis. När transport av barnet genomförs av polis är det viktigt att det som sker och sägs under färden nogga dokumenteras i ett PM. Detta PM ska ingå i förundersökningsprotokollet.

En enkel och för barnet bra lösning är att barnet hämtas från förskola eller skola av den särskilda företrädaren tillsammans med en för barnet trygg person. Den särskilda företrädaren har övertagit vårdnadshavarens rätt att besluta om att barnet får förhöras av polis och kan – för skola/förskola – visa detta genom sitt förordnande.

”När transport av barnet genomförs av polis är det viktigt att det som sker och sägs under färden nogga dokumenteras i ett PM.”

Inför transport till förhör bör utredaren ta kontakt med skola, förskola eller annan plats där barnet vistas, för att ta reda på vem som är bäst lämpad för att följa barnet till Polisen. I första hand ska kontakt tas med rektor eller motsvarande verksamhetsansvarig för att planera genomförandet. Information om vem som är utsedd till barnets företrädare och de kontaktuppgifter som behövs inför genomförandet lämnas av utredaren till skolan. Företrädaren bör därefter informeras om vem från skolan som kommer att följa barnet och få nödvändiga uppgifter för vidare kontakt med denne.

I samband med dessa transporter kan berörd skolpersonal känna sig obekvämt och illojal gentemot vårdnadshavaren. Vissa åklagare har tillsammans med Polisen därför infört som rutin att författa ett kortare dokument som förklarar att barnet varit hos Polisen och vem som har beslutat detta. Dokumentet lämnas till den person från skola eller förskola som följer barnet och kan sedan enkelt överlämnas till vårdnadshavare när barnet hämtas efter dagen. På så sätt får vårdnadshavare insikt om att företrädaren från skolan inte är delaktig i åtgärden, utan endast följt barnet för att ge stöd och trygghet. Detta förfarande fråntar dock inte åklagare eller polis informations-skyldigheten om att så snart som möjligt underrätta vårdnadshavare om utförda åtgärder rörande barnet i förundersökningen.

6.5 Förhöret med barnet

6.5.1 Planera förhöret

Åklagaren och förhørsledaren ska tillsammans planera förundersökningen. Särskild tonvikt ska läggas på förhöret med målsäganden. Åklagaren bör delta i förhørsledarens förberedelser inför förhöret. (Åklagarmyndigheten *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – Handbok*).

Beakta att barnet bör beredas möjlighet att ta del av det inspelade förhöret. Anledningen är att barnet ska ges möjlighet att lämna kompletterande uppgifter och rätta eventuella felsägningar.

För att korrekt kunna bedöma barnets utsaga måste omständigheterna som legat till grund för anmälan klarläggas, exempelvis vad som initierat barnets berättelse om övergreppen och i vilken situa-

tion berättelsen lämnats. Inledande förhör bör därför i regel hållas med den eller de personer som först fått del av barnets uppgifter.

Innan ett barn förhörs är det angeläget att informera sig om barnets utvecklingsnivå och språkanvändning, levnadsförhållanden och familjerelationer. Den informationen kan ofta skola och/eller socialtjänst bidra med.

Ett enda långt förhör är tröttande för många barn. Om ytterligare förhör planeras bör barnet så snart som möjligt få information om det. I regel ska det nya förhöret hållas av samma förhørsledare som tidigare hörde barnet. Möjligen kan det göras avsteg från denna princip om barnet och förhørsledaren vid det förra förhöret inte fått en god kontakt med varandra.

Ytterligare förhör kan enligt åklagarmyndighetens handbok hållas för att:

- Traumatiska minnen är svåråtkomliga och ”nya” minnesbilder dyker inte sällan upp efter ett första förhör.
- Många traumatiserade händelser kan till en början vara fragmenterade och det kan krävas tid och upprepade försök för att få fram en helhetsbild.
- Det barnet berättar är ibland skuldbelagt och tungt för barnet.
- Barnet förstår ofta att det som berättas kan få stora konsekvenser för familjen.
- Kontrollfrågor behöver ställas för att bedöma tilltron till barnets uppgifter.

Om motsägande uppgifter framkommit är det viktigt att kompletterande förhör hålls med barnet.

6.5.2 Förhörsmiljön

Det är viktigt att skapa trygga förutsättningar för förhöret. Antalet personer i medhörningsrummet vid förhöret bör begränsas för att inte skapa onödig påfrestning för barnet.

Vänt- och videoförhørsrum bör ligga lugnt och avskilt för att undvika att andra än de delaktiga vid förhöret rör sig kring förhörsmiljön. Det är en stor fördel om barnet slipper ta sig lång väg genom

”Innan ett barn förhörs är det angeläget att informera sig om barnets utvecklingsnivå och språkanvändning, levnadsförhållanden och familjerelationer.”

polishuset och dess korridorer. Likaså att det finns närhet till toalett.

Miljön bör vara barnanpassad såväl i vänt- som i videoförhör- rum. Leksaker och annat bör vara neutrala för att inte distrahera barnet för mycket och bör helst bara finnas i väntrummet. Tillgång till något att dricka liksom näsdukar bör finnas i videoförhör- rummet.

Hjälpmedel i form av papper och penna kan vara bra att ha till- hands om barnet skulle vilja rita eller skriva något i syfte att förtyd- liga något redan beskrivet eller i stället för att uttala något ord eller namn. Användandet av anatomiska dockor diskuteras och forsk- ningen på området är än så länge ofullständig. Anatomiska dockor kan användas men då först efter noga övervägande om lämplighet och syfte i varje enskilt fall (Cederborg *Barnintervjuer – vägledning vid utredningsarbete* och Christianson, Engelberg, Holmberg *Avan- cerad förhørs- och intervjumetodik*). Barnet ska vid dessa tillfällen verbalt tidigare ha getts möjlighet att beskriva hur ett eventuellt över- grepp gått till.

Barnet och förhørsledaren ska ha tillgång till sköna stolar som bör placeras i vinkel. Att sitta mittemot varandra med ett bord emellan skapar distans. En soffå kan skapa känsla av obekvämlig närhet. Om tolk används ska tolken sitta intill förhørsledaren så att barnet kan se båda utan att behöva vrida på huvudet. Barnet, förhørsledaren och eventuell tolk ska synas tydligt i bild.

Det kan ibland vara värdefullt att besöka platsen där händelsen ägde rum eller där barnet första gången lämnade sin berättelse – till exempel på förskolan – och genomföra ett förhör där. Detta gäller särskilt om barnet i videoförhör- rummet inte förmår berätta något som för utredningen framåt (Christianson, Engelberg, Holmberg *Avancerad förhørs- och intervjumetodik*). Dokumentation av förhö- ret ska även då ske genom videoinspelning. När det övervägs om ett förhör ska hållas i till exempel barnets hemmiljö eller på brottsplat- sen bör omsorgen om barnets bästa alltid komma i första hand.

6.5.3 Personer närvarande vid förhör

Åklagaren ska närvara vid barnförhör. Särskilda skäl bör föreligga för att åklagaren inte ska vara närvarande (Åklagarmyndigheten *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – Handbok*).

”Miljön bör vara barnanpassad såväl i vänt- som i video- förhör- rum.”

”Åklagaren ska närvara vid barnförhör. Särskilda skäl bör föreligga för att åklagaren inte ska vara närvarande.”

Åklagaren, målsägandebiträdet eller den särskilde företrädaren och i förekommande fall försvararen ska kunna följa förhöret i angränsande medhörningsrum via monitor och medhörning. Åklagaren kan ställa kompletterande frågor, avhjälpa eventuella brister i förhöret eller avbryta det. Med stöd av artikel 6 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna måste försvaret ges möjlighet att delta vid förhör med barn för att kunna ställa kompletterande frågor, eftersom barnet själv vanligtvis inte närvarar vid rättegång.

Genom sin närvaro får åklagaren omedelbar kännedom om innehållet i barnets berättelse. Då kan han eller hon snabbare fatta beslut och lämna nya direktiv, vilket innebär att förundersökningen kan bedrivas effektivare än då åklagaren måste avvakta videokopia och/eller dialogutskrift av förhöret.

Som tidigare nämnts är det olämpligt att låta vårdnadshavaren vara med i medhörningsrummet, bland annat om denne ska förhöras som vittne. Ibland kan det finnas skäl för socialtjänsten att vara närvarande, då ytterligare en utfrågning av barnet kan undvikas.

6.5.4 Förhöret

Förhørsledaren måste tänka på att använda ett språk som är anpassat till barnet, utifrån ålder med mera, och på att låta barnet få tid på sig att berätta och besvara varje fråga. Det är också av stor vikt att undvika ledande frågor.

Nedanstående beskrivning är sammanfattande exempel från Polishögskolans barnförhørsledarutbildning på kriterier som kännetecknar ett bra förhör.

Inledning

Förhørsledaren ska:

- Berätta om förutsättningarna för förhöret, videofilm och medhörning, om det inte tidigare tagits upp.
- Ge en kort förklaring av sitt arbete.
- Låta barnet berätta sitt namn.
- Förklara att barnet är den viktigaste personen under samtalet och att det barnet berättar är viktigt.

- Informera barnet om att berätta om det som hänt – inget annat.
- Informera barnet om att det ska säga ”jag förstår inte” om det är något barnet inte förstår.
- Informera barnet om att barnet får rätta förhørsledaren om denne uppfattar något fel eller säger något som inte stämmer.
- Informera barnet om att barnet får svara ”jag vet inte” om det inte vet eller inte minns något förhørsledaren frågar.
- Informera barnet om att alla ord är tillåtna att sägas, även sådana som kan kännas pinsamma eller fula.
- Ge barnet förutsättningar att lämna en fri och opåverkad berättelse genom att lyssna aktivt, ge barnet tid att tänka och inte avbryta.

Det episodiska minnet – det självbiografiska minnet – kan bindas ihop med ett visst sammanhang och kan till skillnad från det semantiska refereras till tid och plats. För att underlätta för barnet är det därför viktigt att inleda förhöret med att mentalt träna på att komma tillbaka till en händelses tid och plats. Förhørsledaren kan därför börja berättelsedelen med att fråga: ”Hur kom du hit i dag?” Svaret på frågan ger information om barnets mentala mognad att berätta sammanhängande och återge detaljer. Barnet får också en känsla för hur frågorna ställs och hur det ska svara. Barnets förmåga och sätt att svara är även bra för rätten att ha med sig vid bedömningen av hur barnet sedan berättar om den brottsliga handlingen.

Alla barn kan inte svara på varför de är hos Polisen, men alla ska ges möjlighet att själva få berätta. Genom att säga: ”Berätta varför du är här i dag” kan i bästa fall en fri berättelse starta.

Substantiella fasen – syftet med förhöret

- Uppmana barnet att fritt berätta vad som har hänt.
- Ta en sak i taget.
- Fråga om det som inte kommit fram.
- Om barnet tvekar att berätta fritt om något svårt kan en ledande fråga ställas. I så fall ska nästa fråga vara öppen eller inviterande, för att barnet återigen ska ges möjlighet att själv utveckla sin redogörelse.

Paus

Barnet kan behöva en kort tid för reflektion och förhørsledaren ges möjlighet att hämta eventuella frågeställningar från medhörningsrummet.

Frågor från medhörningsrummet

Det är viktigt att förhørsledaren omformulerar frågorna så de blir öppna eller inviterande.

Avslutning

- Fråga barnet om det har några frågor.
- Fråga barnet om det kan tänka sig att komma tillbaka igen och prata mer med dig som polis/förhørsledare.
- Tacka barnet för att det kom.

6.5.5 Sekretess vid medhörning av samverkansparter

I utredningar där barn misstänks vara utsatta för brott från sina vårdnadshavare behöver socialtjänsten de uppgifter som barn lämnar till polis och åklagare. Att barnet slipper berätta sin historia vid flera tillfällen och för olika personer ska eftersträvas. Uppgifterna kommer hos socialtjänsten att omfattas av sekretess enligt 7 kap. 4 § SekrL. Polis och åklagare bör därför i flertalet fall med stöd av 14 kap. 3 § 1 st. SekrL kunna lämna ut uppgifterna till socialtjänsten genom att låta personal från socialtjänsten vara närvarande vid förhör med barnet.

När det gäller de risker som finns om polis och åklagare låter socialtjänsten vara med vid förhör med barn som utsatts för brott där barnets vårdnadshavare är misstänkt för brott, har även socialtjänsten möjlighet att med stöd av 14 kap. 4 § SekrL hemlighålla uppgifter om barnet för vårdnadshavaren. Det kan dock uppkomma svåra gränsdragningsproblem för socialtjänsten vid tillämpningen av bestämmelsen, och det måste göras en prövning i varje enskilt fall. Mot den angivna bakgrunden får det från fall till fall bedömas om det är lämpligt att låta socialtjänsten närvara vid förhör i aktuella ärenden.

”Att barnet slipper berätta sin historia vid flera tillfällen och för olika personer ska eftersträvas.”

Det finns även möjlighet för förundersökningsledaren att belägga närvarande företrädare från till exempel socialtjänsten med så kallat yppandeförbud (23 kap.10 §, 5 st. RB).

6.5.6 Sekretess – barn och vårdnadshavare

I 14 kap. 4 § 1 st. SekrL regleras om den enskildes rätt att förfoga över sekretessen som gäller i hans eller hennes intresse. Regeln innebär att sekretess till förmån för den enskilde inte gäller gentemot honom eller henne. Den enskilde kan även medge att sekretessbelagd uppgift om honom eller henne lämnas till någon annan.

Enligt andra stycket i den nämnda bestämmelsen föreskrivs en inskränkning i en vårdnadshavares rätt att förfoga över sekretessen som gäller för en underårig. Bestämmelsen avser i första hand fall där barn och vårdnadshavare står i motsatsförhållande till varandra och där det oavsett barnets ålder är till skada för barnet att sekretessskyddade uppgifter lämnas till föräldrarna. Detta kan vara fallet vid till exempel vårdnadstvister.

Vårdnadshavaren har enligt 6 kap. 11 § Föräldrabalken (1949:381) (FB) rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Det innebär att vårdnadshavaren med stöd av 14 kap. 4 § 1 st. SekrL som regel har rätt att ta del av och förfoga över sekretessskyddade uppgifter angående barnet. Vårdnadshavaren måste emellertid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Rätten att bestämma i frågor som angår barnet tunnans ut då barnet blir äldre och bestämmanderätten flyttas över på den unge själv. Detta gäller även frågan om dispositionsrätten över den unges sekretess. En förälder kan således inte alltid utan den unges medgivande ta del av sekretessskyddade uppgifter om ett barn som uppnått en viss mognad och utveckling.

Vid prövningen av om en uppgift som gäller en underårigs personliga förhållanden ska lämnas ut till en förälder eller inte är det således viktigt att inledningsvis klargöra vem som disponerar över sekretessen: vårdnadshavaren eller den unge själv. Från lagtillämpningssynpunkt gäller det att avgöra vem av dem som ska anses utgöra ”den enskilde” enligt 14 kap. 4 § 1 st. SekrL. Det finns inte

”Det finns även möjlighet för förundersökningsledaren att belägga närvarande företrädare från till exempel socialtjänsten med så kallat yppandeförbud.”

”En förälder kan således inte alltid utan den unges medgivande ta del av sekretessskyddade uppgifter om ett barn som uppnått en viss mognad och utveckling.”

någon åldersgräns angiven, utan man måste utgå från den unges mognad och utveckling i det enskilda fallet. Vid prövningen kommer den unges ålder ofta att kunna vara vägledande. Problemet accentueras när det är fråga om barn i tonårsåldern. Då får man ofta utgå från att barnet bör åtnjuta ett visst skydd för sin integritet gentemot sina föräldrar. Vid bedömningen finns det också anledning att väga in de aktuella uppgifternas innehåll samt ärendetyper.

Om bedömningen visar att det är den underårige som disponerar över sekretessen, får uppgifterna lämnas ut till föräldrarna först efter en prövning enligt 7 kap. 1 § SekrL. Om föräldrarna däremot i sin egenskap av vårdnadshavare anses disponera över sekretessen, kan uppgifterna som regel lämnas ut till dem som en följd av bestämmelserna i 6 kap. 11 § FB och 14 kap. 4 § 1 st. SekrL. Föräldrarnas rätt i detta hänseende är dock efter en lagändring den 1 juli 1989 inte utan undantag.

Även om barnet inte nått sådan mognad att det fått ett integritetskydd mot föräldrarna har det nämligen ansetts motiverat att i undantagsfall kunna hemlighålla uppgifter om barnet för föräldrarna. I 14 kap. 4 § 2 st. SekrL har det införts bestämmelser som inskränker föräldrarnas rätt att förfoga över sekretesskyddade uppgifter angående den unge. Enligt stadgandet gäller sekretess till skydd för en underårig även i förhållande till vårdnadshavaren, om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. I förarbetena till bestämmelsen betonade föredragande statsrådet att det finns situationer där vårdnadshavare och barn står i motsatsförhållande till varandra och där det i vissa fall, oavsett barnets ålder, skulle vara till allvarlig skada för barnet att en uppgift lämnas ut till vårdnadshavaren.

Undantagsregeln skulle dock inte kunna tillämpas enbart för att den unge fann det obehagligt att föräldrarna fick del av uppgifterna eller om det fanns risk för att vårdnadshavaren skulle vidta åtgärder som den unge motsätter sig men som inte kunde anses medföra betydande men för den unge. Undantagsregeln tar sikte på de mest angelägna fallen där det kan finnas behov att skydda barnet mot vårdnadshavaren, antingen därför att det är fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller därför att uppgifterna kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet.

”... det finns situationer där vårdnadshavare och barn står i motsatsförhållande till varandra ...”

6.5.7 Videodokumentation av barnförhör

Videoinspelning av förhöret ska ske om barnet är under 15 år eller av olika skäl inte kan förväntas medverka vid rättegången (36 kap. 4 § RB). Det finns inget hinder mot att hålla videoinspelade förhör även med äldre barn. Särskilt om det föreligger misstanke om allvarligare övergrepp bör det övervägas att spela in förhör på video även om barnet fyllt 15 år. Både barnet och förhørsledaren ska synas i bild under hela förhöret.

Videoinspelningen bör kompletteras med inspelning på ljudband. Det är viktigt att dokumentera tystnad (längre tystnader ska anges i tid) och andra ljud, som till exempel gråt och suckar, i utskriften av förhöret. Förhöret ska i sin helhet skrivas ut i dialogform (Åklagarmyndigheten *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – Handbok*). Förhørsledaren ansvarar för att utskriften är korrekt återgiven.

”Särskilt om det föreligger misstanke om allvarligare övergrepp bör det övervägas att spela in förhör på video även om barnet fyllt 15 år.”

”Både barnet och förhørsledaren ska synas i bild under hela förhöret.”

6.6 Den fortsatta utredningen

6.6.1 Myndigheternas parallella processer

Det är viktigt att åtgärder under förundersökningen, till exempel förhör med barnet, läkarundersökning, tvångsmedel och förhör med misstänkt, samordnas med socialtjänstens insatser för barnet och familjen. På så sätt kan barnet skyddas från ytterligare övergrepp och påtryckningar samt undvika att olika myndigheter hindrar eller försvårar varandras utredningar.

6.6.2 Granskning av förhör

Enligt 23 kap. 21 § RB ska den som förhörs ges möjlighet att granska uppteckningen av förhöret när detta avslutats. Det finns inga undantag för barn från denna regel. Ett sätt att tillgodose detta krav är att erbjuda barnet att se video- eller dvd-filmen efter förhöret. Därefter startas inspelningen igen och barnet frågas om det vill göra några ändringar eller har invändningar mot det som sagts och visats på filmen. Om barnet inte längre vill delta i förundersökningen ska detta också videodokumenteras.

6.6.3 Utvärdering

Erfarenheter visar att återkoppling från främst barnet, men även föräldrar och från den misstänkte, kring hur de upplevt förhören fyller flera syften. Dels kan det vara en metod för att utveckla sig själv i rollen som förhørsledare och för förhören som metod, dels är det en metod för att säkerställa att utredningen bedrivits utifrån ett barnperspektiv. Denna typ av samtal, som kan genomföras på telefon, måste vänta till dess beslut är fattat om nedläggning eller att åtal ska väckas. I det senare fallet bör det avvaktas med de uppföljande samtalen tills rättegången är över och dom har fallit.

”... viktigt att försvarare och misstänkt vid slutdelgivning tillfrågas om de önskar ett kompletterande förhör för att få ställa förtydligande frågor.”

6.7 Beslut

6.7.1 Åtal

Eftersom kompletterande frågor inte kan ställas till barnet vid huvudförhandlingen är det viktigt att försvarare och misstänkt vid slutdelgivning tillfrågas om de önskar ett kompletterande förhör för att få ställa förtydligande frågor. Om försvaret avböjer möjligheten ska detta tydligt dokumenteras i förundersökningsprotokollet.

6.7.2 Nedlagd förundersökning

Åklagaren ska underrätta socialtjänsten och den eventuella särskilda företrädaren om att förundersökningen lagts ned. Det kan dock vara värdefullt för barnet att utredaren som barnet tidigare träffat muntligt förklarar för barnet varför förundersökningen lagts ned.

7

Brottsområdet

7.1 Definition av nära relation och närstående

Brottsbalken innehåller inte någon definition av begreppet *närstående*.

I förarbetena uttalas att med närstående ska i första hand avses en person med vilken gärningsmannen har eller har haft ett förhållande, exempelvis någon som är eller har varit gift med gärningsmannen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden. Närståendebegreppet uppges även omfatta barn till gärningsmannen, barn till person som gärningsmannen bor eller har bott tillsammans med (styvbarn), eller personer som är nära släkt med gärningsmannen, till exempel mor, far, syster eller bror.

Högsta domstolen (NJA 2004 s. 97) har gjort tolkningen att närståendebegreppet även måste omfatta fall då brott har förövats av en man mot en kvinna med vilken han utan att vara sammanboende har levt i en fast parrelation med.

Även personer av samma kön med en fast parrelation, parrelationer där gärningarna har förövats av en kvinna mot en man samt relationer mellan personer som utan att bo tillsammans har gemensamma barn utgör exempel på sådana närståenderelationer som straffbestämmelsen omfattar. Definitionen omfattar också situationer där ett barn står i ett beroendeförhållande till en annan vuxen,

till exempel föräldrars gode vän som sitter barnvakt eller idrottstränare. Vad gäller hedersrelaterade brott ingår även övrig släkt i begreppet nära relation.

De enda brottstyperna som direkt pekar ut brottet som begånget inom ramen för en nära relation är grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning, sexuellt tvång mot person under 15 år och sexuellt utnyttjande av barn 15–17 år. Övriga brottstyper som ingår i Rikspolisstyrelsens definition och statistiska uppföljning av brott i nära relation är brottstyper som bäst bedömts representera brott i nära relation.

De flesta anmälda misshandelsbrotten mot kvinna som skett inomhus, där gärningsmannen är bekant med offret, är med stor sannolikhet sådana som skett i en nära relation med en man som gärningsman. För en mindre andel är den misstänkta personen en kvinna. För samma brottstyp gällande män är det en alltför stor del som inte skett inom ramen för en nära relation, där gärningsmannen är en man. Det gör att de utsatta männen är extra svåra att fånga i statistiken så länge det inte framgår i brottskodningen att brottet skett inom ramen för en nära relation.

Brottsförebyggande rådets (Brå) *Rapport 2006:3 Stalking i Sverige. Omfattning och åtgärder* visar också att ett stort antal av de ärenden som rör stalking – det vill säga upprepade oönskade kontakter eller förföljelse av en person – utförs av en bekant eller någon som den drabbade har eller har haft en nära relation till.

7.2 Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

Brottet grov frids- respektive grov kvinnofridskränkning är konstruerat så att handlingen består av flera gärningar som är straffbelagda gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB i vilka alla riktats mot samma målsägande under viss begränsad tid. Brottet består av en serie var och en i sig straffbara gärningar som preskriberas självständigt. Tidigare brottslighet kan beaktas vid bedömningen av huruvida gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning. Det krävs vid bedömningen av vad som utgör upprepad kränkning att gärningsmannen begått fler än två brottsliga gärningar som är uppe till

”Ett stort antal av de ärenden som rör stalking – det vill säga upprepade oönskade kontakter eller förföljelse av en person – utförs av en bekant eller någon som den drabbade har eller har haft en nära relation till.”

”Det krävs vid bedömningen av vad som utgör upprepad kränkning att gärningsmannen begått fler än två brottsliga gärningar som är uppe till domstolens bedömning samtidigt.”

domstolens bedömning samtidigt.

Hur många kränkande gärningar som krävs för att kränkningen ska anses vara upprepad bör enligt regeringens proposition (1997/98:55) bedömas med utgångspunkt i gärningarnas karaktär. Ju allvarligare de enskilda gärningarna är, desto färre gärningar krävs för att kränkningen ska anses som upprepad. Förutom att gärningarna utgör en upprepad kränkning, krävs enligt brottsbeskrivningen att gärningarna ska vara ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Det måste också finnas ett visst tidsmässigt samband mellan de enskilda gärningarna. Den yttersta gränsen för det tidsmässiga sambandet är preskriptionstiden, som för grov frids- respektive grov kvinnofridskränkning är tio år (med reservationen att de enskilda gärningarna preskriberas var för sig).

Frågan om de enskilda gärningarna varit ägnade att allvarligt skada brottsoffrets självkänsla ska enligt förarbetena besvaras med beaktande av brottsoffrets hela situation. Bedömningen ska utgå från dels omständigheterna kring brottsoffret, till exempel avsaknad av socialt nätverk eller bristande språkfärdigheter, dels hur allvarliga gärningarna varit (NJA 2003 s. 144).

Det är inte nödvändigt att bevisa att brottsoffrets självkänsla verkligen har skadats. Det är tillräckligt att gärningarna typiskt sett, med tanke på brottsoffrets situation, har varit ägnade att allvarligt skada självkänslan. Kravet att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan kan uppmärksammas bland annat genom att vid förhör under förundersökningen utreda under vilka omständigheter gärningarna begåtts. Det är tillräckligt att gärningsmannen har haft uppsåt till de faktiska omständigheterna som läggs till grund för bedömningen av frågan om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada brottsoffrets självkänsla.

I samband med inledande av en förundersökning om fridskränkingsbrott ska det kontrolleras om det finns förundersökningar som tidigare har lagts ned därför att brott inte kunnat styrkas. Den nya förundersökningen kan utgöra nya omständigheter i förhållande till den nedlagda förundersökningen så att en annan bedömning av bevisläget i den nedlagda utredningen är möjlig. Ett återupptagande av förundersökningen kan då övervägas, beslut tas av förundersökningsledaren. Den tidigare förundersökningen kan även innehålla

”Den nya förundersökningen kan utgöra nya omständigheter i förhållande till den nedlagda förundersökningen så att en annan bedömning av bevisläget i den nedlagda utredningen är möjlig.”

uppgifter som har betydelse för utredandet av den nyanmälda brottsligheten.

En enstaka ny gärning i förening med en gärning som domstol redan dömt över kan inte leda till ansvar för brottet.

Förutom de brott som ingår i fridkränkingsbrotten bör även andra brottsliga gärningar riktade mot samma målsäganden beaktas som till exempel skadegörelse, bedrägeri och stöld.

7.3 Stalkning

Att stalka innebär att en person systematiskt förföljer, kartlägger och smyger sig på den utsatte. Det innefattar också att gärningsmannen tar upprepade kontakter med sitt offer som är oönskade och uppfattas som störande, kränkande eller skrämmande. Enligt en studie av Brottsförebyggande rådet (Brå) (*Rapport 2006:3 Stalkning i Sverige. Omfattning och åtgärder*) är två tredjedelar av brottsoffren på ett eller annat sätt bekanta med gärningsmannen. Oftast handlar det om en tidigare partner, eller om en vän, bekant, granne, tillfällig sexuell relation eller liknande. Studien visade även att ju närmare relationen mellan brottsoffer och gärningsman är, desto allvarligare trakasserier.

En svårighet med stalkning är att det kan ligga utanför det straffbara området – handlingarna är inte i sig kriminaliserade men utgör ett stort obehag för den som drabbas och kan pågå under en mycket lång tid.

Av de personer som utsatts för stalkning hade en knapp tredjedel gjort en polisanmälan. Vanligaste skälet att inte anmäla är att offret inte anser att trakasserier är tillräckligt allvarliga. Bland dem som trakasseras av en tidigare partner eller familjemedlem är det dock lika vanligt att man uppger att man inte vågade anmäla på grund av rädsla för repressalier. Hälften av brottsoffren som gjort en polisanmälan ansåg att situationen förbättrades efter anmälan. Detta gällde särskilt personer i nära relation. Även en forskningsstudie av ärenden i två polismyndigheter under 2006 avseende stalkning visade att majoriteten ärenden rör trakasserier från en tidigare partner eller bekant. I det övervägande antalet ärenden är offret en kvinna och den som stalkar en man.

”Hälften av brottsoffren som gjort en polisanmälan ansåg att situationen förbättrades efter anmälan.”

7.4 Hur vanligt är brott i nära relationer?

Kriminalstatistiken visar att anmälningarna om brott mot barn och misshandelsbrotten som utförs av bekant gärningsman mot en kvinna har ökat under en lång tid. En exakt bild går inte att ge eftersom den polisiära kodningen av brott inte alltid visar om brottet skett inom ramen för en nära relation. Statistiken avseende brottet grov kvinnofridskränkning ger den tydligaste bilden av relationen mellan offret och gärningsmannen. Antalet anmälda brott gällande grov kvinnofridskränkning har ökat sedan brottet infördes 1998. Enligt regeringens *Handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* är anledningen till det ökade antalet rubriceringar om grov kvinnofridskränkning att bland annat polis och åklagare har blivit bättre på att utreda om våld och hot har förekommit tidigare i relationen. När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck finns inga stora omfångsstudier. Enligt regeringens handlingsplan beräknade länsstyrelserna år 2004 att 1 500–2 000 flickor och unga kvinnor var utsatta för hedersvåld och förtryck.

Studier visar också att våldet ofta är upprepat. Enligt Brås rapport om upprepad utsatthet gör närmare en tredjedel av kvinnorna som anmäler brott en ny polisanmälan inom tolv månader. Vid en granskning av alla polisanmälda våldtäkter under 2004 fann Brå (*Rapport 2005:7 Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*) att en majoritet av offren (96 procent kvinnor) hade en nära relation med gärningsmannen eller var bekant med gärningsmannen. I genomsnitt dödas 17 kvinnor per år av en man som de har eller haft en nära relation med (Brå *Rapport 2007:6 Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*).

7.5 Mörkertalet

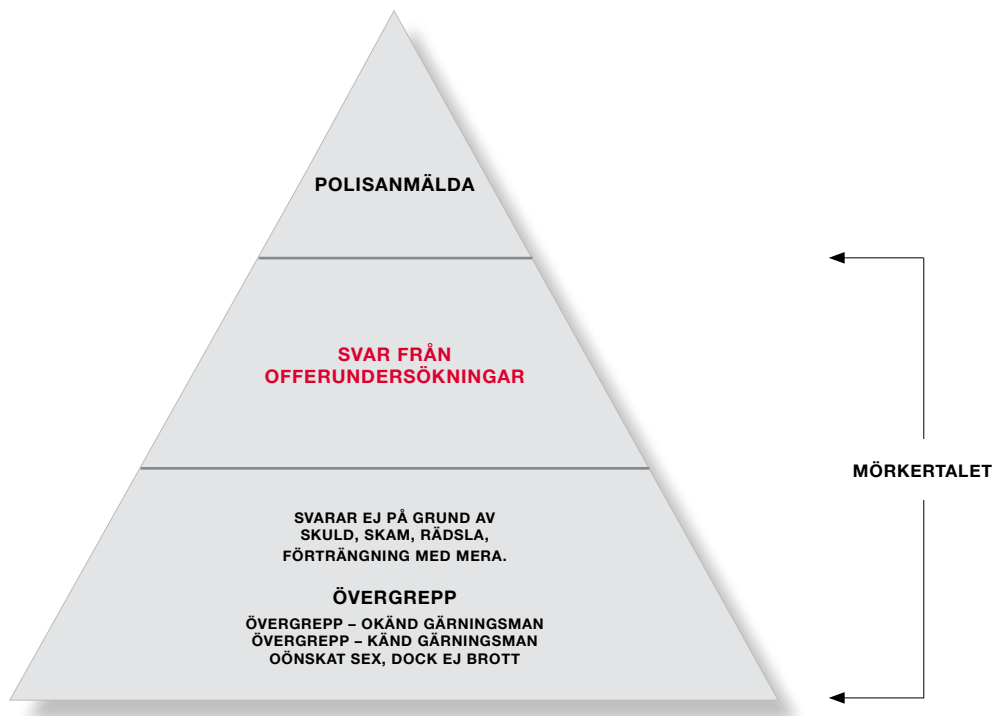
Antalet fall av anmälda brott mot kvinna av bekant gärningsman har konstant ökat, men enligt forskningen är det klarlagt att det ändå förekommer ett stort mörkertal avseende brott i nära relationer. Det har bland annat påtalats i den *Nationella trygghetsundersökningen 2007* (Brå *Rapport 2008:3*).

”Enligt Brås rapport om upprepad utsatthet gör närmare en tredjedel av kvinnorna som anmäler brott en ny polisanmälan inom tolv månader.”

NCK framhåller i sin *Handbok – nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp* följande:

”Enligt flera svenska källor polisanmäls cirka 5–10 procent av alla sexuella övergrepp. Med utgångspunkt från den svenska brottsstatistiken år 2007 skulle det innebära att det faktiska antalet våldtäkter som begås varje år är mellan 40 000 och 80 000, eller mellan 110 och 220 våldtäkter varje dygn. Våldtäkt är i så fall minst lika vanligt som hjärtinfarkt (40 000 fall per år).”

TOPPEN AV ISBERGET

”I en stor enkätundersökning i Sverige fick kvinnor frågor om varför de inte anmälde sexuella övergrepp. Av dem som inte anmälde svarade 51 procent att händelsen var för obetydlig, 11 procent uppgav känslor av skam, 6 procent att Polisen inte kunde göra något och 5

procent att de inte ville blanda in Polisen. Bara 2 procent uppgav att de var rädda för hämnd eller var oroliga att förövaren kunde hamna i fängelse. Liknande faktorer beskrivs i den internationella litteraturen, där kvinnor uppger att oviljan att rapportera händelsen beror på att det är för privat eller personligt, att de känner skuld, skam, självanklagelser, rädsla eller misstro mot Polisen.”

Även antalet anmälningar om brott mot barn har ökat generellt. Enligt Barnmisshandelskommittén upplever cirka 10 procent av alla svenska barn våld i hemmet och hälften av dem blir direkt utsatta för våldet. Studier visar att där det förekommit kvinnofridsbrott är 50 procent av barnen utsatta för våld och hela 90 procent av barnen har bevittnat våldet mot föräldern. Enligt regeringens handlingsplan visar studier och erfarenheter att homo-, bisexuella och transpersoner inte söker hjälp i samma omfattning som heterosexuella. Dessa personer gör till exempel mycket sällan anmälningar om våld i hemmet. Förekomsten av våld inom dessa relationer har varit ännu mer osynligt än våld inom heterosexuella relationer. Våldet följer i huvudsak samma mönster och ger samma känslomässiga komplikationer och fysiska skador. Oron för att inte bli trodd och rädslan för att möta oförståelse och fördomar bygger på de problem som alltid finns vid brott i nära relationer och förstärks av samhällets syn på den sexuella läggningen.

7.6 Hedersrelaterad brottslighet

7.6.1 Allmänt

Rikspolisstyrelsen använder sig av följande definition för hedersrelaterad brottslighet:

”Hedersrelaterad brottslighet är brott riktade mot någon – ofta en släkting som, enligt gärningsmannen och övriga släktens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.”

Det är mindre vanligt att personer som lever under starka hedersnormer tar direkt kontakt med Polisen. Därför är det viktigt att målsägandens berättelse tas på allvar och undersöks noga. Målsäganden kan undanhålla information för att inte skada resten av sin familj. Det är vanligt att en utsatt person inte vågar berätta hela sanningen på grund av rädsla för repressalier. I hedersrelaterade ärenden är det sällsynt att målsäganden får stöd av någon i familjen eller att det finns någon där som är villig att berätta om vad som hänt. Inte sällan baktalas målsäganden medan gärningsmannens goda karaktär lyfts fram.

En person som kommer från en familj med starkt hederstänkande skymfar familjens heder genom att vända sig till myndigheterna. Det innebär att målsäganden inte bara riskerar att fräntas möjligheten till ett normalt familjeliv, utan även kan vara utsatt för livsfara. För många blir det alltför svårt, varför de tar risken att återvända till familjen i förhoppning om att allt ska bli bra igen om de ändrar sina uppgifter och/eller vägrar att medverka i rättsprocessen.

Målsäganden utsätts för en enorm press att ta tillbaka sina uppgifter – från släkt och ibland även av andra personer ur den etniska gruppen. Det gäller i synnerhet när familjemedlemmar eller släktingar har frihetsberövats. Här är det därför angeläget att ha ett väl fungerande lokalt personsäkerhetsarbete och brottsofferarbete för att stödja och skydda brottsoffret. Det är vanligt att flera gärningsmän är involverade vid hedersrelaterad brottslighet. Förutom far eller make kan det vara en bror, en manlig kusin, en farbror, en morbror eller en svåger. Även kvinnliga gärningsmän förekommer, som mödrar och andra kvinnliga släktingar. Släktträd kan ses som ett stöd för att se vilka som ingår i familjen och slakten. Dessutom kan det användas för att identifiera potentiella hotaktörer. Släktträdet underlättar även för åklagaren att inför och under huvudförhandlingen redogöra för släktförhållanden som kan vara av intresse.

När det gäller allvarigare former av hedersrelaterad brottslighet, såsom mord eller misstanke om mord, kan det komma att krävas andra former av resurser när brotten utreds. För att en utredning ska bli framgångsrik kan det vara värt att titta på möjligheten med hemliga tvångsmedel, åtgärder som inte är vanligt förekommande i andra brott i nära relationer. Eftersom det finns en komplexitet och svårigheter i att utreda hedersrelaterade mord bör det ses som ett

”En person som kommer från en familj med starkt heders-tänkande skymfar familjens heder genom att vända sig till myndigheterna.”

”Eftersom det finns en komplexitet och svårigheter i att utreda hedersrelaterade mord bör det ses som ett spaningsmord och hanteras som ett sådant.”

spaningsmord och hanteras som ett sådant. Det är viktigt att mordet eller misstanke om mord utreds av en enhet som har erfarenhet av hemliga tvångsmedel och förundersökningsledning i grova brott.

Människors ökade möjligheter att förflytta sig mellan länder och regioner gör att den här typen av brott sträcker sig utanför en nations gränser. Det är därför väsentligt för Polisens utredningsarbete att betrakta hedersrelaterad brottslighet som ett transnationellt problem, mot bakgrund att viss brottslighet kan ske i ett annat land. Ett nära samarbete med polis i andra länder kan ibland vara avgörande för ett utredningsresultat av hög kvalitet. Det är även viktigt med ett samarbete med socialtjänsten och andra berörda myndigheter, exempelvis Migrationsverket. Det är också mycket angeläget att inhämta information från andra myndigheter och sakkunniga med särskild kunskap på området som till exempel information om den berörda staten från Utrikesdepartementet.

För mer information om hedersrelaterad brottslighet som begreppen heder respektive skam samt tradition, kultur och religion, se Rikspolisstyrelsens *Hedersnormer och hedersrelaterat våld* respektive *Hedersrelaterad brottslighet – Metodstöd* samt Åklagarmyndighetens *Hedersrelaterat våld – Handbok*.

7.6.2 Tvångsäktenskap

Ett tvångsäktenskap är en åtgärd som familjen kan ta till om den känner att den har förlorat kontrollen över barnet. Det är vanligt att familjen vill att barnet ska gifta sig med en släkting. Både pojkar och flickor kan utsättas för ett tvångsäktenskap, men flickor och unga kvinnor drabbas oftare. Det kan också vara en del av en överenskommelse med en annan familj och därmed av socioekonomisk betydelse för familjen. Familjen bestämmer vem barnet eller ungdomen ska gifta sig med och använder olika slags tvång för att få sin vilja igenom. Våld, psykisk terror, hot och hjärntvätt är exempel på olika metoder som används. Ett tvångsäktenskap kan komma till stånd genom att familjen planerar det, utan att informera barnet. Ofta äger sådana arrangemang rum under sommarlovet i hemlandet. Ibland är barnet medvetet om planerna och är mycket rädd och kan reagera till exempel genom att skolka från skolan, isolera sig och

”Ett tvångsäktenskap är en åtgärd som familjen kan ta till om de känner att de har förlorat kontrollen över barnet.”

skada sig själv. Om barnet redan tvingats förlova sig och det planeras en resa till hemlandet, finns det stor risk att bli bortgift.

Enligt Metropolitan Police Service i London är offret för tvångsäktenskap oftast 15–22 år. Största risken för hot och våld kommer från den egna familjen och släkten. När offret ingått äktenskap är risken större att hotet kommer från maken och hans familj. Den unga kvinnan eller mannen kan ibland trolovas eller giftas bort på traditionellt vis. Inte förrän hon eller han har fyllt 18 år gifter de sig enligt svensk lagstiftning. Det kan därför vara svårt att upptäcka eller komma åt tvångsgiftet (Rikspolisstyrelsen *Hedersnormer och hedersrelaterat våld*).

”När offret ingått äktenskap är risken större att hotet kommer från maken och hans familj.”

7.6.3 Könstympling

Alla former av kvinnlig könstympling är olagliga genom Lag (1982:316) med förbud mot könstympling av kvinnor som infördes den 1 juli 1998 och då ersatte Lag med förbud mot omskärelse av kvinnor. Den nya lagen innebar att begreppet omskärelse utmönstrades och i stället ersattes med begreppet könstympling. Samtidigt skärptes straffet. Den som bryter mot förbudet kan numera dömas till fängelse i högst fyra år. För grovt brott är straffet fängelse i lägst två år och högst tio år.

Den 1 juli 1999 infördes en ny paragraf i lagen. Den nya bestämmelsen (3 §) innebär att en person kan dömas i Sverige för brott mot lagen även om brottet har begåtts utomlands. Före den 1 juli 1999 krävdes normalt för straffbarhet i Sverige att brottet även var straffbelagt i det land det utfördes. När ett ingrepp sker utomlands utförs det vanligen av en person som bor och verkar i det landet och som normalt inte kan åtalas i Sverige. Eftersom såväl försök, förberedelse som stämpling samt underlåtenhet att avslöja brott är straffbart enligt 23 kap. BrB, blir det därför i praktiken framför allt föräldrar och andra släktingar till flickan som kan komma att omfattas av den utvidgade domsrätten, oavsett om de låter könstympa barnet i Sverige eller om de låter någon utföra ingreppet utomlands (proposition 1998/1999:70 s. 9–10).

Traditionen att könstympa flickor förekommer framför allt i Afrika och bland folkgrupper i arabländer som till exempel

Oman, södra Saudiarabien och Jemen. De största grupperna från de berörda länderna som är bosatta i Sverige kommer från Somalia, Egypten, Etiopien, Eritrea och Gambia.

I de fall som föranlett förundersökning har bland annat följande problem funnits:

- Svårigheter att konstatera om könsstympning har skett eller inte.
- Svårigheter att fastställa om könsstympningen har utförts före eller efter den 1 juli 1999.
- Svårigheter att utifrån uppgifterna i anmälan identifiera vilka flickor anmälan handlat om.

I något fall har det misstänkts att familjen ”bytt ut” flickan, det vill säga att en annan, icke-könsstympad flicka, tagits med till läkarundersökningen. Därför är det angeläget att vara noggrann med barnets identitet genom att försöka få personer i barnets omgivning, till exempel anmälarerna och skol- och vårdpersonal som känner barnet, att styrka dennes identitet. I några andra fall har familjerna eller barnen hunnit lämna Sverige innan utredningen slutförts.

I brott av det här slaget följer ofta de svårigheter som i allmänhet finns när brott begås inom familjen. De inblandade parterna är bundna till varandra av inbördes lojaliteter och det kan därför vara svårt att förmå målsäganden att medverka i en förundersökning som gäller brott som föräldrarna har begått. Det är därför viktigt att samtliga inblandade – polis, åklagare, socialtjänst och sjukvård – samarbetar.

Uttrycket könsstympning kan uppfattas som ett mycket värdeladdat ord och kan behöva användas med försiktighet under ett förhör. Å andra sidan kan ordet omskärelse också förknippas med omskärelse av pojkar och kan därför innebära att ingreppets betydelse förringas. Ett alternativ är att be förhörspersonen själv beskriva vad som har hänt. Finns det äldre systrar i familjen kan det vara av vikt att även förhöra dessa. Även de kan vara målsägande och ha viktig information om och eventuellt hur könsstympning tidigare skett i familjen. Det är också viktigt att ta reda på om det finns yngre sysstrar som även de löper risk att bli könsstympade. Det kan vara nödvändigt att, eventuellt i samråd med socialtjänsten, vidta åtgärder för att tillgodose yngre sysstrars behov av skydd.

”För ytterligare information om könsstympning, se Socialstyrelsens Handledning om kvinnlig könsstympning för polis och åklagare.”

8

Ledning och styrning av Polisens arbete

8.1 Bakgrund

Utredningar om brott i nära relationer är ofta komplexa. De är som regel utsagobaserade och ord står mot ord. Mot bakgrund av lojalitetsband mellan offer och gärningsman kan bevisuppgifterna vara svårvärderade. Inte heller den medicinska bilden är alltid entydig. Brottsoffer, gärningsmän och deras familjer är ofta traumatiserade och i behov av olika former av stöd och hjälp. En stor del av arbetet med brottsoffren går åt till att etablera och upprätthålla kontakt med andra myndigheter.

Brott i nära relationer ställer därför kanske högre krav än normalt på samarbete, såväl mellan avdelningar inom Polisen, som med åklagare, hälso- och sjukvård, socialnämnd och frivilligorganisationer.

8.2 Kvalificerad kompetens

Regeringen gav 2006 Rikspolisstyrelsen i uppdrag att säkerställa att:

”... det inom varje polismyndighet finns tillgång till kvalificerad kompetens att förebygga och utreda mäns våld mot kvinnor och våld riktat mot barn, till exempel i form av särskilda familjevåldsenheter

med ett nära samarbete med åklagare, socialtjänst med flera.”

Rikspolischefen har i beslut (*Beslutsprotokoll 2007-06-19 Avseende minimikrav och rekommendationer PoA-428-1031/07*) fastställt att:

- Utredningsverksamheten ska bedrivas i särskilda enheter undantaget där fysiska förutsättningar saknas.
- Utredningsverksamheten ska ledas av chef med tydligt ansvar och funktion.
- Rikspolisstyrelsen tillsammans med polismyndigheterna ska säkerställa att utredande personal har fördjupad, enhetlig utbildning och kontinuerligt genomgår fortbildning.
- Utredningsarbetet ska bedrivas med enhetliga rutiner, metoder och verktyg.
- Samarbete och samverkan, internt och externt, ska bedrivas med enhetliga rutiner, metoder och verktyg.

Utredningsarbetet av brott i nära relationer organiseras i dagsläget olika vid polismyndigheterna. Vissa polismyndigheter har samlat sin kompetens i särskilda enheter för att utreda brott i nära relationer vilket inte sällan underlättar samarbetet med andra aktörer i rättskedjan och samhället. Åklagarmyndigheten har genomfört en specialistutbildning av så kallade relationsvåldsspecialister som kommer att arbeta i relationsvåldsteam. Kvaliteten på utredningarna ökar när polismyndigheterna arbetar med samlad och specialutbildad personal för brott i nära relationer. Av geografiska hänsyn kan det för vissa myndigheter vara svårt att rent fysiskt sitta tillsammans i särskilda enheter. Det hindrar inte att polismyndigheterna kan ha särskilda relationsbrottsutredare vid till exempel olika orter och tydliga arbetssätt med gemensamma funktioner som chefsansvar och enhetliga rutiner för att hålla ihop arbetet.

Eftersom denna brottstyp inte sällan avser grova brott bör de erfarenheter som gjorts vid utredning av övriga grova brott utnyttjas. Dessa erfarenheter kan bli vägledande för både kompetensutveckling och bemanning. Utredningar om hedersrelaterade brott kräver ofta andra former av resurser. I likhet med till exempel organiserad brottslighet kan det komma att krävas telefonavlyssning eller andra hemliga tvångsmedel, vilka kan behöva hanteras utanför den ordi-

”Utredningar om hedersrelaterade brott kräver ofta andra former av resurser.”

narie organisationen för brott i nära relationer.

Det alltjämt avgörande för att utreda brott i nära relationer är lämplighet och kompetens. Polisen kan numera rekrytera utredare med icke-polisiär bakgrund, vilka är viktiga som en del i kompetensförsörjningen inom Polisen.

Kvalificerad kompetens inom området är enligt Rikpolisstyrelsens minimikrav och rekommendationer:

- Rätt personlighet och lämplighet samt rätt inställning och attityd för arbetsuppgiften.
- Enhetlig och fördjupad utbildning hos personal och ledning.
- Kvalitetssäkring av personalens kompetens i form av fortlöpande återkoppling och granskning vilket kan ske i form av ärendehandledning.
- Kvalitetssäkring som sker i samverkan med åklagare och socialtjänst i form av diskussion kring ärendebeslut.

8.3 Utbildning

För att Polisen nationellt ska bli bättre på att förebygga, utreda och lagföra brott i nära relationer krävs en gemensam utbildning. Från och med 2008 finns en särskilt anpassad utbildning för utredare av ärenden med barn utsatta för brott. Det finns också särskild utbildning för utredare av brott mot kvinnor/närstående.

En annan förutsättning för att arbetet ska ge resultat är att den yttre personalen, som vidtar de ofta avgörande inledande utredningsåtgärderna, utbildas inom detta område. Det är därför viktigt att kontinuerlig kompetenshöjande utbildning bedrivs och att yttre personal får återkoppling på sitt arbete.

”En annan förutsättning för att arbetet ska ge resultat är att den yttre personalen, som vidtar de ofta avgörande inledande utredningsåtgärderna, utbildas inom detta område.”

8.4 Återkoppling

För att uppnå långsiktigt positiva effekter är det viktigt att förstå hur respektive åtgärd har påverkat det efterföljande arbetet. Genom sådan återkoppling får Polisens medarbetare kunskap om effekterna i form av åtal och domslut och om hur insatta åtgärder påverkat brottsutredningens resultat och brottsoffrets situation. Polisens

medarbetarundersökningar visar tydligt att återkoppling saknas och efterfrågas i större utsträckning. För brott i nära relationer bör särskilt fokus läggas på hur återkoppling sker mellan poliser i yttre tjänst och utredningspersonal.

Som ofta påpekats är det avgörande om de inledande utredningsåtgärderna har vidtagits på rätt sätt både för att nå effektivitet och för att säkerställa brottsoffrets medverkan.

8.5 Processororienterat arbete

För att effektivisera arbetet kan polismyndigheterna behöva se över möjligheterna till att förändra arbetssätt och organisation. En intressant väg kan vara att byta från en traditionellt funktionsorienterad arbetsprocess till en mer processororienterad, där man utgår från de olika perspektiv som olika personer – till exempel brottsoffer, vittne och misstänkt – har.

Att se på verksamheten i form av processer är ett bra sätt att starta ett förbättringsarbete. Det finns många definitioner på vad en process är, till exempel:

”Något som initieras av en händelse och som består av en samling återkommande aktiviteter som tillsammans skapar ett resultat som utgör ett mervärde för en mottagare/kund.”

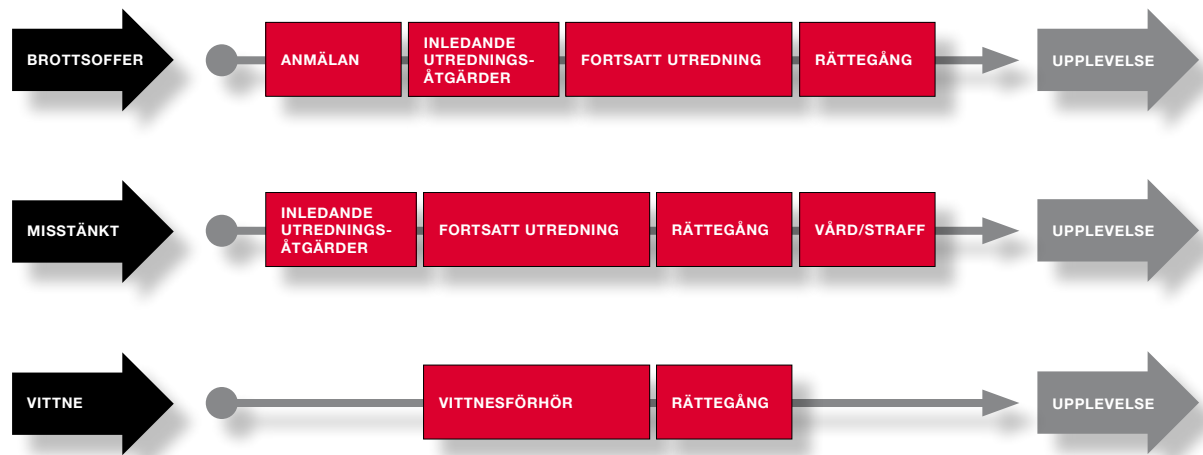
(Rikspolisstyrelsen *Verksamhetsstyrd utveckling – Polisens kärnverksamhet*).

Benämningen kund används inte, och bör inte användas, inom Polisens brottsbekämpande verksamhet. Däremot är det viktigt att Polisen tillämpar ett kundorienterat perspektiv i alla sina kontakter. Det är särskilt viktigt för denna brottstyp, där många brottsoffer väljer att inte anmäla eller fullfölja sin anmälan.

Olika personer har olika aktiviteter som ingår i respektive process. Processbilden gör inte anspråk på att vara komplett utan kan mer ses som ett exempel.

”För brott i nära relationer bör särskilt fokus läggas på hur återkoppling sker mellan poliser i yttre tjänst och utredningspersonal.”

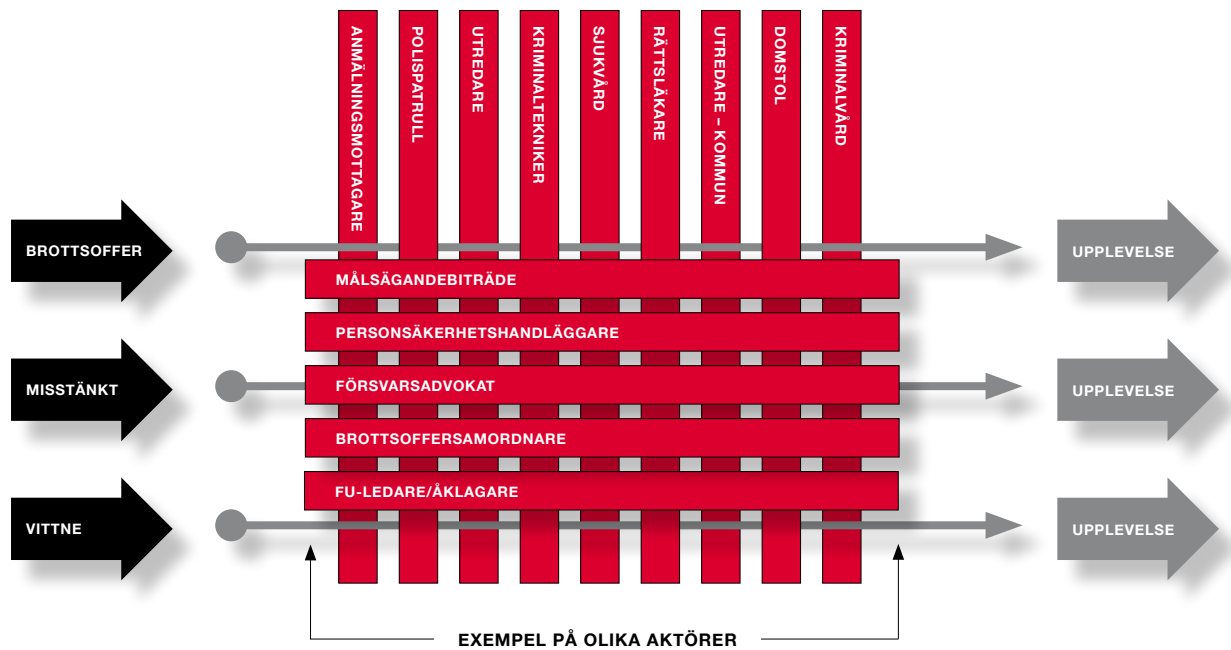
EXEMPEL PÅ ATT OLIKA PERSONER HAR OLIKA PROCESSER

Brottsoffrens vilja att medverka påverkas till stor del av de inblandades bemötande och agerande. Inom området brott i nära relationer finns många roller och funktioner, både inom Polisen och hos andra aktörer. Dessutom är det ofta så att andra myndigheter agerar med inledande åtgärder, till exempel skola, socialtjänst och sjukvård. Det innebär att brottsoffer kommer i kontakt med många olika aktörer.

Vissa av dessa aktörer följer med under hela processen ("horisontellt") medan andra agerar genom korta specifika aktiviteter ("vertikalt").

EXEMPEL PÅ OLIKA AKTÖRER

Funktionerna och ansvaret hos dessa aktörer ser olika ut i olika myndigheter och ovanstående bild ska enbart ses som ett generellt exempel på aktörer och aktiviteter.

Ovanstående bild utgår från att en anmälan gjorts. När dessutom det brottsförebyggande arbetet, kriminalunderrättelsearbetet med mera läggs till så ökar komplexiteten i processen och kontaktytorna för de involverade personerna.

Det är viktigt att processen utformas så att så många åtgärder som möjligt stöder brottsoffrets benägenhet att stå fast vid sin anmälan och att processen underlättar för samverkan med andra aktörer.

Att utveckla Polisens arbete utifrån en processtanke är dock inte enkelt vilket bland annat beskrivs i boken *Tankelyft och bärkraft – strategisk utveckling inom Polisen* (Ericsson, D., Nilsson, P. & Soila-Wadman, M. 2008):

”Även om flödena i myndighetens tre huvudprocesser påtagligt utvecklats, bedrivs i huvudsak respektive process vertikalt, eller om man så vill i ett så kallat stuprörsperspektiv.”

Att få verksamheten att fungera i ett horisontellt och samverkande perspektiv är således inte helt lätt. En – förvisso god – ambition att skapa nya funktioner för att beakta brottsoffrens behov kan dock komma att leda till att nya vertikala funktioner skapas samtidigt tar värdefulla resurser i anspråk. Eftersom just brott i nära relationer involverar många olika funktioner, både inom och utanför Polisen, är det viktigt att hela processen ses över och organiseras på ett bra sätt.

Hur arbetssätt rent konkret förändras är upp till varje enskild polismyndighet och viktigt är då att se arbetet utifrån de olika processer och perspektiv som respektive person representerar.

8.6 Analyser med hjälp av Polisens underrättelsemodell

Genom att tillämpa Polisens underrättelsemodell (PUM) inom området brott i nära relationer och ta fram strategiska analyser kan myndigheten själv skapa en bild av situationen inom det egna området. Exempel på strategiska analyser som kan genomföras av kriminalunderrättelsetjänsten är kartläggningar av den upprepade utsattheten. Detta är ett viktigt kunskapsunderlag för att sätta in rätt typ av brottsförebyggande åtgärder enligt PUM.

Genom att samla in information om den upprepade utsattheten och sätta in rätt åtgärder kan en stor del av brottsligheten minska. Med åtgärder mot upprepade fall av våld mot kvinnor kan ungefär

8.5 ATT TÄNKA PÅ

- ▶ Hur ser myndighetens processbild ut?
- ▶ Vilka aktörer samarbetar myndigheten med?
- ▶ Hur fördelas ansvaret?
- ▶ Hur organiseras verksamheten för att tillgodose olika personers behov?
- ▶ Hur fördelas ansvaret och befogenheterna?
- ▶ Vem i myndigheten ansvarar för att de olika personernas behov tillgodoses?

”Exempel på strategiska analyser som kan genomföras av kriminalunderrättelsetjänsten är kartläggningar av den upprepade utsattheten.”

30 procent av alla anmälda fall förebyggas (Brå *Rapport 2001:3 Upprepad utsatthet för brott*).

En genomgång under 2007 visar att ytterst få polismyndigheter gjort en strategisk analys av brottsligheten i nära relationer. En sådan analys är en förutsättning för att kunna sätta in korrekta resurser och åtgärder och därmed utveckla polismyndighetens verksamhet.

Andra källor till analys kan vara till exempel *Nationella trygghetsundersökningen*, där Brå årligen undersöker självrapporterad utsatthet för brott, upplevd trygghet samt förtroende för rättsväsendet och dess myndigheter. Resultaten ger en ytterligare bild av brottsligheten i Sverige, i synnerhet utsatthet för olika typer av brott.

”Med åtgärder mot upprepade fall av våld mot kvinnor kan ungefär 30 procent av alla anmälda fall förebyggas.”

8.7 Brottsofferstöd

Allmänhetens förtroende för Polisen avgörs i hög grad av att den får professionellt bemötande samt relevant information om sina rättigheter och sitt ärende. Det gäller i synnerhet ärenden om brott i nära relation, där utredningarna ofta vilar på brottsoffrets medverkan och benägenhet att delta i en eventuell rättegång.

Vilken information som är relevant avgörs av flera olika faktorer. Bland annat vilken typ av brott brottsoffret har utsatts för, var i brottsofferprocessen individen befinner sig samt vilka kunskaper han eller hon redan har.

Rikspolisstyrelsen har i en handlingsplan för brottsoffer (Rikspolisstyrelsen *Brottsofferarbetet inom Polisen – En nationell handlingsplan*) fastställt åtgärder för att säkerställa en effektiv förundersökningsledning och att brottsoffer får relevant, begriplig och, vid behov, fortlöpande information.

Enligt Regeringens regleringsbrev för 2007 ska Polisen vidta åtgärder för att säkerställa att det inom varje polismyndighet finns tillgång till kvalificerad kompetens att ge brottsoffer relevant information om de insatser som finns tillgängliga för brottsoffer i samhället.

För att en polismyndighet ska kunna ange att det finns kvalificerad brottsofferkompetens förordar Rikspolisstyrelsen att utöver det grundläggande kravet på kompetens är uppfyllt att:

- Myndigheten har brottsoffersamordnande funktion som ligger på strategisk nivå i polismyndigheten.
- Funktionsansvar för kvalificerat brottsofferarbete ligger på brottsoffersamordnare.
- Funktionen huvuduppgift ska vara brottsofferarbete.
- Funktionen har genomgått Rikspolisstyrelsens vidareutbildning för kvalificerad kompetens – bemötande och information.
- Erfarenhet av brottsofferarbete eller motsvarande finns.

8.8 Samverkan mellan myndigheter

Enligt Förvaltningslagen ska myndigheter samverka för att underlätta effektiviteten. Som påtalats involverar ärenden om brott i nära relationer vanligen flera myndigheter. Förutom rättsväsendet kopplas ofta hälso- och sjukvården samt socialtjänsten in. Inom rättsväsendet är arbetet inriktat på förebyggande åtgärder, utredning och lagföring. Socialtjänstens uppgift är i huvudsak att stödja och hjälpa den som blivit utsatt för våldet. Hälso- och sjukvårdens uppgift är att behandla utsatta personer, men kan i likhet med socialtjänsten även fånga upp de personer som ännu inte vågat berätta vad de utsätts för.

Rikspolisstyrelsen har slagit fast en handlingsplan för samverkan mellan polis och kommun. Rikspolisstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting samt Brottsförebyggande rådet bedriver med utgångspunkt i denna handlingsplan ett pilotprojekt som utvecklar ”minimikrav” på vad som ingår för att åstadkomma en stabil samverkan. Ett exempel som lyfts fram som praktisk samverkan är de tidigare beskrivna Barnahusen.

Rikspolisstyrelsen tog 2007 tillsammans med Socialstyrelsen och Myndigheten för skolutveckling fram en strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Strategin ska ses mot bakgrund av nödvändigheten och skyldigheten att samverka och är tänkt att vara ett stöd i det mycket angelägna arbetet för en långsiktig och stabil samverkan på lokal och regional nivå.

Vid några polismyndigheter sitter åklagare och familjevåldsutredare samt socialtjänst tillsammans. Vid andra myndigheter finns rättscentrum eller andra former som innebär en fysisk närhet mellan de olika myndigheterna. Ett argument för samlokalisering är att ärendehantering, återkopplingen och kvaliteten effektiviseras och arbetet snabbas upp.

8.9 Samverkan med ideella organisationer

Brottsoffer vänder sig ofta först till en kvinno-, tjej- eller brottsofferjour innan de tar steget att anmäla brottet. För många brottsoffer och deras familjer blir det en svår upplevelse att ha utsatts för brott och möta de psykiska reaktioner och sociala och ekonomiska konsekvenser det ofta medför. Dessutom tillkommer ofta betydande praktiska problem. De ideella organisationerna utgör många gånger ett värdefullt komplement till myndigheterna.

Brott som begås i nära relation kräver att Polisen samverkar och samarbetar med de lokala ideella organisationerna. Många polismyndigheter rapporterar om vilken viktig och trygghetsskapande roll de frivilliga krafterna har och om vikten av bra samverkan och dialog. Representanter från ideella organisationer följer ofta med vid polisanmälan och fungerar som stödperson.

Litteratur och referenser

Cederborg, A-C (2000)

Barnintervjuer – vägledning vid utredningsarbete

Christianson, Engelberg, Holmberg (1998)

Avancerad förhørs- och intervjumetodik

Dahlqvist, A-L (2007)

Sekretess inom rättsväsendet

Ericsson, D., Nilsson, P. & Soila-Wadman, M. (2008)

Tankelyft och bärkraft – strategisk utveckling inom Polisen

Växjö: University press

Kvinnofridsprogrammet, Malmö (2008)

Handlingsprogram för insatser vid våld mot kvinnor och barn i Malmö

Nationellt centrum för kvinnofrid (2007)

Handbok – nationellt program för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp

Polismyndigheten i Skåne (2007, AA-480-4135/07)

Handbok om brottsförebyggande metoder

Regeringens skrivelse (2007/08:39)

Handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer

Rättsmedicinalverket (2006)

Nya rutiner för utfärdande av rättsintyg

Samverkansgrupp för kvinnofrid i Malmö (2001, 2004)

Yrkesgemensam handbok, För personalgrupper som möter kvinnor utsatta för våld eller hot, barn som upplever våld i familjen, män som utövar våld mot närstående kvinnor

Statens kriminaltekniska laboratorium (2007)

Fälthandbok för kriminaltekniska platsundersökningar

Brottsförebyggande rådets rapporter

Rapport 2001:3 *Upprepad utsatthet för brott*

Rapport 2005:7 *Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*

Rapport 2006:3 *Stalkning i Sverige. Omfattning och åtgärder*

Rapport 2007:2 *Besöksförbud. De berörda och deras erfarenheter*

Rapport 2007:6 *Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*

Rapport 2008:3 *Nationella Trygghetsundersökningen 2007*

JO Ämbetsberättelser

2004/05 och 2005/06

Lagar och förordningar

Brottsbalken (BrB) Kapitel 3, 4, 6, 23 samt 29

Brottskadlagen (1978:413)

Förundersökningskungörelsen (1947:948) (FuK) 2 a, 13 a, 13 b, 13 c, 13 d, 14,17, samt 18 §§

Förordning (1988:691) om tillämpning av lag (1988:688) om besöksförbud

Förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete med mera

Förvaltningslag (1986:223)

Föräldrabalk (1949:381) (FB) Kapitel 6, 21

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor

Lag (1988:688) om besöksförbud

Lag (1988:609) om målsägandebiträde

Lag (1976:511) om omhändertagande av berusade personer med mera (LOB)

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn

Lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott

Lag (2007:606) om utredningar avseende barn som har avlidit i anledning av brott med mera (LUB)

Ordninglagen (1993:1617) (OL)

Polislag (1987:387)

Rättegångsbalken (RB) Kapitel: 23, 24, 27, 28 samt 36

Sekretesslag (1980:100) Kapitel: 5, 7, 9 samt 14 (SekrL)

Socialtjänstlag (2001:453) Kapitel: 11 och 14 (SoL)

Smittskyddslagen (2004:168) Kapitel: 1

Propositioner

1998/1999:133 s. 44, 1998/1999:70 s. 9–10 och 1997/1998:55

Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd

FAP 403-5 och FAP 480-1

Rikspolisstyrelsens skrifter, rapporter, handböcker med mera

(1990) *Konfrontation och rekonstruktion* Rapport 1990:3

(2001) Rikspolisstyrelsen & Riksåklagaren

Att utreda mäns våld mot kvinnor – Ett utbildningsmaterial för polis och åklagare

(2003) *Brottsofferarbetet inom Polisen – En nationell handlingsplan*

(2005) *Polisiära hot- och riskbedömningar, Rikspolisstyrelsens riktlinjer och rutiner vid ärenden om våld i nära relationer samt i ärenden om besöksförbud*

Rapport 2005:1

(2007) *Beslutsprotokoll 2007-06-19 Avseende minimikrav och rekommendationer*

PoA-428-1031/07

(2007) *Hedersrelaterad brottslighet – Metodstöd*

(2007) *Hedersnormer och hedersrelaterat våld*

(2007) *Verksamhetsstyrd utveckling – Polisens kärnverksamhet*

PoA – 195-4773/06

(2008) Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen & Åklagarmyndigheten (2008)

Barnahus – försöksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstanke om brott mot barn

Riksåklagarens beslut

Diariernr 2004/0538 och 2004/0658

Rättsfall

NJA 2002 s. 433, NJA 2003 s. 144 och NJA 2004 s. 97

Socialstyrelsen

Allmänna råd (SOSFS 2006:12) om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga

(2005) *Handledning om kvinnlig könsstympning för polis och åklagare*

Åklagarmyndigheten

(2006) *Grov kvinnofridskränkning, Tillsynsrapport. Rätts-PM 2006:8*

(2006) *Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – Handbok*

(2006) *Handläggning av fridskränkingsbrotten – Handbok*

(2006) *Hedersrelaterat våld – Handbok*

Rikspolisstyrelsen